

LAPSEN ETU ENSIN

**YKSINTULLEET
ALAIKÄISET
TURVAPAIKANHAKIJAT
SUOMESSA**

LAPSEN ETU ENSIN

YKSINTULLEET
ALAIKÄISET
TURVAPAIKANHAJIJAT
SUOMESSA

LAPSEN ETU ENSIN

Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa

Yksintulleet-projektin loppujulkaisu

Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry

Julkaisun toimittajat

Salli Alanko

Irma Marttinen

Henna Mustonen

Ulkoasu ja taitto

Juha-Tuomas Reinikainen

Valokuvat

Päivi Salonen (s.10, 104, 112, 128) Juha-Tuomas Reinikainen

(s. 42, 68, 78, 94, 104, 120) Juho Heikkinen (s. 26, 78)

Tarja Reinikainen (s. 58) Irma Marttinen (s. 26)

Julkaisija

Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry

www.yhteisetlapsemme.fi

Painopaikka

AS Spin Press, Tallinna 2011

ISBN 978-952-9786-28-2

SISÄLLYS

- 5 Esipuhe / *Yrjö Männistö*
- 7 Johdanto / *Henna Mustonen*

LAPSEN ETU – PROJEKTIN PUHEENVUORO

Henna Mustonen & Salli Alanko

- 10 Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat
- 16 Yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosessi Suomessa
- 20 Lapsen edun arvioiminen turvapaikkaprosessissa
- 26 Yksintulleet-projektin toimintamuodot
- 39 Lapsen etu – haasteita ja kehittämishdotuksia

LAPSEN ETU – NÄKÖKULMIA SISÄLTÖKYSYMYKSIIN

- 42 Mikä on yksin tulleiden lasten edun mukaista? / *Sirpa Taskinen*
- 58 Sodan traumatisoivat tapahtumat ja kehittyvä lapsi / *Kirsi Peltonen*
- 68 Tunnistaminen on ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen edellytys / *Venla Roth*
- 78 Miten tukea Suomeen ilman huoltajaa tulleita turvapaikanhakijalapsia ja -nuoria? / *Anna G. Mikkonen*

LAPSEN ETU – PUHEENVUOROJA KENTÄLTÄ

- 94 Turvapaikkapäätös ja lapsen etu / *Susanne Tengman & Ritva Laakso-Liukkonen*
- 104 Alaikäisten vastaanotto ja lapsen etu sosiaalityöntekijän näkökulmasta / *Riitta Moghaddam*
- 112 Lapsen etu edustajan silmin / *Marja-Leena Rauma*
- 120 Mitä turvapaikkamenettelyn jälkeen? EIJÄ ry:n tuki nuorille / *Kai Laitinen*
- 128 Yksintulleet ja EU – löydetäänkö lapsen oikeuksia kunnioittava näkemys? / *Taina Martiskainen*
- 139 Liite 1: Yksintulleet-projekti

ESIPUHE

YRJÖ MÄNNISTÖ

Tämä julkaisu on osa Yhteiset Lapsemme ry:n ja Eriytyishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n projektia *Psykososiaalisen arvioinnin kehittäminen yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden vastaanottamisessa (Yksintulleet-projekti)*. Projekti toteutettiin vuosina 2008–2011 ja sen tavoitteena oli kehittää lapsen edun huomioon ottamista ja psykososiaalista asiantuntemusta yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosessissa sekä viranomaisten ja yhteistyötahojen työssä.

Useat tahot Suomessa olivat 2000-luvun puolivälissä kiinnittäneet huomiota maahanmuuttajalapsiin kohdistuvaan lastensuojelun tarpeeseen. Nämä lapset eivät olleet silloin, eivätkä ole vieläakaan ns. lastensuojelulapsia. Myös vuonna 2006 järjestetyssä neuvottelussa, jossa olivat edustettuina sosiaali- ja terveysministeriö, sisäasiainministeriö, ulkomaalaisvirasto, työministeriö ja Stakes keskusteltiin asiasta. Neuvottelussa Stakesin silloinen kehittämisspäällikkö Sirpa Taskinen ehdotti, että yksin turvapaikkaa hakevien lasten etua aletaisiin selvittää. Myös Ulkomaalaisvirasto piti selvitystä tärkeänä. Neuvottelun jälkeen Sirpa Taskinen otti asiassa yhteyttä Lastensuojelun Keskusliittoon, joka tiedusteli jäsenjärjestöjensä halukkuutta näiden lasten edun selvittämiseen. Yhteiset Lapsemme ry ja Eriytyishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry kiinnostuivat asiasta. Kyseisten järjestöjen ja Sirpa Taskisen yhteistyönä laadittiin projektisuunnitelma, jolla haettiin rahoitusta Raha-automaattiyhdistykseltä. Rahoitus kolmivuotiselle projektille saatiin toisella hakukerralla vuonna 2007, ja projekti käynnistyi alkuvuodesta 2008.

Alkuvaihetta lukuun ottamatta Yksintulleet-projektin projektipäällikkönä toimi Henna Mustonen ja psykososiaalisena asiantuntijana Salli Alanko. Projektin ohjausryhmässä oli edustettuna edellä mainittujen järjestöjen ja Maahanmuuttoviraston (ent. Ulkomaalaisvirasto) lisäksi Lastensuojelun Keskusliitto, Espoon ryhmä- ja perheryhmäkoti sekä alaikäisten turvapaikanhakijoiden edusta-

jana toimiva henkilö. Yksintulleet-projektin ulkopuolisesta arvioinnista vastasivat professori Jarkko Hautamäki ja professori Airi Hautamäki.

Lapsen etu ensin -julkaisu pyrkii kuvaamaan lapsen etua yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla mahdollisimman monesta näkökulmasta. Artikkelien kirjoittajat ovat Yksintulleet-projektin työntekijöitä, ohjausryhmän jäseniä tai henkilöitä, jotka ovat muuten alaikäisiä turvapaikanhakijoita lähellä olevien sisältökysymysten asiantuntijoita.

Yhteiset Lapsemme ry ja EHJÄ ry kiittävät kaikkia *Lapsen etu ensin* -julkaisun kirjoittajia sekä julkaisun ulkoasusta ja taitosta vastannutta Juha-Tuomas Reinikaista.

Helsingissä 1. helmikuuta 2011

Yrjö Männistö
Puheenjohtaja
Yhteiset Lapsemme ry

JOHDANTO

HENNA MUSTONEN

Maailmassa oli vuoden 2010 alussa noin 43 miljoonaa ihmistä, jotka olivat joutuneet jättämään kotinsa vastoin tahtoaan. Heistä yli 16 miljoonaa eli kotimaansa ulkopuolella pakolaisina ja turvapaikanhakijoina ja 27 miljoonaa henkilöä eli maansisäisinä pakolaisina. Suurin osa maailman pakolaisista hakee turvaa oman maansa rajojen sisältä tai naapurimaista.^a Vain pieni osa saapuu Eurooppaan, ja vielä pienempi osa Suomeen.

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määristä ja ikäjakaumasta on vaikea saada tarkkoja tietoja. YK:n pakolaisjärjestön arvioiden mukaan kuitenkin jopa 41 % pakolaisista ja turvapaikanhakijoista on alle 18-vuotiaita.^b Vaikka lapset muodostavat lähes puolet kaikista maailman pakolaisista, on Suomessa vasta viimeisten vuosien aikana saatu hieman enemmän kosketuspintaa pakolaistaustaisten lasten kysymyksiin.

Lapsen etu ensin -julkaisu käsittelee Suomeen ilman huoltajaa saapuneiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kysymyksiä. Alaikäisen yksintulleen turvapaikanhakijan käsitettä ei ole virallisesti määritetty. Käsitteellä viitataan kuitenkin yleensä alle 18-vuotiaisiin lapsiin, jotka ovat saapuneet ilman vanhempiaan tai muita virallisia huoltajiaan toiseen maahan hakemaan turvapaikkaa. On tärkeää pysähtyä hetkeksi miettimään, mitä käsitteen sanat todella tarkoittavat. Puhuessamme yksintulleista alaikäisistä turvapaikanhakijoista, puhumme lapsista, jotka ovat saapuneet Suomeen *yksin* ilman vanhempiaan tai muita huoltajiaan. He ovat *alle 18-vuotiaita* ja hakevat Suomesta *kansainvälistä suojelua*, koska he eivät tunne olevansa turvassa omassa kotimaassaan.

Julkisessa keskustelussa nousee välillä esille kysymys, miksi nämä lapset tulevat Suomeen. Lasten tarinat ovat hyvin erilaisia, mutta yhteistä niille on se, että suurin osa lapsista saapuu maista, jotka ovat poliittisesti epävakaita ja joiden turvallisuustilanne on heikko. Tällä hetkellä suurin osa turvapaikanhakijalapsista saapuu konfliktialueilta Somaliasta, Afganistanista ja Irakista. Lapset ovat usein kokeneet

^a / 2009 *Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons*. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), 15 June 2010.

^b / Mt.

erilaisia uhkia tai väkivaltaa, joka on voinut kohdistua joko heihin itseensä tai heidän perheenjäseniinsä tai muihin läheisiin.

Yksintulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskevassa julkisessa keskustelussa puhutaan usein alaikäisten turvapaikanhakijoiden lisääntyneistä määristä, ikätesteistä, lasten Suomessa saamista etuuksista ja mm. perheenyhdistämiskäytännöistä. Valitettavan usein vähemmälle huomiolle ovat jääneet kysymykset yksin Suomeen saapuneiden lasten hyvinvoinnista, heidän kokemuksistaan ja lapsen edun toteutumisesta.

Tämän vuoksi olemme halunneet nostaa käsillä olevan julkaisun keskiöön lapsen edun ja sen sisältökysymykset, lasten kokemukset ja hyvinvoinnin. Lapsen etu on laajasti tunnettu ja tunnustettu periaate, ja sitä voidaan pitää kaikkien lasten suojelemisen lähtökohtana. Lapsen edun periaatteen soveltaminen käytännön tasolla on usein haastavaa, mutta sen arvioimista ja huomioon ottamista edellytetään kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa – myös turvapaikanhakijalasten kohdalla.

Yhteiset Lapsemme ry:n Yksintulleet-projektissa on vuosien 2008–2011 aikana kehitetty lapsen edun huomioon ottamista ja psykososiaalista asiantuntemusta yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyssä. Projekti on toteutettu läheisessä yhteistyössä EHJÄ ry:n, Maahanmuuttoviraston sekä Espoon ryhmä- ja perheryhmäkodin kanssa. Yksi keskeisistä tehtävistä on ollut hahmottaa, mitä lapsen etu yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla käytännössä merkitsee ja miten sen arviointia ja huomioon ottamista voitaisiin kehittää suomalaisessa turvapaikkamenettelyssä. Projektin aikana on kehitetty erilaisia toimintamalleja tukemaan lapsen edun arviointia vastaanotossa ja turvapaikkapäätöksenteossa sekä koulutettu turvapaikkaprosessissa toimivia tahoja.

Lapsen etu ensin -julkaisu kokoaa yhteen kokemuksia ja näkemyksiä yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden tilanteesta, hyvinvoinnista ja lapsen edusta. Julkaisu on suunnattu ensisijaisesti turvapaikkaprosessissa toimiville tahoille, mutta myös kaikille muille aiheesta kiinnostuneille. Julkaisu on jaettu kolmeen osioon. *Ensimmäisen osion ovat kirjoittaneet Yksintulleet-projektin työntekijät* Henna Mustonen ja Salli Alanko. Osio johdattaa julkaisun aihealueeseen ja esittelee projektin kehittämistyötä. Osiossa avataan lapsen edun käsitettä, pohditaan lapsen edun arvioimiseen ja toteutumiseen liittyviä haasteita sekä esitetään kehittämis ehdotuksia.

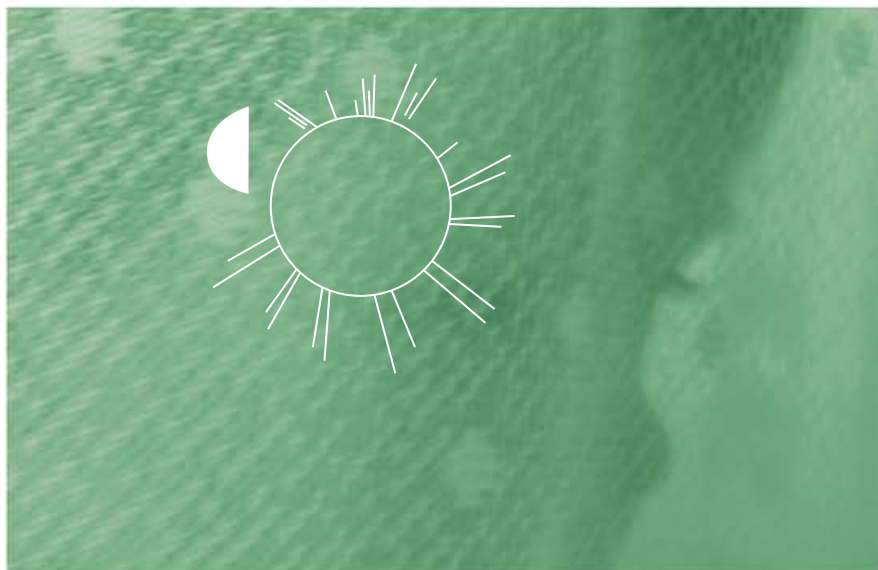
Julkaisun toinen osio sisältää asiantuntija-artikkeleita yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden edun kannalta keskeisistä aihealueista. Osion aloittaa Sirpa Taskinen, joka pohtii artikkelissaan sitä, mikä on yksin tulleiden lasten edun mukaista. Kirsi Peltonen käsittelee artikkelissaan sodan traumatisoivia tapahtumia ja lasten selviytymiskykyä kehityopsykologisesta näkökulmasta sekä valottaa traumainterventiokentän tutkimuksellista tietoa. Venla Rothin artikkeli käsittelee ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä sekä tunnistamista uhrien oikeuksien toteutumisen edellytyksenä. Osion viimeisessä artikkelissa Anna Mikkonen kirjoittaa turvapaikanhakijalasten ja -nuorten tukemisesta, ja tarjoaa tietoa ja käytännön vinkkejä lasten ja nuorten tukemiseen.

Julkaisun kolmas osio sisältää puheenvuoroja kentän toimijoilta, joista useimmat olivat myös projektin ohjausryhmän jäseniä. Puheenvuorot tuovat kokemuksellista tietoa ja valottavat lapsen edun kysymyksiä toimijoiden erilaisista näkökulmista. Osion aloittaa Susanne Tengmanin ja Ritva Laakso-Liukkosen artikkeli, jossa kuvataan Maahanmuuttoviraston käytäntöjä ja lapsen etua yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyssä. Riitta Moghaddam käsittelee artikkelissaan alaikäisten turvapaikanhakijoiden vastaanottoa ja kokemuksiaan sosiaalityöntekijänä, ja Marja-Leena Rauma kuvaa lapsen etua edustajan silmin. Kai Laitisen artikkeli johdattelee ajatukset turvapaikkaprosessin jälkeiseen aikaan ja kuvailee EHJÄ ry:n tarjoamaa tukea nuorille. Osion lopussa Taina Martiskainen kuvaa yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden tilannetta Euroopan tasolla, ja nostaa esille keskeisiä kysymyksiä yksintulleiden tilanteesta, oikeuksista ja siitä, mihin suuntaan EU:n politiikka on tulevaisuudessa menossa.

Yksintulleet-projektin puolesta haluan kiittää sydämellisesti kaikkia julkaisun kirjoittajia ja toimittamiseen osallistuneita henkilöitä. Projektin mahdollistamisesta kiitokset RAY:lle. Lisäksi haluan lausua suuret kiitokseni projektin kaikille yhteistyökumppaneille ja ohjausryhmän jäsenille. Ilman aikaanne, näkemyksiänne, avointa dialogia ja vilpittöntä halua kehittää lapsen etua turvapaikkaprosessissa kehittämistyömme ei olisi ollut mahdollista! Henkilökohtaisesti haluan kiittää myös työtoveriani Salli Alankoa tiiviistä yhteistyöstä sekä muita työtovereitani Yhteiset Lapsemme ry:ssä, olen oppinut teiltä paljon.

Helsingissä, 11.2.2011

Henna Mustonen
Projektipäällikkö
Yksintulleet-projekti

YKSINTULLEET ALAIKÄISET TURVAPAIKANHAKIJAT

HENNA MUSTONEN JA SALLI ALANKO

Ilman huoltajaa Suomeen saapuneiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden määrät ovat vaihdelleet vuosien mittaan paljon. Vuoteen 2008 asti yksintulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita saapui keskimäärin noin 100–200 lasta vuodessa. Vuonna 2008 hakijoiden määrä nousi merkittävästi, minkä jälkeen hakijamäärät ovat taas hieman laskeneet. Suomen turvapaikanhakijamäärät ovat useiden muiden Euroopan maiden hakijamääriin verrattuna kuitenkin koh-
talaisen pieniä.^a

TAULUKKO 1

YKSINTULLEIDEN ALAIKÄISTEN TURVAPAIKANHAKIJOIDEN MÄÄRÄT SUOMESSA VUOSINA 2006–2010¹

2006	108
2007	98
2008	706
2009	557
2010	323*

* alustava tilasto

Suomeen yksin tulevista alle 18-vuotiaista turvapaikanhakijoista suurin osa saapuu Somaliasta, Irakista ja Afganistanista, ja useimmat heistä ovat 15–17-vuotiaita poikia. Turvapaikanhakijalapsen päätyvät Suomeen erilaisista syistä. Lähdön taustalla on useimmiten lähtömaiden pitkittyneet konfliktitilanteet ja yleinen turvattomuus. Osa lapsista on elänyt koko elämänsä turvattomassa ympäristössä, jossa yhteiskuntajärjestys on lähes olematon ja ihmisoikeusloukkauksia tapahtuu päivittäin. Lapset ovat voineet joutua todistamaan

^a / Kun Suomesta vuonna 2009 haki 557 alaikäistä yksintullutta lasta turvapaikkaa, oli hakijoita samaan aikaan mm. Ruotsissa noin 2250, Norjassa 2500 ja Iso-Britanniassa 2990 henkilöä (Eurostat, 2011).

läheistensä tappamista, kiduttamista tai katoamisia tai he ovat voineet itse joutua kiduttamisen ja väkivallan kohteiksi. Turvapaikanhakijalapsi on voinut kokea hyväksikäyttöä tai laiminlyöntiä myös omassa perheessään tai hän on saattanut joutua rekrytoiduksi aseellisiin joukkoihin, pakkotyöhön tai ihmiskaupan uhriksi. Lisäksi osa lapsista on joutunut vainotuksi mm. oman tai vanhempiensa etnisen tai poliittisen taustan vuoksi tai lähdön taustalla on voinut olla ikä- ja sukupuolispesifejä uhkia, kuten lasten pakkonaittamista.

UNHCR:n kesällä 2010 julkistama tutkimus Voices of Afghan children – A study on asylum-seeking children in Sweden (2010) paljastaa tuoretta tietoa Ruotsista turvapaikkaa hakeneiden yksintulleiden afgaanilasten kokemuksista. Tutkimuksen tiedot ovat varmasti verrattavissa myös Suomeen. Tutkimuksessa haastatellut lapset mainitsivat useimmiten lähtönsä syyksi Afganistanin konfliktin ja turvattomuuden. Kun lapsilta kysyttiin heihin itseensä kohdistuneista uhkista, paljastui lähdön taustalta usein sukupuoleen, ikään ja etniseen taustaan liittyviä yksilöllisiä syitä. Eräs lapsi oli kuvaillut Afganistanin yhteiskunnallista tilannetta lähtönsä aikoihin seuraavasti:

”Lapsia raiskattiin ja kidnapattiin. Se oli sodan repimää aluetta, Taliban käytti lapsia panttivankeina. He ottivat lapsia ja vanhuksia. Heitä, jotka eivät olleet uskonnollisia... He ottavat lapsia, joihin he kiinnostavat räjähteitä, jotka he räjäyttävät.”

Haastateltujen lasten keskeiset syyt lähteä kotimaastaan olivat Afganistanin turvattomuus, fyysinen väkivalta ja uhkailut, pakkorekrytointi aseellisiin joukkoihin, pakkotyö sekä perheeseen kohdistuneet kostotoimet.

Alaikäisillä yksintulleilla turvapaikanhakijoilla ei useinkaan ole henkilöllisyyspapereita, joilla he voisivat laillisesti lähteä kotimaistaan ja todistaa keitä he ovat. Henkilöllisyys- ja matkustusasiakirjojen saaminen turvapaikanhakijoiden lähtömaissa ei aina ole mahdollista tai se voi olla vaarallista. Kaikissa lähtömaissa ei lapsia rekisteröidä heidän synnyttyään, minkä vuoksi kaikki turvapaikanhakijat eivät edes tiedä tarkkaa ikäänsä.

Käytännössä laillisia keinoja saapua Eurooppaan ei ole olemassa, minkä vuoksi useat turvapaikanhakijat joutuvat turvautumaan laittomiin keinoihin. Useimmiten ainut mahdollinen keino lähteä on laittomasti salakuljettajien avulla. Yleensä Suomeen saapuvien tur-

vapaikanhakijalasten perheet tai muut sukulaiset ovatkin maksaneet suuria summia salakuljettajille, jotta he voisivat lapsen turvalliseen maahan. Takeita siitä, selviääkö lapsi perille tai haluttuun maahan, ei kuitenkaan ole. Hieman vanhemmat pojat kestävät yleensä paremmin fyysisesti vaativia pakomatkoja. Tyttöihin sitä vastoin voi kohdistua matkalla erityisiä riskejä sukupuolensa vuoksi.

Turvapaikanhakijalapset saapuvat Suomeen erilaisia reittejä. Osa lapsista on tehnyt matkaa muutaman päivän, osa heistä on ollut matkalla jopa vuosia pakoillen poliiseja ja eläen kaduilla useissakin eri maissa. Jotkut lapsista ovat tehneet matkaa pätkissä, yrittäen välillä ansaita rahaa voidakseen jatkaa matkaa. Koska lapset eivät voi turvautua laillisiin reitteihin, voivat pakomatkat sisältää psyykkisesti ja fyysisesti kuormittavia kokemuksia. Useat lapset ja nuoret ovat joutuneet liikkumaan pimeällä pakoillen rajaviranomaisia ja poliisia sekä yrittäneet matkustaa huomaamattomasti erilaisten kulkuneuvojen kyydissä, esimerkiksi piiloutumalla rekkoihin. Osa heistä on joutunut kiinniotetuksi ja laitettu säilöönottokeskuksiin tai vankiloihin. Joka vuosi Afrikan ja Euroopan väliselle Välimerelle hukkuu myös satoja, ellei tuhansia turvapaikanhakijoita heidän yrittäessään päästä Eurooppaan pienillä, ylikuormatuilla kalastajaveneillä.

Useat Suomeen ilman huoltajaa saapuvat alaikäiset turvapaikanhakijat ovat eriasteisesti traumatisoituneita. Traumatisoituminen on ihmisen luonnollinen reaktio erittäin ahdistavaan tilanteeseen, jonka edessä henkilö on avuton eikä hänen selviytymiskeinonsa riitä tapahtuman käsittelemiseen. Traumatisoivassa tilanteessa henkilö on nähnyt tai kokenut tapahtuman, johon on liittynyt kuolema tai vakava loukkaantuminen tai niiden uhka, tai oman tai muiden fyysisen koskemattomuuden vaarantuminen. Reaktiona henkilö on kokenut voimakasta pelkoa, avuttomuutta tai kauhua. Tapahtuman jälkeen on tavallista, että henkilöllä ilmenee erilaisia stressioireita, joista on haittaa arjen toiminnoissa ja sosiaalisissa suhteissa. Kyseisiä oireita voivat olla mm. traumaattisen tapahtuman uudelleen kokeminen, kuten voimakkaat muistikuvat, hetkelliset takauamat ja painajaisunet, sekä toisaalta traumaan liittyvien asioiden välttäminen. Traumatisoitumiseen liittyy myös kykenemättömyys muistaa joitakin keskeisiä asioita tapahtumasta tai jatkuvia psyykkisen heristymisen ja ylivireyden oireita.²

PSYKKINEN JAKSAMINEN

Helsingin Diakonissalaitoksen Kidutettujen kuntoutuskeskuksessa vuonna 2010 tehdyn tuoreen selvityksen mukaan Suomessa alaikäisistä yksintulleista turvapaikanhakijoista noin 25–34 % voidaan arvioida olevan traumatisoituneita. Noin 2–5 %:lla hakijoista oli arvioiden mukaan kidutustrauma ja noin 3–11 % oli kokenut raiskauksen. Selvityksen mukaan lasten yleisimpiä oireita olivat mm. uneen ja nukkumiseen liittyvät ongelmat, erilaiset mielialaoireet, pelko ja ahdistusoireet, muistin ja keskittymiskyvyn ja oppimisen vaikeudet sekä väkivaltaisuus ja aggressiivinen käytös. Kaikista traumatisoituneista pakolais- ja turvapaikanhakijalapsista ja -nuorista vain noin kolmannes oli saanut tarvitsemaansa apua mielenterveysongelmiinsa.³

Suuri osa pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden parissa tehdyistä tutkimuksista on keskittynyt pakolaisten kokemuksiin traumaattisiin kokemuksiin ja niiden vaikutuksiin mielenterveydelle. Kyseinen painopiste on ymmärrettävä, kun otetaan huomioon tutkittavan ryhmän erityispiirteet. Traumaattisten kokemusten lisäksi pakolaiset ovat kuitenkin kokeneet myös monentasoisia ja moninaisia menetyksiä; he ovat menettäneet kotinsa, tavaransa, vanhat ystävänsä, perheverkostonsa, tutut ympäristöt, asemansa ja identiteettinsä. Kaiken tämän lisäksi pakolaiset saapuvat uuteen maahan, jonka kieltä, kulttuuria, tapoja ja sosiaalista koodistoa he eivät tunne. Oman roolin ja paikan löytäminen uudessa yhteiskunnassa ilman vanhoja tukiverkostoja on äärimmäisen haastava tehtävä.⁴ Turvapaikanhakijat joutuvat lisäksi käymään läpi pitkällisen turvapaikkaprosessin. Heidän menneisyytensä on usein sirpaleinen ja tulevaisuus sisältää paljon epävarmuustekijöitä. Lapset eivät välttämättä tiedä missä heidän perheenjäsenensä ovat, voivatko he joskus palata kotimaihinsa tai saavatko he perheensä turvaan, mikä vaikeuttaa tulevaisuuteen suuntautumista.

Vaikka yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat ovat usein uskomattoman vahvoja, tarvitsevat he erityistä tukea haasteellisessa elämäntilanteessaan. Erityisesti lapsen tärkeimmän sosiaalisen tuen lähteen, perheen, puuttuessa ovat yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden selviytymiskeinot koetuksella turvapaikkaprosessin aikana.

Henna Mustonen työskentelee Yhteiset Lapsemme ry:n Yksintulleet-projektin projektipäällikkönä. Sosiaalipsykologiksi valmistunut Mustonen on työskennellyt ulkomailla ja Suomessa humanitaarisen maahanmuuton kysymysten parissa mm. Maahanmuuttovirastossa sekä YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n päämajassa Genevessä. Hän on erikoistunut turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten hyvinvointiin.

Salli Alanko työskentelee Yksintulleet-projektissa psykososiaalisena asiantuntijana. Alanko on koulutukseltaan toimintaterapeutti ja lastenpsykoterapeutti. Hän on työskennellyt vuodesta 1992 alkaen lasten, nuorten ja heidän perheidensä parissa erikoissairaanhoidossa, perheneuvolassa sekä järjestö- ja yksityissektorilla.

- 1 Maahanmuuttovirasto, tilastot (2011).
- 2 Traumaperäiset stressireaktiot ja -häiriöt. Käypä hoito -suositus (2010).
- 3 Suikkanen (2010).
- 4 Derluyn & Broekaert (2007).

Derluyn, Ilse & Broekaert, Eric (2007). Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity and Health*, 12, 141–162.

Eurostat (2011). Asylum applicants considered to be unaccompanied minors by citizenship, age and sex, Annual data.

Maahanmuuttovirasto (2011). Tilastot. www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=3127

Suikkanen, Sirkku (2010). Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 1/2010. Helsingin Diakonissalaitos.

Traumaperäiset stressireaktiot ja häiriöt. Käypä hoito -suositus (2010). Duodecim.

Voices of Afghan children – a study on asylum-seeking children in Sweden (2010). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Regional Office for the Baltic and Nordic Countries.

LÄHTEET

YKSINTULLEIDEN ALAIKÄISTEN TURVAPAIKANHAKIJOIDEN TURVAPAIKKAPROSESSI SUOMESSA

Turvapaikkamenettely on monivaiheinen prosessi, jossa yksintullut alaikäinen turvapaikanhakija kohtaa monta toimijaa. Menettely alkaa turvapaikkahakemuksen jättämisestä, minkä jälkeen poliisi ja Maahanmuuttovirasto tekevät turvapaikkatutkinnan. Tutkinnan tarkoituksena on selvittää, onko hakijalla perusteita kansainväliselle suojelulle tai oleskeluluvalle muilla perusteilla.

Turvapaikkahakemus jätetään henkilökohtaisesti rajaviranomaisille tai poliisille Suomeen saavuttaessa, tai mahdollisimman pian sen jälkeen. Turvapaikkahakemusta jätettäessä kirjataan lapsen henkilötiedot sekä otetaan valokuva ja sormenjäljet ulkomaalaisrekisteriä varten. Lisäksi 14 vuotta täyttäneiden hakijoiden sormenjäljet tallennetaan Eurodac-järjestelmään, jonka avulla selvitetään turvapaikanhakijan oleskelut ja hakemukset muissa Euroopan maissa.

Alaikäisten ilman huoltajaa Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden hakemukset käsitellään kiireellisinä. Turvapaikkakuulustelussa poliisi selvittää turvapaikanhakijan henkilöllisyyden, matkareitin sekä maahantulotavan. Tässä yhteydessä selvitetään myös tiedot hakijan perheenjäsenistä ja muista omaisista. Alaikäisen turvapaikanhakijan kuulustelussa on läsnä aina tulkki, edustaja ja mahdollisesti myös oikeudellinen avustaja.

Turvapaikkakuulustelun jälkeen hakemukset menevät Maahanmuuttoviraston Dublin-tulosalueelle, missä selvitetään, mikä maa on vastuussa turvapaikkahakemuksen käsittelystä. Euroopan Unionin jäsenmaat sekä Norja, Islanti ja Sveitsi ovat allekirjoittaneet ns. vastuunmäärittämisasetuksen (Dublin-asetus), jonka periaatteena on, että hakijan turvapaikkaperusteet tutkitaan vain yhdessä maassa. Turvapaikkahakemus voidaan siirtää käsiteltäväksi toiseen asetusta soveltavaan jäsenvaltioon, jos turvapaikanhakija on mm. hakenut turvapaikkaa aikaisemmin kyseisestä maasta, hänellä on sen maan passi tai viisumi tai hänellä on perheenjäseniä kyseisessä

**TURVAPAIKKA-
MENETTELY**

maassa. Maahanmuuttovirasto voi kuitenkin myös käsitellä Suomessa jätetyn turvapaikkahakemuksen, vaikka se ei olisikaan asetuksen mukainen vastuuvaltio. Dublin-menettely ei yleensä koske alle 14-vuotiaita turvapaikanhakijoita, vaan heidän hakemuksensa käsitellään Suomessa. Jos Maahanmuuttovirasto päättää käännyttää turvapaikanhakijan toiseen maahan, voi päätöksestä valittaa Helsingin hallinto-oikeuteen.

Jos kansainvälistä suojelua koskeva hakemus käsitellään Suomessa, tekee Maahanmuuttovirasto turvapaikkapuhuttelun. Puhuttelussa selvitetään lapsen hänen kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan kohdistunut vaino, muut oikeudenloukkaukset ja niiden uhat sekä näiden perusteet. Puhuttelu on turvapaikkamenettelyn keskeisin yksittäinen osuus. Alaikäisten turvapaikanhakijoiden puhutteluissa käytetään erityistä puhuttelupöytäkirjaa, joista toinen on yli 15-vuotiaille ja toinen alle 15-vuotiaille lapsille suunniteltu. Puhuttelussa on aina läsnä tulkki, edustaja ja mahdollisesti myös oikeudellinen avustaja. Myös sosiaalityöntekijä voi olla paikalla.

Turvapaikkatutkintaan voi liittyä myös erilaisia lisäselvityksiä. Poliisi, Rajavartiolaitos tai Maahanmuuttovirasto voi vaatia mm. kielitestistä tai oikeuslääketieteellistä tutkimusta hakijan iän selvittämiseksi. Kielitestin tavoitteena on selvittää, minkä alueen murrettä hakija puhuu. Oikeuslääketieteellinen ikätutkimus voidaan tehdä, mikäli epäillään lapsen iästään antamien tietojen luotettavuutta. Yksi lisäselvityksistä voi olla myös sosiaalityöntekijän lausunto lapsen edusta. Maahanmuuttovirasto varaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden olla mukana alaikäisen puhuttelussa ja vaihtoehtoisesti pyytää lausuntoa siitä, miten sosiaalityöntekijän mielestä lapsen etu voitaisiin ottaa huomioon hakijan tapauksessa^a. Turvapaikanhakija voi myös itse antaa Maahanmuuttovirastolle lisäselvityksiä esimerkiksi terveydentilastaan.

Maahanmuuttoviraston päätös perustuu turvapaikanhakijan eri haastattelutilanteissa antamiin tietoihin sekä lisäselvityksiin, joita turvapaikanhakija on esittänyt tai viranomaiset ovat pyytäneet. Ratkaisuun vaikuttavat oleellisesti tiedot turvapaikanhakijan kotimaasta ja sen ihmisoikeustilanteesta. Lapselle myönnetään turvapaikka, jos hänellä on perusteltu syy pelätä kotimaassaan vainoa alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Jos turvapaikanhakijalle myönnetään turvapaikka, hän saa pakolaisen aseman Suomessa. Jos turvapaikkaa ei myönnetä, selvitetään voidaanko hänelle myöntää oleskelulupa muilla perusteilla.

^a / Maahanmuuttovirasto (2005).

Poliisi kutsuu alaikäisen turvapaikanhakijan ja edustajan kuulemaan Maahanmuuttoviraston päätöksen. Päätös annetaan tulkin välityksellä. Jos lapsi on tyytymätön päätökseen, voi siihen hakea muutosta Helsingin hallinto-oikeudesta. Hallinto-oikeuden päätöksestä voi valittaa edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen, jos se myöntää valitusluvan. Edustaja ja oikeudellinen avustaja tekevät valitukset alaikäisen yksintulleen turvapaikanhakijan puolesta eri oikeusasteisiin.

Ilman huoltajaa Suomeen saapuneet alaikäiset turvapaikanhakijat majoitetaan alaikäisille tarkoitettuihin vastaanottoyksiköihin, joissa asuminen on ilmaista. Yksiköiden työntekijät huolehtivat lapsen arjesta ja hänelle tarjottavista palveluista. Alaikäinen turvapaikanhakija voidaan majoittaa myös yksityismajoitukseen sukulaisperheen luokse. Tällöin perhe huolehtii turvapaikanhakijan arjesta ja vastaanottokeskus järjestää muut palvelut. Hakijoille järjestetään suomen tai ruotsin kielen opetusta ja he saavat toimeentulotukea vastaanottokeskuksesta.

Kaikille alaikäisille yksintulleille turvapaikanhakijoille määrätään edustaja. Lain mukaan edustaja käyttää puhevaltaa lapsen henkilöä ja varallisuutta koskevissa asioissa, ja hän valvoo, että lapsen etu huomioidaan ja lapsi saa asianmukaisen kohtelun Suomessa. Edustajan tehtäviin kuuluu yhteistyö viranomaisten kanssa, ja hän on mukana kaikissa lapsen virallisissa tapaamisissa. Edustajan tehtäviin ei kuulu lapsen päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta huolehtiminen. Edustajan tehtävä lakkaa automaattisesti lapsen täyttyessä 18 vuotta. Lapsen huoltajan saapuessa maahan edustajuus voidaan lopettaa erillisestä hakemuksesta.

VASTAANOTTO JA LAPSEN EDUSTAMINEN

LAPSEN EDUN ARVIOIMINEN TURVAPAIKKAPROSESSISSA

Yhteiset Lapsemme ry:n Yksintulleet-projektin tavoitteena oli kehittää lapsen edun huomioonottamista ja psykososiaalista asiantuntemusta yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyssä. Lapsen etu on kirjattu keskeisenä periaatteena kansainvälisiin sopimuksiin, suosituksiin sekä Suomen lainsäädäntöön.^a Kyseisten sitoumusten mukaan lapsen etu tulee ensisijaisesti ottaa huomioon kaikissa lapsen elämään vaikuttavissa päätöksissä – myös käsiteltäessä yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkahakemuksia.

Suomen nykyinen ulkomaalaislaki (301/2004) velvoittaa kiinnittämään erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin kaikessa alle 18-vuotiaasta lasta koskevassa päätöksenteossa. Ulkomaalaislakia koskevan hallintovaliokunnan mietinnön (4/2004 vp) mukaan lapsen etu tulee harkita kokonaisuudessaan, ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Lapsen etu on aina yksilöllinen ja sidottu lapsen kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Hallintovaliokunta korostaa, että kaikissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa ratkaisuisa päätöksentekijän tulee selvittää, mikä ratkaisu on juuri tässä tapauksessa juuri tämän lapsen edun mukainen. Lisäksi valiokunta katsoo, että kaikessa ulkomaalaislakiin perustuvassa lasta koskevassa päätöksenteossa on oltava käytettävissä lastensuojelukysymyksiin perehtyneen asiantuntijan näkemys lapsen edusta. Asiantuntijana voi toimia esimerkiksi kunnan tai vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä.¹

LAPSEN EDUN ARVIOIMISEN HAASTEET

Vaikka lapsen etu on laajasti tunnustettu periaate, on sen soveltaminen käytännön tasolla osoittautunut haastavaksi. Ilman huoltajaa saapuneiden turvapaikanhakijoiden kohdalla arvioinnista erityisen haastavaa tekee se, että tiedot lapsen kasvuhistoriasta ja kokemuksista saadaan ainoastaan lapselta itseltään. Lapsella ei ole samantaisia kykyjä kertoa perheensä olosuhteista, kasvuhistoriastaan ja

^a / Lapsen etua ja oikeuksia kansainvälisissä sopimuksissa, säädöksissä ja suosituksissa sekä kansallisessa lainsäädännössä on käsitelty kattavasti Vähemmistövaltuutetun selvityksessä (Parsons, 2010).

kokemuksistaan kuin aikuisella. Myös turvapaikkaprosessin haastattelutilanteet ovat heille outoja ja uusia kokemuksia. Lapsi kohtaa turvapaikkaprosessin aikana lukuisia eri toimijoita, jotka keräävät häneltä tietoa haastattelemalla. Henkilökohtaisista kokemuksista kertominen tuntemattomille henkilöille tulkin välityksellä on vaikeaa. Myös lapsen aikaisemmat huonot kokemukset viranomaisista vaikeuttavat luottamuksen rakentumista lapsen ja häntä haastattelevien henkilöiden välille. Lasta on myös saatettu uhkailla tai neuvoa aikaisemmin niin, että hän pelkää kertoa todellisista tapahtumista tai hän ei tiedä, mitä hänen tulisi kertoa ja mitä ei.

Alaikäiset yksintulleet turvapaikanhakijat ovat lähes poikkeuksetta traumatisoituneet ennen Suomeen tuloaan, mikä vaikuttaa lapsen kykyyn kertoa omista kokemuksistaan selkeästi ja johdonmukaisesti. Lapsilla saattaa olla laajoja muistiaukkoja koskien sekä traumaattisia että ei-traumaattisia tapahtumia. Toisaalta huomion kaventuminen traumaattisessa tilanteessa saattaa edistää joidenkin yksityiskohtien tallentumista muistiin, mutta yksityiskohdat eivät välttämättä ole yleiskuvan saamisen kannalta keskeisimpiä. Tilanteesta voi lapsen mieleen jäädä esimerkiksi yksittäiset värit, hajut tai äänet. Traumatisoituneen lapsen haastatteleminen turvapaikkaprosessin eri vaiheissa vaatii haastattelijoilta taitoja havainnoida lapsen viestintää ja reaktioita. Tapahtumista puhuttaessa lapsi voi elää uudestaan traumaattisen tapahtuman tai hän saattaa mennä täysin lukkoon. On myös mahdollista, että lapsi aktiivisesti välttelee tapahtumista puhumista. Nämä traumatisoituneille henkilöille tavalliset reaktiot vaikeuttavat osaltaan tiedon saamista lapsen kokemuksista ja näin ollen lapsen edun arvioimista turvapaikkaprosessissa.

Yksintulleet-projektissa yksi keskeisistä tehtävistämme on ollut kirjoittaa auki se, mitä lapsen etu käytännössä tarkoittaa yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla. Millaisista elementeistä lapsen etu rakentuu ja miten näitä elementtejä tulisi painottaa kyseisten lasten etua arvioitaessa? Projektissa hahmottelemamme näkemys lapsen edusta pohjautuu YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista, Lastensuojelulakiin (417/2007), UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child -julkaisuun, Ilman huoltajaa tulleet lapset Euroopassa -ohjelman toimintasuosituksiin ja Tapio Rädyn (2007) teokseen Uusi Lastensuojelulaki.

Näkemyksemme mukaan yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla lapsen etuun vaikuttavia tekijöitä ovat *turvallisuus, perhe ja läheiset ihmissuhteet, hyvinvointi, kehitys ja identiteetti-*

tarpeet sekä lapsen mielipiteet ja näkemykset. Lapsen edun elementtien merkitystä arvioitaessa tulee huomioida lapsen kokonaistilanne ja arvioida sitä, mikä on lapsen edun mukaista nyt ja tulevaisuudessa. Kaikkien tekijöiden merkitys arvioidaan aikuista heikommassa asemassa olevan lapsen kokemusmaailmasta ja näkökulmasta käsin.

UNHCR:n 22.12.2009 julkaisema ohjeistus alaikäisten turvapaikanhakijoiden kansainvälisestä suojelusta painottaa turvapaikanhakijalasten kokemusten arvioimista juuri lapsen näkökulmasta. Ohjeistuksen alkusanoissa todetaan, että vaikka Geneven pakolaissopimukseen kirjattu pakolaisen määritelmä soveltuu kaikkiin yksilöihin riippumatta heidän iästään, on määritelmää perinteisesti tulkittu aikuisten kokemusten valossa. Tämän vuoksi lasten turvapaikkaperusteita on arvioitu usein väärin tai lasten kokemukset ovat jääneet kokonaan huomioimatta. Ohjeistus korostaa, että alaikäisen hakijan kansainvälisen suojelun tarvetta arvioitaessa lapsen edun periaate vaatii, että lapsen kokemaa haittaa arvioidaan *lapsen näkökulmasta*. Arvioitaessa lapsen kansainvälisen suojelun tarvetta lapsilähtöisesti, on keskeistä arvioida YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen standardeja ja lapsispesifien oikeuksien rikkomuksia. Lisäksi tulee ottaa huomioon se, että vaikka lapset saattavat kokea samanlaisia haittoja kuin aikuiset, voivat lapset kokea ne eritavalla. Esimerkiksi haitta, joka aikuisen kohdalla ei täytä vainon kriteerejä, voi tehdä näin lapsen tapauksessa. Lasten kokemat psykologiset haitat tulee ottaa erityisesti huomioon. Aikuisiin verrattaessa lapset ovat myös herkempiä teoille, jotka kohdistuvat lapsen lähipiiriin. Esimerkiksi lapsen perheeseen kohdistunut haitta voi joissakin tapauksissa muodostaa lapsen kohdalla pakolaismääritelmän mukaisen perustellun pelon.²

Lapsen etuun vaikuttavia tekijöitä on mahdollista arvioida myös negatiivisten tunnusmerkkien avulla, jolloin kiinnitetään huomiota siihen, mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista. Tällöin erotellaan lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja hyvinvointia vaarantavat seikat niistä seikoista, jotka suojaavat lasta ja edesaut-

ALAIKÄISEN HAKIJAN KANSAINVÄLISEN SUOJELUN TARVETTA ARVIOITAESSA LAPSEN EDUN PERIAATE VAATII, ETTÄ LAPSEN KOKEMAA HAITTAA ARVIOIDAAN LAPSEN NÄKÖKULMASTA.

tavat lapsen hyvinvointia. Negatiivisia tunnusmerkkejä ovat mm. huolenpidon puuttuminen ja laiminlyönti, lapsen henkinen ja fyysinen kaltoin kohtelu, koulutuksen järjestämisen laiminlyönti, köyhyys ja sosiaalinen syrjäytyminen sekä eläminen jatkuvassa epävarmuudessa. Positiivisia tunnusmerkkejä ovat mm. hyvä hoito ja huolenpito, oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen, fyysisen ja henkisen itsemääräämisoikeuden loukkaamattomuuteen sekä oikeus vanhempiin ja muihin läheisiin ihmissuhteisiin.³

Seuraavassa esitellään tarkemmin sitä, miten lapsen edun elementtien merkitystä voidaan arvioida alaikäisen yksin Suomeen saapuneen turvapaikanhakijan kohdalla.

Turvallisuus

Alaikäisen yksin Suomeen saapuneen turvapaikanhakijan kohdalla turvallisuus on ensisijainen tekijä lapsen edun arvioimisessa. Mahdollinen altistuminen haavoittumiselle tai vakavalle vahingoittumiselle menee yleensä muiden lapsen etuun vaikuttavien tekijöiden edelle. Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen. Ensisijaista onkin suojella lasta fyysiseltä ja psyykkiseltä väkivallalta, hyväksikäytöltä, laiminlyönniltä, ihmiskaupalta, pakkotyöltä ja aseellisten konfliktien aiheuttamilta uhkilta, kuten lapsisotilaaksi rekrytoinnilta.

Turvallisuus-tekijän merkitystä arvioitaessa voidaan etsiä vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin:

- Miten lasta suojellaan kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä sekä niille altistumiselta?
- Miten lasta suojellaan aseellisilta selkkauksilta, värväämiseltä armeijaan tai osallistumiselta sodankäyntiin?

Perhe ja läheiset ihmissuhteet

Perheen ja läheisten ihmissuhteiden merkitystä arvioitaessa on tärkeää huomioida lapsen ja hänen vanhempiansa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten ihmisten välisten suhteiden laatu ja kesto. Lapsen edun näkökulmasta on oleellista saada käsitys siitä, mitä nämä ihmiset merkitsevät lapselle ja miten perheestä eroaminen on vaikuttanut lapseen. Arvioitaessa perheen ja läheisten ihmissuhteiden merkitystä lapselle on tärkeää esittää mm. seuraavat kysymykset:

- Miten turvataan lapsen tasapainoinen kehitys sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet?
- Miten turvataan lapsen mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä?

Hyvinvointi, kehitys ja identiteettitarpeet

Lapsen etua arvioitaessa tulee käyttää lapsen ikään, sukupuoleen sekä toimintakykyyn ja kehitystasoon perustuvaa erityistä harkintaa. Hyvinvoinnin näkökulmasta erityishuomiota tulisi kiinnittää lapsen fyysiseen kuntoon, mahdollisiin sairauksiin tai vammoihin sekä väkivaltakokemusten, traumojen tms. aiheuttamiin psykologisiin seurauksiin. Hyvinvoinnin merkitystä arvioitaessa voidaan pohtia mm. seuraavia kysymyksiä:

- Miten lapselle turvataan henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset?
- Miten sairaalle tai traumatisoituneelle lapselle turvataan terveydenhoitopalveluiden saatavuus?

Samoin kuin perheen ja läheisten ihmissuhteiden merkitystä arvioitaessa, myös kehitystarpeiden arvioimisessa tulee ottaa huomioon lapsen oikeus saada ymmärtämystä. Sen lisäksi kiinnitetään huomiota siihen, että lapselle on turvattava mahdollisuudet saada iän ja kehitystason mukaista huolenpitoa ja valvontaa, joka vastaa lapsen tarpeisiin. Kehitystarpeiden arvioimiseen sisältyy myös lapsen oikeus perusasteen opetukseen ja taipumuksiaan vastaavaan koulutukseen, jossa on huomioitava lapsen erityistarpeet. Lisäksi tulee turvata lapsen oikeus lepoon, leikkiin, sekä kulttuuri- taide-, virkistys- ja vapaa-ajan toimintoihin. Identiteettitarpeiden merkitystä arvioitaessa on otettava myös huomioon lapsen oikeus uskonnon ja ajatuksen vapauteen sekä jatkuvuus ja yhteys lapsen etniseen, uskonnolliseen, kulttuuriseen ja kielelliseen taustaan.

Lapsen mielipiteet ja näkemykset

Lapsen mielipiteet ja näkemykset on otettava huomioon kaikissa lasta koskevissa asioissa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava tietoa häntä koskevista asioista tavalla, jonka lapsi voi ymmärtää. Lapsen edun kannalta on välttämätöntä, että lapsi saa osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja ilmaista oman näkemyksensä. Lapsen etua arvioitaessa lapsen mielipiteitä ja näkemyksiä tulisi selvittää mm. sen osalta, mitä lapsi toivoo hänen Suomeen jäämiseensä, perhetilanteeseensa sekä koulutus- ja työsuunnitelmiin liittyen. Lapsen mielipiteiden ja näkemysten selvittäminen ei merkitse, että lapsella tulisi olla oikeus tehdä päätöksiä häntä itseään koskevissa asioissa. Lasta tulee kuitenkin kuulla, ja hänen mielipiteensä tulee ottaa huomioon päätöstä tehtäessä.

- 1 Hallintovaliokunnan mietintö 4/2004 vp.
- 2 UNHCR Guidelines on International Protection: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees (2009), 3–9.
- 3 Rätty (2007), 27.

Hallintovaliokunnan mietintö 4/2004 vp.

LÄHTEET

Ilman huoltajaa tulleet lapset Euroopassa -ohjelma. Toimintasuositukset (2005). Kolmas painos, suomenkielinen versio.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Parsons, Annika (2010). Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevilla päätöksillä. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.

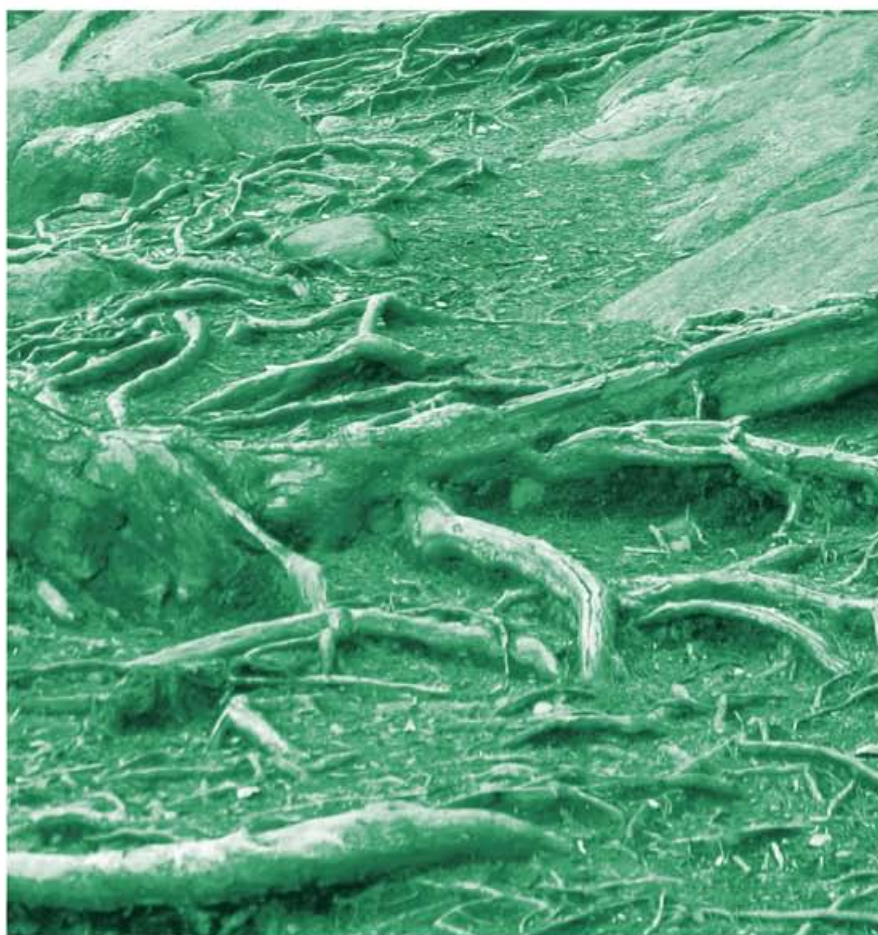
Rätty, Tapio (2007). Uusi Lastensuojelulaki. Helsinki, Edita.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child (2008). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

UNHCR Guidelines on International Protection: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees (2009). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (1989). Astunut Suomessa voimaan vuonna 1991.

YKSINTULLEET-PROJEKTIN TOIMINTAMUODOT

Yksintulleet-projektin yksi keskeisimmistä toimintamuodoista on ollut alaikäisten vastaanotossa toimivien sosiaalityöntekijöiden^a työkäytäntöjen kehittäminen. Alaikäisten vastaanottoyksiköissä työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat keskeisessä asemassa lapsen edun arvioimisessa turvapaikkaprosessissa. Sosiaalityöntekijät haastattelevat kaikki yksiköihin tulevat turvapaikanhakijalapsen ja arvioivat lasten tilanteen. Maahanmuuttovirasto varaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden olla läsnä alaikäisen ilman huoltajaa saapuneen turvapaikanhakijan puhuttelussa ja vaihtoehtoisesti pyytää lausunnon siitä, miten sosiaalityöntekijän mielestä lapsen etu voitaisiin ottaa huomioon hakijan tapauksessa.^b Yksintulleet-projektin toimintamuotona sosiaalityöntekijöille kehitettiin *Psykososiaalinen haastattelumalli* ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijoiden psykososiaalisen tilanteen arvioimiseksi ja lapsen etua koskevan lausunnon laatimisen tueksi. Kehittämistyön tavoitteena oli luoda sosiaalityöntekijöiden työhön yhtenäiset käytännöt ja edistää yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden tasavertaista kohtelua Suomessa.

Psykososiaalisen haastattelumallin kehittämistyö toteutettiin monivaiheisena yhteistyönä alaikäisyksiköissä toimivien sosiaalityöntekijöiden kanssa. Noin vuoden mittaisen koulutusprosessin aikana sosiaalityöntekijöitä koulutettiin haastattelumallin teemoista, ja haastattelumallin materiaali annettiin heille vaihteittain kokeiltavaksi ja kommentoitavaksi. Haastattelumallin lopullinen versio on alaikäisyksiköiden sosiaalityöntekijöiden käytettävissä kevästä 2011 alkaen.

Psykososiaalinen haastattelumalli on sosiaalityöntekijän työväline, jonka keskeiset osat ovat *Alkukartoitus* ja *Syventävä haastattelu*. Malliin sisältyy lisäksi lausuntopohja *Lapsen etu -lausunnon* kirjoittamisen tueksi sekä *Ohjeistus* haastattelumallin käytöstä ja lausunnon laatimisesta. Haastattelumallin *Kysymykset*-liite sisältää tukiky-

**SOSIAALI-
TYÖNTEKIJÖI-
DEN TYÖKÄY-
TÄNTÖJEN
KEHITTÄMINEN**

^a / Tässä tekstissä sosiaalityöntekijä -nimike kattaa myös muut sosiaalialan ammattihenkilöt, jotka toimivat sosiaalityöntekijän tehtävissä ryhmäkodeissa ja muissa alaikäisille tarkoitetuissa vastaanottoyksiköissä.

^b / Maahanmuuttovirasto (2005).

symyksiä alkukartoituksen ja syventävän haastattelun aihealueista. *Ihmiskaupan tunnusmerkkejä* -liite auttaa sosiaalityöntekijää ihmiskaupan piirteiden tunnistamisessa.

1. Alkukartoitus	2. Syventävä haastattelu	3. Lausunto lapsen edusta
1.1. ALKUKARTOITUS Vastauslomake	2.1. SYVENTÄVÄ HAASTATTELU Vastauslomake	3.1. LAUSUNTOPOHJA
1.2. HYVINVOINTI Haastattelulomake	2.2. TRAUMATISOIVAT TAPAHTUMAT JA TRAUMAATTINEN STRESSI Haastattelulomake	
KYSYMYKSET Alkukartoitus & Syventävä haastattelu		
Liite IHMISKAUPAN TUNNUSMERKKEJÄ		
Ohjeistus		

Haastattelulomaketta 1.2. Hyvinvointi voidaan tarvittaessa käyttää myös Syventävässä haastattelussa lomakkeen 2.2 Traumatisoivat tapahtumat ja traumaattinen stressi lisäksi. Ihmiskaupan tunnusmerkkejä -liitettä käytetään sekä Alkukartoituksessa että Syventävässä haastattelussa.

Alkukartoitus ja syventävä haastattelu on laadittu niin, että ne auttavat sosiaalityöntekijää muodostamaan käsityksen lapsen psykososiaalisesta tilanteesta ja toimivat lapsen edun arvioimisen tukena sosiaalityöntekijän laatiessa lausuntoa lapsen edusta. Lausuntopohja ja lausuntoon liittyvä ohjeistus auttavat sosiaalityöntekijää lapsen etuun vaikuttavien tekijöiden esille tuomisessa sekä niiden merkityksen arvioimisessa kyseisen lapsen kokonaistilanteesta.

Psykososiaalisen haastattelumallin keskeisiä lähteitä ovat mm. UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child -julkaisu, YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, Lastensuojelulaki (417/2007) ja Ilman huoltajaa tulleet lapset Euroopassa -ohjelman toimentasuositukset. Myös Maahanmuuttoviraston yksintulleen alaikäisen turvapaikanhakijan haastatteluohjeistus, Kivenlahden ryhmä- ja perheryhmäkodin alkuhaastattelulomake sekä useat lasten ja nuorten hyvinvointia ja traumatisoitumista kartoittavat mittarit ovat olleet kehittämistyön taustalla. Kaikki haastattelumallin kehittämistyössä käytetyt lähteet löytyvät tämän luvun lopussa olevasta lähdeluettelosta.

Alkukartoitus

Alkukartoituksella pyritään saamaan yleiskuva lapsen taustasta ja

hyvinvoinnista. Sosiaalityöntekijä tekee alkukartoituksen mahdollisimman pian lapsen saavuttua alaikäisyksikköön.

Alkukartoitus sisältää kaksi osiota, joista ensimmäisessä kartoitetaan lapsen henkilöllisyys- ja perhetietoja, lapsen elämää kotimaassa, perheestä eroamista ja matkan kokemuksia, lapsen identiteettitarpeita sekä lapsen mielipiteitä ja näkemyksiä. Toisessa osiossa selvitetään lapsen hyvinvointia erillisellä Hyvinvointi-haastattelulomakkeella. Haastattelulomake on laadittu useiden lapsille ja nuorille tarkoitettujen trauma- ja depressiokyselyiden pohjalta, jotka on kehitetty tai joita on käytetty pakolaistaustaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnin kartoittamiseen. Hyvinvointi-haastattelulomakkeen avulla saadaan käsitys lapsen fyysisestä ja psyykkisestä voinnista. Lomakkeen kysymyksillä kartoitetaan oireita ja tuntemuksia, jotka ovat tyypillisiä mm. masennuksesta, ahdistuksesta ja psyykkisestä stressistä kärsiville henkilöille. Haastattelulomake sisältää kysymyksiä lapsen fyysisistä vammoista ja kivuista, ruokahalusta ja nukkumisesta, vireystilasta ja mielialasta sekä lapsen voimavaroista ja turvallisuuden tunteen kokemuksesta.

Syventävä haastattelu

Syventävässä haastattelussa laajennetaan alkukartoituksessa saatua käsitystä lapsen tilanteesta. Haastattelu tehdään yleensä lapsen oltua jo jonkin aikaa Suomessa, kuitenkin ennen Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelua.

Syventävä haastattelu koostuu kahdesta osiosta, joista ensimmäisessä käsitellään lapsen perhesuhteisiin, kokemuksiin matkalla, kehitys- ja identiteettitarpeisiin sekä lapsen näkemyksiin ja mielipiteisiin liittyviä teemoja. Alkukartoituksen ja syventävän haastattelun teemat ovat osittain päällekkäisiä. Lapsen kyky puhua kokemuksistaan vaihtelee ja lapsi on voinut asua useassa vastaanottoyksikössä, jolloin sosiaalityöntekijä on vaihtunut. Tämän vuoksi on hyvä, että samoja teemoja voidaan käsitellä useammalla kerralla.

Syventävän haastattelun toinen osio sisältää erillisen lomakkeen, jolla sosiaalityöntekijä kartoittaa lapsen traumaattisia kokemuksia ja stressioireita. Traumatisoivat tapahtumat ja traumaattinen stressi -haastattelulomakkeen avulla saadaan tietoa siitä, minkälaisia traumaattisia tapahtumia lapsi on kokenut ja miten traumatisoituminen vaikuttaa lapseen. Lomake on laadittu pakolaislapsille ja -nuorille kehitettyjen tai heidän keskuudessaan käytettyjen traumakyselyiden pohjalta. Traumatisoivien tapahtumien jälkeen esiintyvät stressioireet on tärkeää tunnistaa, jotta turvapaikanhakijalle voidaan tarjota asianmukaista psykososiaalista tukea ja ohjata hänet tarvittaessa psy-

kiatrin arvioitavaksi. Lapsen kokemuksista on tärkeää tietää myös lapsen etu -lausunnon vuoksi, sillä lapsen kokemukset kotimaassa ja matkalla sekä niiden vaikutukset lapsen nykyiseen hyvinvointiin ovat tärkeällä sijalla arvioitaessa lapsen etua.

STRESSIOIREET ON TÄRKEÄÄ TUNNIS- TAA, JOTTA TURVAPAIKANHAKIJALLE VOIDAAN TARJOTA ASIANMUKAISTA PSYKOSOSIAALISTA TUKEA JA OHJA- TA HÄNET TARVITTAESSA PSYKIATRIN ARVIOITAVAKSI.

Ihmiskaupan tunnusmerkkejä

Ihmiskaupan tunnusmerkkejä -liite on sosiaalityöntekijän havainnoinnin tueksi kehitetty työväline, jota käytetään sekä alkukartoituksen että syventävän haastattelun yhteydessä. Liitteen tavoitteena on tukea sosiaalityöntekijää mahdollisten ihmiskaupan uhrien ja uhriutumisvaarassa olevien lasten tunnistamisessa ja lisäselvityksiä vaativien tilanteiden havaitsemisessa. Lisäksi se auttaa sosiaalityöntekijää hahmottamaan, minkälaisia seikkoja tulisi havainnoida alkukartoituksessa ja syventävässä haastattelussa. Psykososiaalisen haastattelumallin ohjeistuksessa annetaan sosiaalityöntekijöille tietoa siitä, mitä ihmiskauppa on ja miten ihmiskauppa eroaa salakuljetuksesta. Ohjeistuksessa on lisäksi tietoa siitä, miten sosiaalityöntekijän tulee toimia, jos lapsen kertomuksessa ilmenee mahdollisia ihmiskaupan viitteitä tai haastattelut herättävät sosiaalityöntekijässä kysymyksiä.

Lapsen edun arvioiminen ja lausunto lapsen edusta

Psykososiaalisessa haastattelumallissa lapsen edun keskeisinä elementteinä nähdään *Turvallisuus, Perhe ja läheiset ihmissuhteet, Hyvinvointi, kehitys ja identiteettitarpeet sekä Lapsen mielipiteet ja näkemykset*. Tekijöiden merkitystä arvioitaessa huomioidaan alaikäisen turvapaikanhakijan kokonaistilanne ja arvioidaan sitä, mikä on kyseisen lapsen edun mukaista nyt ja tulevaisuudessa. Tekijöiden merkitys arvioidaan lapsen kokemusmaailmasta ja näkökulmasta käsin.

Lausunto lapsen edusta on sosiaalityöntekijän vastaus Maahanmuuttoviraston lausuntopyyntöön ja se laaditaan ennen turvapaikkapuhuttelua. Sosiaalityöntekijän lausunto on kirjallinen, amma-

tillinen mielipide siitä, miten lapsen etu voidaan ottaa huomioon tietyn, yksittäisen turvapaikanhakijan kohdalla. Lausunnon tulee pohjautua tiedossa oleviin tosiasioihin. Laatimassaan lausunnossa sosiaalityöntekijä tuo esille käsityksensä siitä, kuinka lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen voidaan turvata kyseisen turvapaikanhakijan tapauksessa. Haastattelumallin ohjeistuksessa annetaan sosiaalityöntekijöille tietoa lapsen etuun vaikuttavien tekijöiden merkityksen arvioimisesta ja ohjeistetaan sosiaalityöntekijöitä lapsen etu-lausunnon laatimisessa.

LAUSUNTO LAPSEN EDUSTA

Vastaus Maahanmuuttoviraston lausuntopyyntöön

- Vastaanottoyksikkö, lausunnon kirjoittaja, pvm
- Lapsen nimi, ikä, asiakasnumero
- Tapaamiset ja tiedot, joihin lausunto perustuu

- Perhetausta, asuinympäristö ja ero perheestä
- Hyvinvointi, kehitys- ja identiteettitarpeet
- Lapsen mielipiteet ja näkemykset tulevaisuudesta
- Muuta
- Johtopäätökset

Lausuntopohja

Yksintulleet-projektin toisena keskeisenä toimintamuotona kehitettiin konsultaatiomalli, joka tukee lapsen edun huomioon ottamista Maahanmuuttoviraston turvapaikkapäätöksenteossa. Malli kehitettiin turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueelle, joka vastaa alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden turvapaikkapuhuteluista sekä turvapaikkapäätöksistä. Konsultaatioiden tarkoituksena oli tukea turvapaikkapäätöksiä tekeviä virkamiehiä lapsen edun kannalta haastavissa tapauksissa sekä kehittää heidän työtaitojaan samankaltaisten ongelmien suhteen jatkossa.

Ulkomaalaislain mukaan alle kahdeksantoistavuotiasta lasta koskevassa päätöksenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehityksensä ja terveytensä liittyviin seikkoihin.^a Ulkomaalaislakia koskevassa hallintovaliokunnan mietinnössä edellytetään, että virkamiehet kykenevät arvioimaan ammattitaitoisesti lapsen edun ja ottamaan sen päätöksenteossa huomioon.^b

Asiantuntijakonsultaation kehittämisidea perustuu moniammatilliseen ja monitieteelliseen näkemykseen lapsen edun arvioi-

**KONSULTAATIO-
MALLI**

^a / Ulkomaalaislaki 30.4.2004 / 301.

^b / Hallintovaliokunnan mietintö 4 / 2004 vp.

misesta. Konsultaatiot toteutuvat ns. paperikonsultaatioina, joissa päätöksentekijät esittelevät asiantuntijalle valitsemansa turvapaikanhakijan tapauksen, siihen liittyvät keskeiset ongelmat sekä lapsen edun arvioimisen haasteet. Asiantuntijat tuovat koulutustaustansa ja työkokemuksensa pohjalta keskusteluun ymmärrystä mm. perheestä eroon joutumisen ja traumaattisten kokemusten merkityksestä lapsen elämässä. He voivat ottaa huomioon mm. kyseisen lapsen iän ja kehitystason sekä peilata niitä lapsen perhesuhteista, kokemuksista ja terveydentilasta saatuun tietoon.

Lapsesta ja lapsen edun arvioimisesta keskusteltaessa keskeisiä huomioitavia seikkoja ovat mm. tiedot lapsen perhesuhteista ja niiden laadusta, perheestä eroamisen merkitys lapselle, lapsen traumaattiset kokemukset kotimaassa ja matkan aikana sekä niiden vaikutukset lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Konsultaatiomallin tavoitteena on, että asiantuntijan ja päätöksentekijöiden vuoropuhelun tuloksena syntyy uutta, monipuolista ymmärrystä ko. lapsen yksilöllisestä tilanteesta, jonka pohjalta lapsen etua voidaan arvioida ja se voidaan ottaa huomioon päätöksenteossa. Maahanmuuttovirastolla on mahdollisuus pyytää asiantuntijan lisäksi myös alaikäisyksikön sosiaalityöntekijää ja/tai lapsen edustajaa osallistumaan konsultaatiotilanteeseen. Tällöin lapsen edun arvioiminen olisi vielä moniammatillisempaa ja verkostollista sekä lapsen arjen näkökulman huomioon ottavaa.

Kokeilujakso

Konsultaatiomallin kokeilu- ja kehittämisvaiheeseen rekrytoitiin asiantuntijoiksi kolme psykologia, joilla on erityisasiantuntemusta lasten ja nuorten kehityksestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista, kiintymyssuhde- ja traumakysymyksistä sekä maahanmuuttaja- ja pakolaislapsista. Asiantuntijoina toimivat PsM Ann-Christin Qvarnström-Obrey, PsT Katri Kanninen ja psykologi Jari Meskanen. Kokeilujakson aikana he antoivat konsultaatiota Maahanmuuttoviraston päätöksentekijöille niiden yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla, joissa lapsen edun arvioiminen oli koettu erityisen haasteelliseksi. Ennen konsultaatioiden aloittamista asiantuntijat perehtyivät alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyyn ja Maahanmuuttoviraston käytäntöihin. Asiantuntijoille järjestettiin perehdytystapaamiset, minkä jälkeen he kävivät tutustumassa tulosalueen päätösasiakirjoihin ja seurasivat alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijalasten puhuteluja.

Vuoden pituisen kokeilujakson aikana toteutettiin 12 konsultaatiokertaa (4 kertaa / asiantuntija). Asiantuntija valmistautui konsultaatiokertaan perehtymällä turvapaikanhakijalapsen asiakirjoihin ja työntekijöiden esittämiin kysymyksiin, minkä jälkeen konsultaatiolle oli varattu 1,5 tuntia aikaa. Yksittäiseen konsultaatiotapaamiseen osallistui sekä asiantuntija että turvapaikkapäätöstä tekevät virkamiehet (ylitarkastaja ja tulosalueen johtaja). Jokainen Helsinki 2 -tulosalueen turvapaikkapäätöksentekoon osallistuva virkamies oli ainakin kerran mukana kokeilujakson konsultaatioissa. Kokeilujakson aikana sekä asiantuntijoilta että tulosalueen virkamiehiltä pyydettiin kirjallinen palaute jokaisesta konsultaatiokerrasta. Palautteeseen pyydettiin kirjaamaan huomioita tilanteen ja vuorovaikutuksen sujumisesta, uusista ideoista ja ratkaisuvaihtoehdoista sekä siitä, johtiko konsultaatio joihinkin toimiin. Konsultaatiomallin toimivuutta arvioitiin joulukuussa 2010 yhdessä Helsinki 2 -tulosalueen johdon, asiantuntijoiden ja projektityöntekijöiden kanssa.

Kokeilujakson palautteesta kävi ilmi, että Helsinki 2 -tulosalueen työntekijöiden motivaatio konsultaatiomalliin oli korkea. Asiantuntijat pitivät konsultaation antamista erittäin mielenkiintoisena, mutta myös haasteellisena tehtävänä. Asiantuntijoiden ja virkamiesten välisen luottamuksen rakentaminen oli kokeilujakson aikana tärkeällä sijalla. Palautteen mukaan vuorovaikutus muuttui avoimemmaksi ja helpommaksi konsultaatiokertojen edetessä, ja konsultaatiokokemusten kertyminen helpotti itse asiaan pääsyä ja keskeisten kysymysten löytymistä.

Lähtökohtaisesti konsultaatiot suunniteltiin pidettäväksi turvapaikkapuhuttelun jälkeen, jolloin päätöstä valmistellaan kaiken turvapaikkamenettelyssä kerätyn tiedon perusteella. Kokeilujakson aikana päädyttiin kuitenkin siihen, että konsultaatiota voidaan pyytää myös ennen lapsen puhuttelua. Tällöin kysymykset siitä, miten puhutteluun tulisi valmistautua olivat keskeisellä sijalla, sillä useimmiten lapsen asiakirjoista oli käynyt ilmi, että lapsen puhutteleminen voi olla erityisen haasteellista. Konsultaatioissa käsiteltiin traumatisoivien tapahtumien, mm. perheväkivallan ja seksuaalisen väkivallan vaikutuksia lapseen sekä lapsen haastatteleminen kyseisistä asioista. Keskeisiin kysymyksiin kuului se, miten lapsen kokemat traumat vaikuttavat lapsen tapaan ja kykyyn kertoa kokemuksistaan sekä miten traumatisoituminen vaikuttaa muistiin. Konsultaatiokerroilla käytiin läpi sitä, miten lähestyä vaikeita kokemuksia ja miten kysymykset tulisi kohdistaa, ettei puhuttelu aiheuttaisi lapselle lisätraumatisoitumista ja ettei lapsi menisi lukkoon. Lisäksi pohdittiin sitä, miten lapsen olisi mahdollista kertoa todellisista

kokemuksistaan puhuttelussa ja miten olisi mahdollista ottaa lapsen kertomuksen ristiriitaisuudet esille niin, että lapsi uskaltaisi kertoa totuuden.

Ennen puhutteluja pidettyjen konsultaatiokertojen palautteissa tuotiin esille, että puhuttelija oli saanut uusia ehdotuksia siitä, miten kohdata hakija ja esittää kysymyksiä hänelle sekä miten toimia, jos hakija reagoi voimakkaasti. Palautteen mukaan konsultaatiokerroilla saaduista neuvoista tulee olemaan apua myös samantyyppisten tapausten valmistelussa ja puhutteluissa. Konsultaatiot olivat myös antaneet puhuttelijoille ”eväitä” puhuttelutilanteen läpiviemiseen tavalla, joka olisi puhuteltavalle mahdollisimman vähän jännitteitä ja pelkoja herättävä.

Kokeilujaksolla korostui tuleviin, hyvin haasteellisiin puhutteluihin valmistautumisen kysymykset. Huolellinen valmistautuminen vakavasti traumatisoituneiden lasten puhutteluihin lisää lapsen edun toteutumista itse puhuttelutilanteessa. Konsultaatiossa puhuttelijan ymmärrys mm. traumatisoitumisen vaikutuksista lapsen muistiin ja kykyyn kertoa kokemuksistaan lisääntyy, ja puhuttelija saa vahvistusta työtaidoilleen. Kokeilujakson aikana kokeiltiin myös sitä, että saman lapsen asioissa pidettiin kaksi konsultaatiokertaa – sekä lapsen puhuttelua ennen että sen jälkeen. Puhuttelijan työ on emotionaalisesti hyvin kuormittavaa ja puhuttelijat ovat alttiina sijaistraumatisoitumiselle. Tulevaan haasteelliseen puhutteluun valmistautumisen lisäksi myös pidettyjen haasteellisten puhutteluiden purkaminen on tärkeää.

Hyviä kokemuksia ja kehittämisideoita

Konsultaatiomallista saadun palautteen perusteella konsultaatiomallin voidaan todeta lisänneen lapsen edun huomioon ottamista ja arvioimista puhuttelutilanteissa. Päätöksentekijöiden ammattitaidon tukemista tulisi kuitenkin jatkaa ja kehittää edelleen erityisesti päätöksentekoon liittyvän lapsen edun arvioimisessa ja huomioon ottamisessa. Se, miten päätöksentekoon liittyvä lapsen edun arvioiminen ja huomioiminen kirjoitetaan auki päätösasiakirjaan, on seikka, jonka kehittämistä olisi hyvä jatkaa Helsinki 2 -tulosalueella. Jatkossa konsultaatioiden rakennetta voisikin muokata siten, että jokainen konsultaatiokerta jaettaisiin osioihin, joista yksi olisi nimetty nimenomaan lapsen edun arvioimisen ja sen kirjaamisen pohtimista varten. Ajankäyttöä tehostaisi myös kokeilujaksolla hyväksi havaittu käytäntö, jossa tapaukseen liittyvät ongelmakohdat ja keskeiset kysymykset kirjataan paperille ja annetaan asiantuntijalle pohdittavaksi ennen konsultaatiota. Näin asiantuntijalla on mah-

dollisuus perehtyä lapsen etua koskeviin kysymyksiin ennen konsultaatiota, samalla kun hän käy läpi konsultoitavaan tapaukseen liittyviä asiakirjoja.

Turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueen virkamiehet pitivät konsultaatiomallin kokeilujaksoa hyödyllisenä. Konsultaatioiden myötä he saivat työhönsä uusia näkökulmia ja konsultaatiot kasvattivat virkamiesten taitoja samankaltaisten kysymysten ratkaisemisessa jatkossa. Maahanmuuttovirastossa selvitetään, voidaanko Yksintulleet-projektin päätyttyä konsultaatiomallin toimintaa jatkaa ostopalveluna, ja kehittää konsultaatioita edelleen vastaamaan päätöksentekoon liittyviin lapsen edun huomioimisen haasteisiin. Yksintulleet-projektin puolesta toivomme, että lapsen edun huomioon ottamisen kehittäminen ja vuoropuhelu asiantuntijoiden kanssa voisi jatkua Helsinki 2 -tulosalueella myös tulevaisuudessa.

PALAUTTEENPERUSTEELLA KONSULTAATIOMALLIN VOIDAAN TODETA LISÄNNEEN LAPSEN EDUN HUOMIOON OTTAMISTA JA ARVIOIMISTA PUHUTTELUTILANTEISSA.

Yksintulleet-projektin aikana järjestettiin myös koulutuksia turvapaikkaprosessissa toimiville tahoille. Ensimmäinen *Lapsen etu ensin* -koulutuspäivä oli suunnattu alaikäisten vastaanottoyksiköiden henkilökunnalle, edustajille, avustajille sekä muille alaikäisten turvapaikanhakijoiden parissa työskenteleville henkilöille. Toinen koulutuspäivä oli luonteeltaan työseminaari ja siihen osallistui alaikäisten yksintulleiden turvapaikkamenettelyssä toimivia virkamiehiä poliisista ja Maahanmuuttovirastosta. Koulutuspäivillä keskityttiin siihen, mitä lapsen etu ja oikeudet käytännössä tarkoittavat ja miten lapsen edun periaatetta voidaan soveltaa turvapaikanhakijalasten tapauksissa. Koulutuspäivien keskeisiä kysymyksiä olivat myös turvapaikanhakijalasten hyvinvointiin sekä traumatisoitumiseen ja ihmiskauppaan liittyvät kysymykset.

Käsillä olevaa julkaisua voidaan pitää *Lapsen etu ensin* -koulutuspäivien jatkumona. Julkaisun aihealueet noudattelevat koulutuspäivien aiheita ja osa artikkeleiden kirjoittajista puhui koulutuksissa. Julkaisussa tuodaan lisäksi esille alaikäisten turvapaikanhakijoiden

KOULUTUSTILAISUUKSIEN JA JULKAISU

kanssa työskentelemisen arjen iloja ja haasteita kentän puheenvuorojen myötä.

ESITE / INFO

Projektin aikana julkaistiin yksintulleille turvapaikanhakijalapsille tarkoitettu esite turvapaikkaprosessista. Esitteestä on neljä eri kieliversiota, joissa jokaisessa on kaksi kieltä; suomen lisäksi joko somali, dari, sorani tai englanti. Esitteen tavoitteena on selittää mahdollisimman yksinkertaisesti turvapaikkaprosessin eri vaiheet ja eri toimijoiden roolit. Esitteen avulla lapsi saa tietoa häntä koskevista asioista ja hänellä on mahdollisuus oppia turvapaikkaprosessiin liittyvää sanastoa. Esite on tarkoitettu myös turvapaikkaprosessissa työskentelevien henkilöiden työvälineeksi kun he kohtaavat lapsia ja antavat heille tietoa turvapaikkaprosessista.

LÄHTEET

Alkukartoitus ja syventävä haastattelu

Ilman huoltajaa tulleet lapset Euroopassa -ohjelma. Toimintasuositukset (2005). Kolmas painos, suomenkielinen versio.

Kivenlahden ryhmä- ja perheryhmäkoti / Ingaksen yksikkö (2005). Sosiaalityöntekijän alkuhaastattelu. Espoo.

London Safeguarding Trafficked Children Toolkit (2009). London Safeguarding Children Board.

Maahanmuuttovirasto (2005). Maahanmuuttoviraston lausuntopyyntö sosiaaliviranomaiselle. Helsinki.

Traumaperäiset stressireaktiot ja -häiriöt. Käypä hoito -suositus (2009). Duodecim.

UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child (2008). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

(Yksintulleen) alaikäisen turvapaikanhakijan haastatteluohjeistus (2001). Maahanmuuttovirasto.

Hyvinvointi-haastattelulomake

CDI. Children's Depression Inventory. Kovacs, Maria (1992). Suom. Lastenpsykiatrian yksikkö, Helsingin yliopisto, Lastenlinnan sairaala. Helsinki.

CRIES-13. The Children's Impact of Event Scale (13) (1998). Children and War Foundation.

CTSQ. Child Trauma Screening Questionnaire. Kenardy, Justin & Spence, Susan H. & Macleod, Alex (2006). Screening for risk of Persistent Posttraumatic Morbidity in children following traumatic injury. *Pediatrics*, 118, 1002–1009.

Depression Self-Rating Scale for Children. Birmaher, Peter (1978).

HSCL-37A. Hopkins Symptom Checklist-37 for Adolescents. Bean, Tammy & Eurelings-Bontekoe, Liesbeth & Derluyn, Ilse & Spinhoven, Philip (2004). Centrum '45, Oegstgeest, Netherlands.

Traumatisoivat tapahtumat ja traumaattinen stressi -haastattelulomake

CTSQ. Child Trauma Screening Questionnaire. Kenardy, Justin & Spence, Susan H. & Macleod, Alex (2006). Screening for risk of Persistent Posttraumatic Morbidity in children following traumatic injury. *Pediatrics*, 118, 1002–1009.

HSCL-37A. Hopkins Symptom Checklist-37 for Adolescents. Bean, Tammy & Eurelings-Bontekoe, Liesbeth & Derluyn, Ilse & Spinhoven, Philip (2004). Centrum '45, Oegstgeest, Netherlands.

HTQ. Harvard Trauma Questionnaire. Harvard program in Refugee Trauma. Harvard School of Public Health.

RATS. Reactions of Adolescents to Traumatic Stress Questionnaire. Bean, Tammy & Eurelings-Bontekoe, Liesbeth & Derluyn, Ilse & Spinhoven, Philip (2004). Centrum '45, Oegstgeest, Netherlands.

SLE. Stressful Life Events. Bean, Tammy & Eurelings-Bontekoe, Liesbeth & Derluyn, Ilse & Spinhoven, Philip (2004). Centrum '45, Oegstgeest, Netherlands.

TESI-C. Traumatic Events Screening Inventory (for children). The National Center for PTSD. Dartmouth Child Trauma Research Group.

UCLA PTSD INDEX FOR DSM-IV (Child and adolescent versions). Pynoos, Robert & Rodriguez, Ned & Steinberg, Alan & Stuber, Margaret & Frederick, Calvin (1998). UCLA Trauma Psychiatry Service.

Ihmiskaupan tunnusmerkkejä -liite

Combating the trafficking in children for sexual purposes – Questions and answers (2006). ECPAT Europe Law Enforcement Group.

Guide to Identification of Possible Victims of Trafficking (2008). Koordineringsnetten for Ofre for Menneskehandel.

Human trafficking indicators (2008). United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).

Human Trafficking of Children Indicator Tool (2009). State of Florida, Department of Children and Families.

Ihmiskaupan tarkennettu toimintasuunnitelma (2008). Sisäasiainministeriön julkaisut 27/2008.

London Safeguarding Trafficked Children Toolkit (2009). London Safeguarding Children Board.

Operational indicators of trafficking in human beings (2009). International Labour Organization (ILO).

Reference Guide on Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe (2006). United Nations Children's Fund (UNICEF).

Lausunto lapsen edusta

Heiskari, Pekka & Salminen, E. Olavi (2007). Lausunnotiopas psykologeille. Helsinki, Psykologien kustannus.

Ilman huoltajaa tulleet lapset Euroopassa -ohjelma. Toimintasuositukset (2005). Kolmas painos, suomenkielinen versio.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Räty, Tapio (2007). Uusi Lastensuojelulaki. Helsinki, Edita.

UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child (2008). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (1989). Astunut Suomessa voimaan vuonna 1991.

LAPSEN ETU – HAASTEITA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSIA

Alaikäisten ilman huoltajaa Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden kohdalla lapsen edun arvioiminen ja huomioon ottaminen on vaikeaa. Suurimpana haasteena voidaan pitää sitä, että lapsen kasvuhistoriasta, perhetaustasta ja kokemuksista ei ole mahdollista saada tietoa muilta kuin lapselta itseltään, ja lapsen kyvyt ilmaista näitä asioita ovat rajalliset. Tätä perusasetelmaa ei turvapaikkamenettelyssä ole mahdollista muuttaa. Kuitenkin sillä, miten ja millaisissa olosuhteissa lapsi kohdataan, voidaan vaikuttaa luottamuksen rakentumiseen ja lapsen uskallukseen kertoa kokemuksistaan turvapaikkamenettelyn haastattelutilanteissa.

**LAPSEN ETU
HAASTATTELU-
TILANTEISSA
JA PÄÄTÖKSEN-
TEOSSA**

- **Turvapaikkakuulustelu- ja puhuttelukäytäntöjen kehittäminen.** Lasten kuulusteluille ja puhutteluille tulee varata riittävästi aikaa, ja ajankäyttöä sekä tauotusta tulee voida säädellä lapsen voimin mukaan. Tarvittaessa puhuttelu tulee jakaa useammalle lyhyempikestoiselle kerralle (2–3 kertaa), etenkin jos lapsi on vakavasti traumatisoitunut. Lisäksi olisi hyvä selvittää, onko puhutteluita mahdollista toteuttaa ilman puhuttelupöytäkirjan samanaikaista kirjoittamista, mikä parantaisi puhuttelijan ja lapsen välistä kontaktia.
- **Maahanmuuttoviraston konsultaatioiden jatkaminen.** Konsultaatiot lisäsivät lapsen edun huomioon ottamista puhutteluissa sekä tukivat virkamiesten taitoja. Konsultaatiomallin toimintaa tulisi jatkaa ja konsultaatioita tulisi kehittää edelleen vastaamaan päätöksentekoon liittyviin lapsen edun arvioimisen haasteisiin. Kehitettyä toimintamallia voisi laajentaa myös muille tulosalueille, joissa lapsen edun arvioimista edellytetään päätöksenteossa.

**LAPSEN ETU
DUBLIN-
MENETTELYSSÄ**

Lapsen edun toteutumisen näkökulmasta Dublin-menettely on ongelmallinen. Useissa viimeaikaisissa selvityksissä on todettu, että Dublin-asetukseen perustuvissa käännäytyspäätöksissä ei ole tarpeeksi arvioitu lapsen etua.^a Lisäksi lasten iän määrittämiseen jäsenvaltioissa liittyy ongelmia. Lasten kertoman mukaan heidän syntymäaikansa on kirjattu toisessa jäsenvaltiossa sattumanvaraisesti ja tätä tietoa pidetään Suomessa lapsen todellisena ikänä, ilman että lapsella on mahdollisuutta vaatia iänselvittämistä.^b Turvapaikanhakijalasten oikeusturvan ja lapsen edun kannalta kyseiset tapaukset ovat erittäin huolestuttavia.

◦ **Lapsen edun arvioimisen kehittäminen Dublin-menettelyssä.** Vastuunmäärittämisasetukseen perustuvia käännäytyspäätöksiä tehtäessä lapsen etu tulee arvioida jokaisen lapsen kohdalla, ja se tulee kirjata päätökseen. Lapsen turvapaikkahakemus tulee tutkia Suomessa aineellisesti, mikäli palautus on lapsen edun vastaista. Halutessaan myös lapsella itsellään tulisi olla oikeus saada ikänsä määritellyksi oikeuslääketieteellisellä tutkimuksella ilman erillisiä kustannuksia.

MIELENTERVEYSPALVELUIDEN KEHITTÄMINEN

Jokaisen alaikäisen yksintulleen turvapaikanhakijan hyvinvointia kuormittaa se, että hän joutuu olemaan erossa perheestään. Perheestä eroon joutumisen lisäksi lähes kaikki lapset ovat jossain määrin traumatisoituneita. Tuoreen selvityksen^c mukaan yksintulleista alaikäisistä turvapaikanhakijoista 34 % on selkeästi mielenterveyspalveluiden tarpeessa. Suomessa erityisesti alaikäisten turvapaikanhakijoiden on vaikeaa, ellei mahdotonta saada mielenterveyspalveluita turvapaikkaprosessin aikana.

◦ **Mielenterveyspalveluiden kehittäminen vastaanottoyksiköissä.** Moniammatillisuuden lisääminen turvapaikanhakijalasten ja -nuorten kanssa tehtävässä työssä on lapsen edun turvaamiseksi tärkeää. Alaikäisten vastaanottoyksiköiden työryhmiä tulee täydentää lasten psyykkisen hyvinvoinnin asiantuntijoilla, esimerkiksi psykologeilla. Tällä tavalla lasten olisi mahdollista saada arjessa monipuolista asiantuntija-apua psyykkisiin ongelmiinsa.

a / ks. Parsons (2010), 61 ja Kansallisen ihmiskaupparaportin kertomus (2010), 96–100.

b / Parsons (2010), 87.

c / Suikkanen (2010), 32.

- **Turvapaikanhakijalasten mielenterveyspalveluiden kehittäminen.** Helsingin Diakonissalaitoksen Kidutettujen kuntoutuskeskuksessa on meneillään hanke, jossa kehitetään ja tuotetaan erikoistuneita lasten- ja nuorisopsykiatrisia palveluita kidutetuille ja vaikeasti traumatisoituneille pakolais- ja turvapaikanhakijalapsille ja -nuorille. Tämän lisäksi tarvitaan koko Suomen kattavia pysyviä perustason ja erikoissairaanhoidon tason mielenterveyspalveluita turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapsille.

Lasten vaikeiden kokemusten vastaanottaminen on psyykkisesti kuormittavaa. Kaikki turvapaikkaprosessissa toimivat työntekijät altistuvat myös itse traumaperäiselle stressireaktiolle. Sijaistraumatisoituminen on muutos, joka tapahtuu ajan kuluessa työntekijän sisäisessä kokemusmaailmassa, ja mikäli siihen ei kiinnitetä riittävästi huomiota näkyvät negatiiviset vaikutukset sekä yksilö- että työyhteisötasolla. Työntekijöiden hyvinvoinnin kannalta on keskeistä:

- traumaattisen stressin vaikutusten tunnistaminen itsessä ja työyhteisössä,
- työnohjauksen ja konsultaatiomahdollisuuksien järjestäminen,
- työyhteisön tuki ja työntekijöiden keskinäiset keskustelut,
- työmäärän rajaaminen ja
- koulutusten järjestäminen.

Kansallisen ihmiskaupparaportoin kertomus (2010). Kertomus 2010: Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. K 17/2010 vp. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.

Parsons, Annika (2010). Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.

Suikkanen, Sirkku (2010). Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 1/2010.

**TYÖNTEKIJÖIDEN
HAAVOITTUVUUS**

LÄHTEET

MIKÄ ON YKSIN TULLEIDEN LASTEN EDUN MUKAISTA?

SIRPA TASKINEN

Kansainvälisen adoptioväilyksen aloittaessa toimintansa Suomessa 1980-luvun puolivälissä jotkut perheet ilmoittivat lehdissä adoptiolapsestaan tyyliin ”Meille on 1.1. syntynyt Hannah, 3 vuotta” tai ”Meille on 2.2. syntynyt Juan, 7 vuotta”. Sanavalintaa perusteltiin sillä, että nämä lapset Suomeen tullessaan kohtaavat aivan uuden maailman samalla tavoin kuin vastasyntyneet. Kaikki on uutta: ihmiset, puhe, ilmasto, kulttuuri, ruoka, vaatteet, musiikki, asu-mukset, maisema. Adoptiolapset olivat ja ovat edelleenkin hartaasti toivottuja ja odotettuja.

Heihin verrattuina yksin maahan tulleet lapset ovat ei-toivottuja. Kukaan ei ole heitä odottanut eikä halunnut, heille ei ole varus-tettu viehättäviä huoneita tavaroineen ja vaatteineen, innokkaat vanhemmat ja sukulaiset eivät ole heitä vastassa. Heidän tilanteen-sa on kuitenkin yhtä uusi ja hämmentävä kuin adoptiolapsillakin; olosuhteet, tavat ja kulttuuri ovat monille täysin outoja ja vaikeita hahmottaa. Heidän kehityksensä edellyttäisi aivan samoja asioita kuin kaikilla muillakin lapsilla, vaikka heidät saatetaan mieltää jo varttuneiksi ja omillaan toimeen tuleviksi.

Jokainen lapsi tarvitsee tiettyjä asioita elämänsä pohjaksi. Ensimmäinen näistä edellytyksistä on perushoiva. Lapsi tarvitsee ruokaa ja juomaa, riittävästi unta ja lepoa, ja ilmastoon ja tilanteeseen sopivan vaatetuksen. Hänen terveydestään on pidettävä huolta ja sairauksiin on saatava hoitoa. Kasvuympäristön on oltava turvallinen.

Toinen kehitysedellytys on vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Puhe ja muu kommunikaatio opitaan suhteissa muihin ihmisiin, samoin sosiaalistuminen kulttuuriseen perintöön ja yhteiskunnassa sovellettuihin normeihin.

Kolmas lapsen hyvän kehittymisen edellytyksistä on se, että hänet hyväksytään ja että häntä ymmärretään. Lapsen tulee saada kokea,

**LAPSEN
KEHITYS-
EDELITYKSET**

että hänellä on psykologinen olemassaolo-oikeus. Tove Janssonin koskettavassa kertomuksessa 'Näkymätön lapsi' pikku Ninni oli niin lannistettu, että hän ei uskaltanut edes näyttää itseään muille; aluksi vain rusetti ilmaisi tytön sijainnin. Vasta Muumimamman lämmin ja hyväksyvä rakkaus rohkaisi Ninnin tulemaan ulos eristyneisyydestään ja hiljalleen myös muiden näkyviin. Vieraissa olosuhteissa maahanmuuttajalapset jäävät helposti näkymättömiin.

ILMAN PERHETTÄ LAPSELTA PUUTTUU OLENNAISIA TUKIELE- MENTTEJÄ

Maailmassa on lukuisia erilaisia perhemalleja. Kaikilla niillä on kuitenkin yhteisiä funktioita. Tarkastelemalla näitä perheen (tai useissa kulttuureissa suvun) tehtäviä, voidaan myös hahmottaa, mitä kaikkea yksintulleilta lapsilta puuttuu tulomaassa.

Suhde vanhempiin

Perhe perustuu tavallisesti puolisoitten keskinäisen suhteen solmimiseen, olkoonkin, että yksinhuoltajaperheet ovat yleistyneet kaikkialla. Vanhemmat ovat perheen perussolu ja on selvää, että yksintulleen lapsen kenties suurin ongelma on, että häneltä puuttuu suhde vanhempiinsa. Psykologinen side säilyy kylläkin lapsen mielessä, mutta käytännön tasolla fyysinen yhteys vanhempiin on yleensä katkenut.

Suhde sisaruksiin

Perheen yhteiskunnallisesti tärkein tehtävä on lasten ”tuottaminen”. Suurin osa yksin maahantulleista lapsista on lähtöisin monilapsisista perheistä tai sukulaisten muodostamista suurperheistä, ja heillä on useita sisarusia. Kotimaasta lähdettäessä myös side heihin on katkenut; vain harvat sisarukset ovat yhdessä lähteneet liikkeelle. Kuitenkin sisarusten keskinäinen tuki on ongelmatilanteissa varsin usein keskeinen, mikä tunnistetaan myös Suomen uudessa lastensuojelulaissa.

Nimi ja asema

Perhe ja suku antavat lapselle nimen ja aseman yhteisössä. Tiedetään, kenen lapsesta on kysymys, keitä ovat hänen vanhempansa ja sukulaisensa, millainen on näiden arvostus ja minkälaiseen kohtaan yhteiskunnallisessa ”asteikossa” he asettuvat. Toiseen kulttuuriin tuleva henkilö menettää tämän sosiaalisen statuksensa; häntä ja hänen perhettään ei tunneta. Joskus tämä voi olla myös helpottavaa, mutta usein lapsen kannalta se on menetys. Vakavinta lapsen kehitykselle on, jos hän joutuu vaihtamaan nimeään ja elämään peitetarinan turvin. Se vie pohjan pois identiteetin muodostumiselta.

Perushoito

Lapsen perushoito tapahtuu perheessä, sieltä hän saa ravinnon ja vaatetuksen, hänen nukkumaanmenostaan huolehditaan, jne. Vaikka yksin maahantulleet alaikäiset turvapaikanhakijat ovat kenties matkustaneet puolen maailman halki, ei ole mitenkään itsestään selvää, että he kykenisivät yksin selviämään arjen askareista.

Kasvatus ja rajojen asettaminen

Yksi perheen keskeisistä tehtävistä on lapsen sosiaalistaminen vallitsevaan kulttuuriin. Uudessa maassa traditiot, tavat ja normit saattavat poiketa paljonkin lapsen aikaisemmin oppimista käytöstavoista. Hänellä ei useinkaan ole ketään, joka valaisisi näitä asioita, eikä ketään, joka asettaisi kasvavalle lapselle ja nuorelle tarpeellisia rajoja.

Suojelu

Lapsen perusturvallisuus rakentuu ensimmäisten elinvuosien aikana läheisten aikuisten avulla. Perhe suojelee jäseniään ulkoisilta ja sisäisiltä uhkilta ja vaaroilta. Pelkkä kuuluminen johonkin tiettyyn perheeseen tai sukuun voi yhteisössä merkitä sitä, että lapseen ei kosketa eikä häntä altisteta riskeille. Vieraassa ympäristössä pelkkä toisenlainen ulkonäkö tai ihon väri saattaa kirvoittaa rasistisia kommentteja tai väkivaltaa. Osa maahantulleista lapsista on myös kotimaassaan tai matkan varrella kokenut halventavaa kohtelua tai suoranaista hyväksikäyttöä, miltä kukaan ei heitä ole suojellut.

Tunne-elämän edistäminen

Tunteiden näyttäminen on erittäin kulttuurisidonnaista. Lapsi oppii tunnistamaan tunteita ja niiden ilmaisun perheessä: miten on tapana tai soveliaista reagoida erilaisiin tilanteisiin, milloin voi nauraa, milloin itkeä ja milloin pitää hymyillä. Vieraassa maassa nämä koodit eivät välttämättä päde, mikä voi olla varsin hämmentävää.

Palvelut ja voimavarat

Perheissä jäsenille annetaan monenlaisia palveluja: valmistetaan ruokaa, siivotaan, pestään vaatteita, järjestetään juhlia, hoidetaan ja hoivataan. Perhe turvaa jäsenilleen myös monia voimavaroja asunnosta, rahoista ja perustarvikkeista lähtien aina kulkuvälineisiin ja matkoihin saakka. Tulemalla yksin vieraaseen maahan lapsi huomaa konkreettisesti, mistä kaikesta hän on joutunut luopumaan.

Läheisten tuki

Kuuluminen suku- tai perheyhteisöön merkitsee ennen kaikkea läheisten psyykkistä tukea ja oman identiteetin vahvistamista. Hylätyksi tuleminen ja yksin jääminen ovat pienen lapsen peruspelkoja, jotka säilyvät jossain muodossa meissä kaikissa myös halki elämän. Monet kokevat tällaisissa tilanteissa syviä arvottomuuden tunteita. Joissain tapauksissa yksinäisyys aiheuttaa suoranaista paniikkia, jonka voittamiseksi lapsi saattaa turvautua epätoivoisiin ja vahingollisiin tekoihin.

UUSI LASTEN-SUOJELULAKI JA MAAHAN-MUUTTAJAT

Suomen uusi lastensuojelulaki tuli voimaan vuonna 2008 (Lastensuojelulaki 417/2007). Lain muutostarpeiden taustalla olivat erityisesti edellisen lain jälkeen ratifioidut ihmisoikeussopimukset, varsinkin YK:n Lapsen oikeuksien sopimus. Lasten kansainvälisesti tunnustettuja oikeuksia ovat muun muassa etusija erityiseen suojeluun, oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Tavoitteena on turvata nämä oikeudet jokaiselle lapselle.

Uusi lastensuojelulaki käsittääkin sekä kaikkien *lasten suojelun* että haavoittavissa tilanteissa tarvittavan erityisen *lastensuojelun*. Niitä toteutetaan kolmella ulottuvuudella:

- vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin,
- tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä
- toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua.

Lasten hyvästä kehityksestä riippuu koko yhteiskunnan tulevaisuus, joten siihen panostaminen on olennaisen tärkeää. Lasten suojelemissi pelkät lastensuojelutoimenpiteet eivät riitä, vaan siihen tarvitaan laajoja yhteiskunnallisia toimia kuten perheiden taloudellisten vaikeuksien, päihteiden käytön ja työttömyyden vähentämistä.

Uuden lastensuojelulain tavoitteena on siirtää painopistettä ennaltaehkäisyyn, varhaiseen tukeen ja avohuoltoon. Sen keskeisiä uudistuksia ovat lapsen ja vanhemman oikeusturvan tehostaminen, viranomaisten välisen yhteistyön lisääminen ja kunnan velvollisuuksien täsmentäminen. Laissa uudistettiin mm. lastensuojeluprosessia ja useita siihen liittyviä menettelytapoja. Aikaisemmin sosiaalilautakunta (tai vastaava) päätti myös yksittäistä lasta ja perhettä koskevista asioista. Tämä herätti jatkuvaa kritiikkiä, koska lautakunta koostuu poliittisin perustein valituista maallikkojäsenistä. Sen tekemien päätösten ei katsottu riittävästi turvaavan lapsen ja perheen oikeusturvaa. Tästä syystä päätökset tahdonvastaisesta huostaanotosta siirrettiin hallinto-oikeuteen.

Lastensuojelun keskeisenä lähtökohtana on, että lapsen hoito ja kasvatus ovat vanhempien vastuulla. Yhteiskunnan vastuu alkaa, jos lapsesta ei pidetä riittävän hyvää huolta, tai jos vanhemmat eivät ole lapsen turvana. Vanhemmuutta pyritään vahvistamaan monin tavoin. Yksin maahan tulleiden lasten kohdalla tätä korostaa se, että Lapsen oikeuksien sopimuksen 10. artiklan mukaan perheen yhdistämistä koskevat hakemukset on käsiteltävä myönteisesti, humanisti ja kiireellisesti.

Maahanmuuttajalapsia koskevat lastensuojelulaissa samat säädökset kuin muitakin esimerkiksi kuulemisen, toimenpiteiden ja palvelujen suhteen. Heitä silmälläpitäen lain sanamuotoja on muutettu siten, että esimerkiksi huostaanoton kriteereissä aikaisempi ilmaus ”kodin olosuhteet” on muutettu muotoon ”kasvuolosuhteet”. Lastensuojelusta vastaavaa kuntaa koskevat pykälät on kirjoitettu myös niiden lasten varalle, joilla ei ole kotipaikkaa Suomessa.

Turvapaikanhakijoiden lastensuojelua haluttiin tehostaa mm. siten, että vastaanottokeskusten työntekijät lisättiin lastensuojelun ilmoitusvelvollisten piiriin (ks. tuonnempana kohtaa Lastensuojeluilmoitus). Lainsäädäntö ei aseta esteitä turvapaikanhakijoiden tai muiden maahanmuuttajalasten pääsemiselle lastensuojelupalvelujen piiriin, mutta kuntien voimavarat saattavat sitä rajoittaa.

Lastensuojelulaissa ”lapsella” tarkoitetaan alle 18-vuotiasta ja ”nuorella” 18–20-vuotiasta henkilöä. Lastensuojelutoimet (avohuolto, kiireellinen sijoitus, huostaanotto ja jälkihuolto) ovat mahdollisia vain alaikäisille, mutta myös nuoret voivat tietysti edellytyksin päästä jälkihuollon piiriin.

MAAHANMUUTTAJALAPSIKOSKEVAT LASTENSUOJELULAISISSA SAMAT SÄÄDÖKSET KUIN MUUTAKIN LAPSI.

LASTENSUOJELULAIN KESKEISIÄ UUDISTUKSIA

Lapsen ja vanhemman osallisuutta ja oikeusturvaa on tehostettu

- lapsen mielipide on selvitettävä aina iästä riippumatta
- dokumentointi on tehtävä aikaisempaa tarkemmin
 - lastensuojelutarpeen arviointiin on ryhdyttävä määräajassa
 - lapsen läheisverkosto tulee kartoittaa ennen sijoitusta
 - tahdonvastaisesta huostaanotosta päättää hallinto-oikeus
 - täsmennys: mitkä tehtävät siirtyvät pois vanhemmilta huostaanotossa

Viranomaisten yhteistyötä on kiinteytetty

- myös muilla hallinnonaloilla kuin sosiaalitoimella on velvoitteita ennalta ehkäisyn ja palvelujen järjestämiseksi
- ilmoitusvelvollisuutta on laajennettu
- lastensuojelun on ilmoitettava poliisille lapseen kohdistuvan rikoksen epäilystä

Kunnan velvollisuuksia on täsmennetty

- lastensuojelusta on tehtävä suunnitelma, joka on otettava huomioon kunnan talousarviota laadittaessa

Uusia menettelytapoja

- lapselle on nimettävä oma sosiaalityöntekijä
- huoltosuunnitelma on muutettu asiakassuunnitelmaksi, joka on aikaisempaa kattavampi
- lapsen läheisten ja viranomaisten kanssa voidaan järjestää yhteisneuvotteluja
- lapsen terveydentila on tutkittava sijoituksen yhteydessä
- lastensuojelutarpeen selvittämiseksi tuomioistuimelta voidaan hakea lupa lapsen tutkimiseen, jos vanhemmat vastustavat lapsen tilanteen selvittämistä

Ihmisoikeussopimukset sisältävät kaksi tärkeää periaatetta: 1) lapsen edun periaate ja 2) perhe-elämän yksityisyyden suojan periaate. Joskus nämä joutuvat keskenään ristiriitaan, esimerkiksi silloin, jos perheessä on mielenterveys- tai päihdeongelmia. Uusi lastensuojelulaki ottaa ristiriitaan lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisen kannan, että kaikissa lasta koskevissa toimenpiteissä on ensisijaisesti

otettava huomioon lapsen etu. Lakiin onkin kirjattu – todennäköisesti ensimmäisenä maailmassa – millä kriteereillä lapsen etua tulee arvioida. Realiteettina on kuitenkin todettava, että aina ei ole olemassa hyvää ratkaisua, vaan on tyydyttävä valitsemaan huonoista vaihtoehtoista lasta vähiten vahingoittava.

Mitä tarkoitetaan lapsen edulla?

Lastensuojelulain mukaisesti lapsen etua tulee arvioida sen mukaan, miten ratkaisu turvaa lapselle

- tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin
- läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet
- mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä
- iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon
- taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen
- turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden
- itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen
- mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan
- kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Kaikki yllä olevat kriteerit voidaan määritellä hyvinkin konkreettisesti; ne eivät ole mitään abstraktioita vaan arkipäivän asioita.

Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi

Kasvaakseen ja kehittyäkseen lapsi tarvitsee ravitsevaa ruokaa ja juomaa (jolloin maahan tulleiden lasten kohdalla on muistettava kulttuuriset tavat ja kiellot/tabut) sekä säänmukaisen vaatetuksen. Myös lapsen levonsaannista ja nukkumaanmenosta on huolehdittava. Entä jos lapsi sairastuu? Kuka häntä hoitaa? Monet yksin turvapaikanhakijoina maahan tulleet lapset tarvitsisivat kriisi- tai traumaterapiaa. Onko sitä saatavissa?

Läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; ymmärtämyksen, turvan ja hellyyden antaminen

Onko lapsella ketään aikuista, jolla olisi aikaa hänelle? Kehen lapsi voi tukeutua, kun häneen sattuu tai hänen on paha olla? Voiko lapsi kertoa jollekin ajatuksistaan, tunteistaan ja toiveistaan? Miten voidaan vahvistaa lapsen identiteettiä (nimi, ikä, kansallisuus, perhetausta, henkilöhistoria)?

Iän ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito

Lapsen käytökselle on asetettava tarpeelliset ja iänmukaiset rajat. Hänen koulunkäyntiään tulee tukea, ja valvoa erilaisia vapaa-ajan toimintoja jne.

Mahdollisuus itsenäistymiseen

On hyvä luottaa lapsen kykyyn selviytyä ja opastaa häntä asteittaiseen itsenäistymiseen, mutta lapselle ei tule sälyttää hänen kehitystasoaan vastaamatonta päätösvaltaa. Joskus yksin maahantulleita lapsia kohdellaan kuin he olisivat itsestään huolehtimaan kykeneviä aikuisia, mutta heidän tunne-elämänsä ja käytöksensä voi kuitenkin olla varsin lapsenomaista.

Turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö

Turvapaikanhakijat tulevat pääsääntöisesti maista, joissa lapsen psyykkinen ja fyysinen terveys ja jopa henki ovat olleet uhattuina eriasteisen väkivallan, terrorin ja sotien vuoksi. Tästä syystä he ovat erityisen haavoittuvia ja tarvitsisivat turvallisen, selkeästi hahmotettavan ja ennakoitavan ympäristön. Lapsen läheisessä ympäristössä ei saisi olla pelottavia tai uhkaavia asioita tai henkilöitä. Itsestään selvää on, ettei kasvuympäristö saisi sisältää myöskään riskeihin houkuttelevia asioita, esim. rikollisuutta tai alkoholin ja huumeiden käyttöä. Ympäristön tulisi tarjota lapselle sopivia virikkeitä ja harrastusmahdollisuuksia.

Taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus

Suomeen yksin tulleiden lasten opiskelu on yleensä kotimaassa jäänyt varsin vähälle, mikä rajoittaa mahdollisuuksia ammattikoulutukseen Suomessa. Tästä syystä heidän koulutuksensa joutuu lähemmään usein aivan perusasioista. Lapsia tulee kuitenkin kannustaa opiskeluun ja antaa heille ammatinvalinnan ohjausta realististen uratoiveiden löytämiseksi.

Mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan

Lasta tulee kuulla asioissa, jotka koskevat häntä itseään. Kuulemisessa on luonnollisesti käytettävä sellaisia sanontoja, jotka vastaavat hänen ikäänsä ja kehitystasoaan. Voidakseen ottaa kantaa lapsi tarvitsee tietoa prosesseista, menettelytavoista, aikatauluista sekä omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Hänelle on myös kerrottava erilaisista mahdollisuuksista, tilaisuuksista, palveluista sekä suomalaisesta yhteiskunnasta.

Kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen

Lapselle on luotava mahdollisuus ylläpitää äidinkieltään puhumalla, kuuntelemalla, lukemalla ja opiskelemalla. Hän tarvitsee myös yhteydenpitoa omaan kulttuuriinsa (henkilösuhteet, kirjallisuus, musiikki, taide ja ruokakulttuuri) omassa elinympäristössään tai vaikkapa internetin välityksellä. Hänellä tulee olla myös mahdollisuus oman uskontonsa harjoittamiseen (rituaalit, tilaisuudet ym.).

LAPSEN EDUN ARVIOINTI PÄÄTÖKSENTEOSSA

LAPSEN EDUN KRITERIT

VAIHTOEHTOISET RATKAISUT

	A			B		
hyvinvointi ja kehitys						
ihmissuhteet ja ymmärtämys						
turvallisuus						
koulutus						
valvonta ja itsenäistyminen						
oma kieli ja kulttuuri						

Kun päätöksenteossa joudutaan arvioimaan lapsen etua, voidaan yllämainitut kriteerit käydä lävitse kohta kohdalta esimerkiksi oheisen taulukon avulla. Miten toteutuisivat lapsen hyvinvointi ja kehitys eri vaihtoehtoissa? Entä ihmissuhteet, lapsen turvallisuus, mahdollisuus koulutukseen, jne.?

Pelkkä mekaaninen plussien ja miinusten yhteen laskeminen ei varmaan sinänsä riitä päätöksen perusteeksi, mutta lapsen edun osittaminen eri alueisiin voi tuoda lisävalaistusta erilaisia ratkaisuja harkittaessa.

Jotta lapsen haastattelulla/kuulemisella olisi jotain merkitystä, lapsen on voitava luottaa työntekijään. Tämä edellyttää kontaktin luomista haastattelun/kuulemisen alussa tai mahdollisesti jo jossain sitä aikaisemmassa tilanteessa.

Kuten tunnettua, ensivaikutelmalla on suuri merkitys ihmisten välisessä kanssakäymisessä ja luottamuksen rakentumisessa. Esimer-

**LAPSEN
EDUN
HUOMIOINTI
HAASTAT-
TELUISSA/
KUULEMISESSA**

kiksi tervehtimiseen on syytä kiinnittää erityistä huomiota – puristetaanko lapsen kättä, vai onko se vieras tapa? Kenen on soveliaasta koskettaa toista vaihtelee suuresti eri kulttuureissa. Hymyilläänkö vai ollaanko tiukan asiallisia? Tietääkö lapsi kenen kanssa hän on tekemisissä ja miksi? Työntekijän tulisi olla erityisen selkeä esittelyssä. Nimi ja virka-asema olisi hyvä antaa myös kirjallisena, esimerkiksi käyntikortilla. Mitä pukeutuminen viestii työntekijästä? Asenne välittyy kaiken muun lävitse: haastattelijan on osoitettava käytöksellään ja kysymyksillään, että hän antaa arvoa lapselle ja hänen taustalleen.

Haastattelupaikan valinta ei aina ole mahdollista, mutta tarvittaessa sitä voidaan ”pehmentää” värikkäillä kukilla tai tauluilla. Joskus saatetaan tarvita puhumista helpottavia välineitä, esimerkiksi piirustustarvikkeita, kuvia tai pelejä. Mehun ja keksien tms. tarjoilu auttaa tekemään tilanteesta mukavamman.

Haastatteluun on varattava riittävästi aikaa senkin vuoksi, että yleensä tarvitaan tulkkia. Hyvät tulkit tietävät asemansa eli eivät lisäile tai poista tulkkauksestaan asioita eivätkä puutu haastattelun kulkuun. Useat heistä ovat myös lapsen kannalta turvallisia oman kielen taitajia.

Haastattelun alussa on tärkeä selvittää, mikä on tilanteen tavoite. On myös hyvä tähdentää, että lapsella on lupa ja oikeus kertoa asioistaan siitä huolimatta, miten häntä mahdollisesti on aikaisemmin jossain peloteltu. Lapsen oikeusturvan kannalta on kuitenkin tärkeä muistaa, että hänen ei ole pakko puhua. Haastattelijan ammattitaitoa on vakuuttaa lapselle, että oman etunsa vuoksi lapsen kannattaa selvittää tilanteensa totuudenmukaisesti.

ONKO JOTAIN TÄRKEÄÄ, MITÄ VIELÄ HALUAISIT SANOA? JOS SINULLA OLISI KAIKKI MAHDOLLISUUDET MAAN PÄÄLLÄ TOTEUTTAA IHAN MITÄ TAHANSA, MIKÄ SINULLE OLISI KAIKKEIN PARASTA?

Lapsen kehitysvaihe ja kieliongelmat on otettava huomioon haastattelun sisällössä ja sanavalinnoissa. Kysymysten tulisi pääosin olla avoimia, ts. vältetään mahdollisuuksien mukaan kysymyksiä, joihin voi vastata pelkästään kyllä tai ei. Kysymykset eivät luonnollisestikaan saa olla johdattelevia tai tarjota valmista vastausta. On hyvä muistaa, että jos samaa kysymystä toistetaan monta kertaa, vastauksen luotettavuus laskee.

Haastattelun lopuksi on hyvä antaa lapselle vielä tilaa: Onko jotain tärkeää, mitä vielä haluaisit sanoa? Jos sinulla olisi kaikki mahdollisuudet maan päällä toteuttaa ihan mitä tahansa, mikä sinulle olisi kaikkein parasta?

Kaikilla lasten kanssa työskentelevillä on velvollisuus ilmoittaa lastensuojelulle, jos he työssään kohtaavat haavoittavassa tilanteessa olevan lapsen. Tavoitteena on saada apua tarvitsevat lapset palvelujen piiriin, ja tässä lapsen lähiverkosto on avainasemassa.

**LASTENSUOJELU-
ILMOITUS**

Lastensuojelulaki 25 § Ilmoitusvelvollisuus

1) Sosiaali- ja terveydenhuollon; 2) opetustoimen; 3) nuorisotoimen; 4) poliisitoimen; 5) Rikosseuraamuslaitoksen; 6) palo- ja pelastustoimen; 7) sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan; 8) opetuksen tai koulutuksen järjestäjän; 9) seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan; 10) turvapaikanhakijoiden vastaanotto toimintaa harjoittavan yksikön; 11) hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön; taikka 12) koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivat henkilöt sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt

ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat **tehtävässään** saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Myös muu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä.

Lastensuojeluilmoitus on syytä tehdä, jos kasvuolosuhteet ovat omiaan vaurioittamaan lasta, esimerkiksi jos lapsen hoitoa lyödään laimin, häntä pahoinpidellään tai käytetään seksuaalisesti hyväksi tai lähipiirissä on huume- tai päihdeongelmia.

Myös lapsen tai nuoren oma käyttäytyminen voi olla hänelle haitallista. Tällaista voi olla esimerkiksi runsas alkoholin tai huumeiden käyttö, lääkeaineiden tai liuotinten käyttö huumaustarkoituksessa, erilaiset rikolliset teot (mm. näpistelyt, automurrot) ja väkivaltaisuus.

Ilmoituksen vastaanotettuaan lastensuojelu arvioi, onko ilmoitus aiheellinen, ja jos on, millaista apua lapsi tarvitsisi. Lastensuojelun ensisijaisia työmuotoja ovat avohuollon tukitoimet, joita ovat mm. tukiperhe, terapiat, loma- ja virkistystoiminta sekä taloudellinen tuki.

Mikäli lapsen todetaan olevan vakavassa vaarassa, hänet voidaan sijoittaa kiireellisesti johonkin turvalliseen paikkaan. Kiireellinen sijoitus puretaan heti, kun tilanne on jälleen hallinnassa.

Jos lapsen kasvuolosuhteet tai käytös vaarantavat vakavasti hänen kehitystään, lapsi joudutaan ottamaan huostaan. Hänet sijoitetaan joko sijaisperheeseen (joka voi olla myös sukulaisperhe), perhekotiin tai lastensuojelulaitokseen. Huostaanotto lopetetaan, kun olosuhteet ovat korjaantuneet riittävästi. Viimeistään huostaanotto lakkaa lapsen täytettyä 18 vuotta.

Sijaishuollon tai vähintään puoli vuotta kestäneen avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen lapselle tai nuorelle on järjestettävä jälkihuolto. Tämän lisäksi kunta voi harkintansa mukaan antaa jälkihuoltoa myös muulle kuin sijoitettuna olleelle lastensuojelun asiakkaalle, mutta se ei ole lakisääteinen velvollisuus. Jälkihuolto päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Jälkihuollon muotoja ovat esimerkiksi

- koulutuksen järjestäminen
- oppisopimuksen tai työpaikan etsiminen
- taloudellinen tuki, käyttövarat opintoja, harrastuksia, henkilökohtaisia tarpeita ja itsenäistymistä varten
- tuettu asuminen ja/tai asunnon järjestäminen
- oman työntekijän antama ohjaus
- tukihenkilö tai -perhe
- verkostokartoitus
- läheisneuvonpito
- vertaistukiryhmä
- elämäkertatyö

Lapsille annettavien palveluiden päätavoitteena on vastata lapsen tarpeisiin ja poistaa esteitä hänen kehityksensä tieltä. Eri toimenpiteiden on oltava lainmukaisia, mutta se ei vielä riitä takaamaan niiden onnistumista. Muodollisesti oikein tehtyjen ratkaisujen tulee olla myös eettisesti ja emotionaalisesti kestäviä, ja niiden perusteluina tulee olla tutkittua tietoa. Palveluprosessia ja sen vaikuttavuutta voidaan arvioida seuraavilla ulottuvuuksilla:

Lapsen edun toteutuminen

Lapsille annettavien palvelujen tuloksellisuuden todellinen mittari on lapsen tilanteessa tapahtuvat muutokset. Kaikkien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia, toisin sanoen niiden tulee sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä edistää hänen kehitystään. Lyhyen aikavälin onnistumiskriteereitä voivat olla esimerkiksi lapsen rauhoittuminen, oireiden lievittyminen ja kyky keskittyä koulunkäyntiin. Estyneen lapsen osalta taas esimerkiksi uskallus tunteiden ilmaisuun on eteenpäin menoa.

PITKÄLLÄ AIKAVÄLILLÄ ERI TOIMEN- PITEIDEN TULISI VARMISTAA LAP- SEN KASVAMINEN TASAPAINOISEKSI JA VASTUULLISEKSI AIKUISEKSI

Pitkällä aikavälillä eri toimenpiteiden tulisi varmistaa lapsen kasvaminen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi, joka kykenee läheisiin ihmissuhteisiin ja itsenäiseen elämään. Parhaimmillaan väliintulo katkaisee sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen, niin etteivät seuraavan sukupolven lapset enää tarvitse viranomaisten apua.

Laillisuus

Kaikissa toimenpiteissä tulee noudattaa lakeja ja muita asiaankuuluvia säännöksiä. Asianosaisten oikeusturva on otettava huomioon asiakkuuden eri vaiheissa. Lasta ja muita asianosaisia tulee kuulla, heitä tulee informoida suunnitelmista ja päätöksistä, ja mahdollisuuksien mukaan toimenpiteiden tulisi tapahtua yhteisymmärryksessä.

Asiakirjojen tulee täyttää niille asetetut vaatimukset, ja asianosaisilla on pääsääntöisesti oikeus tutustua niihin. Päätökset on tehtävä kirjallisesti, ja oikeus niiden tekemiseen on laissa säädetyllä viran-

omaisella tai niihin valtuudet saaneella työntekijällä. Toimenpiteiden tulee tapahtua lainmukaisissa aikarajoissa. Päätöksiin on liitettävä tieto mahdollisuudesta muutoksenhakuun ja valitusosoitus.

Subjektiiiset kokemukset

Kaikkein herkimpiä asiakastilanteiden vaikuttavuuden koetinkiviä ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä myös työntekijöiden tunteet. Lastensuojeluun ja myös alaikäisten turvapai-kanhakijoiden vastaanottotilanteisiin sisältyy paljon jännitteitä, mikä tekee niistä poikkeuksellisen haastavaa työtä. Työntekijät joutuvat jakamaan asiakkaiden kokemuksia elämän kaoottisuudesta, ulkopuolelta tulevista muutosvaatimuksista ja voimattomuudesta päälle kaatuvien vaikeuksien edessä. Vaikeissa tilanteissa ei ole aina mahdollista välttää ristiriitoja, epätoivoa ja hätää. Työntekijöiden ammattitaito joutuu tällöin kovalle koetukselle.

Monet maahanmuutto- ja lastensuojelutilanteet ovat kriisejä, joista selviytyminen vie kaikkien osapuolten voimavaroja. Kriisissä olevan ihmisen subjektiivinen kokemusmaailma saattaa muuttua, eikä häntä voi arvioida samanlaisten mittapuiden mukaan kuin muutoin. Asiakkaat eivät esimerkiksi ehkä muista kuullessa jotain heille sanottua asiaa, koska kriisi kaventaa vastaanottokykyä. Kaikkia asioita ei ole myöskään helppo vastaanottaa. Asianosaisten käsitys siitä, ettei heitä ole informoitu, ei siis välttämättä pidä sellaisenaan paikkaansa. Tiedon välitykseen onkin kiinnitettävä erityistä huomiota. Yksinkertainenkin tieto saatetaan joutua antamaan useaan kertaan, ja se on hyvä tehdä monipuolisesti, suullisesti ja kirjallisesti. Lakitekniset termit on syytä selittää.

Vaikeuksissa olevien lasten ja perheiden kanssa työskentely on myös työntekijälle emotionaalisesti raskasta. Voidakseen auttaa asiakkaitaan myös työntekijä tarvitsee ”huoltoa”. Hänellä tulee olla tukea antava esimies, jokapäiväisissä asioissa auttavia työtovereita ja yhteistyökumppaneita. Erittäin tarpeellinen on myös säännöllinen työnohjaus, jossa työntekijä voi käydä lävitse menettelytapojaan ja tunteitaan.

Kun työskennellään haavoittavissa tilanteissa olevien lasten ja perheiden kanssa, vuorovaikutuksen laatu on erityisen keskeinen tekijä. Monille ihmisille hyvän palvelun mittana on tunne siitä, että heihin suhtaudutaan vakavasti ja kunnioittavasti, ja että heitä arvostetaan ihmisinä. Se on olennaista kaikissa ihmissuhteissa ja erityisen tärkeää silloin, kun ihmisen minäkäsitys on haurastunut vaikeissa elämäntilanteissa.

*Psykologi LP, fil. tri Sirpa Taskinen on pitkän linjan lastensuojeluasi-
antuntija ja Suomen kasvat- ja perheneuvontaliiton puheenjohtaja.
Taskinen on eläkkeellä entisestä Stakesista, jossa hän viimeksi toimi
kehittämispäällikkönä ja tulosaluejohtajana. Hän on osallistunut
lukuisten komiteoiden ja toimikuntien työhön; lastensuojelulakia
uudistaneessa työryhmässä hän oli puheenjohtaja. Taskinen on työ-
kennellyt myös YK:ssa Perheen Vuoden sihteeristössä ja edustanut Suo-
mea pitkään EU:n perhepoliittisessa toimikunnassa. Hän on kirjoit-
tanut mm. useita lapsiin ja perheisiin liittyviä oppaita ja artikkeleita,
ja luennoinut laajalti sekä Suomessa että kansainvälisissä konferens-
seissa.*

SODAN TRAUMATISOIVAT TAPAHTUMAT JA KEHITTYVÄ LAPSI

KIRSI PELTONEN

– *Denying childhood for any child is developmental violence* –
Kydd, 1999

Jokainen lapsen arkista touhua tarkkaileva voi havaita, että lapsi tarvitsee kaikki voimavaransa selvitäkseen kullekin ikävaiheelle ominaisista kehitystehtävistä. Kiinnittyminen omaan perheeseen vauvaiässä, oikean ja väärän opettelu leikki-iässä sekä kodista irtaantuminen ja kiinteiden toverisuhteiden luominen nuoruusiässä ovat psyykkisesti, ja välillä fyysisestikin, täyttä työtä missä tahansa olosuhteissa. Järkyttävät tapahtumat tunkeutuvat lapsen kehitystehtävien joukkoon ryöstäen kehittyvän lapsen tarvitsemia psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia voimavaroja.

Kun lapsi elää keskellä aseellista konfliktia, hänen kaikki aistinsa tulevat pommitetuiksi pelottavin äänin, hajuin ja näyin. Nämä jokapäiväiset aistimukset ovat ennakoimattomia, voimakkaita ja toistuvia. Miljoonat lapset sotaa käyvillä alueilla joutuvat päivittäin työstämään pelottavia ajatuksia: Mitä vielä voi tapahtua? Mitä uutiset tarkoittavat? Kuolemmeko me kaikki lopulta? Ovatko aikuiset peloissaan? Lapsen arki on myös täynnä hyvin konkreettisia muutoksia. Perheenjäseniä ja ystäviä kuolee tai he eivät ole enää emotionaalisesti saatavilla. Ympäristön tarjoamat mahdollisuudet ja vapaa-ajan viettotavat muuttuvat. Kodit, koulut ja leikkipaikat tuhoutuvat. Edellä mainitut tapahtumat ja niiden synnyttämät aistimukset ja ajatukset vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen aiheuttaen mm. keskittymisvaikeuksia, säpsähtelyä, ärtyisyyttä, levottomuutta ja huolta (Pfefferbaum et al., 2003).

Kehitystehtävät ja niiden vaarantuminen

Kehitystehtävät ja niiden ratkaiseminen ovat merkkipaaluja, joiden mukaan voidaan arvioida lapsen psyykkisen kehityksen etenemis-

**TRAUMATISOI-
VAT KOKE-
MUKSET –
KEHITYKSEL-
LINEN NÄKÖ-
KULMA**

tä ja mahdollisia edessä olevia haasteita (Waters & Sroufe, 1983). Traumaattisen tapahtuman työstäminen ja tapahtuman jälkeiseen elämään sopeutuminen keskeyttävät usein kehitystasolta toiselle siirtymisen tai häiritsevät sitä. Traumatisoivat tapahtumat ikään kuin tunkevat normaalikehityksen joukkoon uusia kehitystehtäviä, joista lapsen tulee selviytyä tyypillisten kehitystehtäviensä ohella (Onyango, 1998; Punamäki et al., 2005). Yleinen käsitys on, että mitä enemmän kehitystehtäviä elämän varrella jää suorittamatta sitä enemmän yksilö kokee mielenterveyteen ja käyttäytymiseen liittyviä vaikeuksia pitkällä aikavälillä (mm. Masten & Coatsworth, 1998).

Lähtökohtaisesti kaikenikäiset lapset yrittävät ymmärtää sodan-käynnin hämmentäviä tapahtumia ja selviytyä niistä (Barenbaum, Ruchkin & Schwab-Stone, 2004). Lapsen yksilölliset merkityksenantoprosessit ja tavat käsitellä pelottavia kokemuksia vaikuttavat merkittävästi hänen reaktioihinsa ja sopeutumiseensa. Lapsen kehitysvaihe traumatisoitumisen hetkellä vaikuttaa siis siihen, mitkä lapsen toiminnan osa-alueet ovat suurimmassa riskissä vaarantua. Vaikka kysymys traumareaktioiden ja -hoidon ikäspesifisyydestä on suurilta osin vielä ratkaisematta, yleisesti ottaen voidaan sanoa, että juuri opitut tai harjoittelun alla olevat taidot ja kapasiteetit ovat haavoittuvaisimpia, kun niihin tarvittavat voimavarat otetaan traumatisoivan tapahtuman työstämiseen (Foa, Keane & Friedman, 2000). Traumatisoivat tilanteet siis ryöstävät psyykkistä ja fyysistä kapasiteettia kehittyvässä olevilta tiedollisilta ja taidollisilta prosesseilta.

Traumatisoitumisen ja kehityksen noidankehä

Kehityksen kannalta traumatisoivat tapahtumat pakottavat lapsen eräänlaiseen noidankehään. Sopeutuminen järkyttäviin tapahtumiin vaatii lasta ottamaan käyttöönsä kaikki senhetkiset sosiaalis-emotionaaliset taitonsa ja resurssinsa. Samaan aikaan traumatisoivan tapahtuman tuottama järkytys, pelko ja toistuvat huoliajatukset verottavat ja sitovat näitä voimavaroja. Lapsi saattaa vaikuttaa nuoremmalta, haavoittuvammalta ja kyvyttömämmältä kuin aiemmin. Lapsen vasta kehityksessä olevat tunteiden säätelyyn sekä mm. muisti- ja merkityksenantoprosesseihin liittyvät taidot joutuvat siis äärettömän kovalle koetukselle. Niitä tarvitaan pelon, turhautuneisuuden, vihan ja ahdistuneisuuden tuottamasta tuskasta selviytymiseen sekä arkipäivän askareissa tarvittavan toimintakyvyn säilyttämiseen. Usein tarvitaan myös aggressiivisten ja tuhoavien yllykkeiden kanavoittoa sosiaalisesti suotavalla tavalla urheiluun tms. toimintaan, tai näiden yllykkeiden tuottaman aktiivisuuden tukahduttamista.

Eräs kehityksellinen esimerkki traumatisoiviin tapahtumiin liittyvästä haitallisesta noidankehästä on muisti. Vakavaan traumatisoitumiseen liittyy tyypillisesti kyvyttömyys luoda yhtenäisiä ja johdonmukaisia sanallisia muistoja järkyttävästä tapahtumasta (Feeny et al., 2004; Qouta et al., 2007). Koska varhaislapsuudessa metakognitiiviset taidot eli tietoisuus omista tai muiden ihmisten ajattelusta, oppimisesta ja tietämisestä ovat vielä heikot (kehittymättömät), on tällaisten jäseneltyjen muistojen ja tapahtumaan liittyvien kertomusten luominen erityisen vaikeaa. On kuitenkin todettu, että juuri koherentin eli yhtenäisen kertomuksen ja sanallisen muiston luominen järkyttävästä tilanteesta edesauttaa siitä selviytymistä (Tarrier & Sommerfield, 2004).

Toinen esimerkki traumatisoiviin tapahtumiin liittyvästä reaktioiden ja selviytymisen järkkymisen noidankehästä liittyy ihmissuhteisiin. Aseellisen konfliktin keskellä lähes kaikilla yhteisön jäsenillä on oma traumaprosessinsa. Psykkiset paineet saattavat purkautua tai kyteä läheisissä ihmissuhteissa haitallisella tavalla. Omassa tutkimuksessamme gazalaislasten keskuudessa havaitsimme, että etenkin keskilapsuudessa ja varhaisnuoruudessa traumatisoivat tapahtumat ovat yhteydessä heikentyneisiin sisarus- ja toverisuhteisiin (Peltonen, Qouta, El Sarraj & Punamäki, 2010). Myös Paardekooperin, de Jongin ja Hermannsin (1999) tutkimuksessa selvisi, että sodankäynnille altistuneet etiopialaislapset olivat tyytymättömiä ystäväiltään ja perheeltään saamaansa tukeen. He myös kokivat sosiaalisen verkostonsa ylipäättään riittämättömäksi. Paradoksaalisesti sosiaalisen tuen ja läheisten ihmissuhteiden on useissa tutkimuksissa osoitettu olevan tärkeimpiä selviytymiseen vaikuttavia tekijöitä (Ringler & Hayden, 2000).

Joustavuus, vastustuskykyisyys – resilienssi

Vaikka termillä *trauma* viitataan usein sekä tapahtumaan että sen vaikutukseen, nämä kaksi tulisi erottaa toisistaan. Itse viittaa traumatisoitumisella tapahtumaketjuun, joka alkaa järkyttävästä tapahtumasta, kuten pommituksen äänistä ja tuhon todistamisesta tai läheisten henkilöiden menetyksestä, ja päättyy joko traumatisoitumiseen tai post-traumaattiseen kasvuun eli psyykkiseen vahvistumiseen trauman kautta. Siihen, kumpaan lopputulokseen ihminen päättyy, vaikuttaa suuri ja monimutkaisessa vuorovaikutuksessa keskenään oleva joukko suojaavia tekijöitä ja riskitekijöitä. Kun tarkastellaan aseellisen konfliktin vaikutuksia lapsen kehitykseen ja mielenterveyteen, tulisi haavoittuvuus ja *resilienssi* (joustavuus, vastustuskykyisyys, palautuminen) nähdä tasavertaisina ja toisiinsa yhteydessä olevina käsitteinä (Betancourt & Khan, 2008).

Riski- ja haavoittuvuustekijöistä keskustelun rinnalle on siis traumatutkimuksessakin viime vuosina noussut resilienssin käsite. Resilienssillä tarkoitetaan haavoittumattomuutta, kimmoisuutta, joustavuutta ja selviytymiskykyä hyvin haastavissakin olosuhteissa. Nguyen-Gillham, Giacaman, Naser & Boyce (2008) selvittivät, miten Länsirannalla elävät nuoret itse tulkitsevat ja millaisia merkityksiä he antavat resilienssin käsitteelle sotaolosuhteissa. Yhteisön tuki, sosiaaliset suhteet ja läheisistä ihmisistä välittäminen nousivat keskeisiksi hyvinvointia tukeviksi teemoiksi.

RESILIENSSILLÄ TARKOITETAAN HAAVOITTUMATTOMUUTTA, KIM- MOISUUTTA, JOUSTAVUUTTA JA SEL- VIYTYMISKYKYÄ HYVIN HAASTAVIS- SAKIN OLOSUHTEISSA.

Davydov et al. (2010) ovat koonneet yhteen suuren määrän resilienssitutkimuksia erilaisista haavoittavista olosuhteista. He erottavat toisistaan kolme eri resilienssin tyyppiä, joiden ymmärtäminen on tärkeää, kun arvioidaan yksilön selviytymiskykyä traumatisoivissa tilanteissa. *Suojaava resilienssi* (health protective mechanisms of resilience) on suoraan yhteydessä suojaaviin tekijöihin kuten hyviin perhesuhteisiin, toimivaan kommunikaatioon ja esimerkiksi hengellisyyteen. Yksilöt siis kohtaavat erilaisia stressitilanteita varustettuna tietyillä suojaavilla tekijöillä. Suojaava resilienssi voi auttaa kohtaamaan stressitilanteita ilman, että ne vaikuttavat myöhempään terveyteen huomattavan negatiivisesti. *Korjaava resilienssi* (health recovery mechanisms of resilience) kuvaa sitä, kuinka nopeasti ja tehokkaasti yksilö palautuu sille toiminnan tasolle, joka tällä oli ennen haastavaa tai järkyttävää tilannetta. Esimerkiksi miten pian sotaolosuhteissa lapsi pystyy palaamaan koulutyöhön tai leikkimään ystäviensä kanssa. *Terveyttä edistävällä resilienssillä* (health promotive mechanisms of resilience) puolestaan kuvataan tapahtumaketjua, jossa järkyttävästä tapahtumasta selviytyminen toimii ikään kuin rokotteenä uusia haastavia mutta aiempia muistuttavia elämäntilanteita varten. Yksilö voi siis saada ns. henkisen rokotteen haastavaa elämäntilannetta vastaan eli selvitä siitä entistä paremmin, jos hän on joskus aikaisemmin kokenut vastaavanlaisen tilanteen. Vanhat sanonnat ”vaikeuksien kautta voittoon” ja ”mikä ei tapa, se vahvistaa” ovat siis viime vuosina saaneet myös tieteellistä näyttöä.

Kehityksellinen tieto aidosti osana auttamista

Tieto lapsen psyykkisestä kehityksestä ja mielenterveydestä on kehittynyt siinä määrin, että aidon yhteyden luominen tieteellisten teorioiden ja käytännön auttamistyön välillä on mahdollista. Tämän tulisikin olla lasten traumainterventioiden suunnittelun lähtökohtana. Tieto riski- ja suojaavista tekijöistä, haavoittuvuudesta ja resilienssistä tulisi siis kääntää interventiomenetelmien kielelle; työkaluiksi, tekniikoiksi ja manuaaleiksi mm. sodan keskellä elävien lasten auttamiseksi. Tieto lapsen kehitystehtävistä ja erilaisten psyykkisten toimintojen kannalta kriittisistä ikävaiheista tulisi olla näkyvä osa interventioiden suunnittelua.

Parhaimmillaan interventioiden vaikuttavuustutkimuksen avulla pystytään testaamaan kehityspsykologisia malleja ja määrittämään ne solmukohdat, joista haitallinen kehityspolku traumatisoivasta tapahtumasta mielenterveysoireisiin saa alkunsa. Kehityspsykologisten mallien ja niihin nojautuvien traumainterventioiden tutkimuksen avulla pystytään myös paljastamaan niitä väliin tulevia tekijöitä, jotka ovat vaikuttamassa tähän tapahtumaketjuun. Kysymys kuuluu, millaiset riski- ja suojaavien tekijöiden yhdistelmät johtavat traumatisoivasta stressistä pysyvään post-traumaattiseen stressiin ja kehityksellisiin ongelmiin tietyssä iässä (Layne et al., 2009).

Käytännössä interventioiden kehittäjät tuntevat lasta suojaavat tekijät hyvin ja niitä lisääviä tekniikoita pyritään sisällyttämään traumainterventioihin. Vaikka interventioiden historia sota-alueilla on voittopuolisesti oireiden lieventämiseen tähtäävää, on hyvin harvoja interventioita, joissa pyritään ainoastaan korjaamaan lapsen psyyken vaurioituneita osa-alueita. Useimmissa interventioissa pyritään myös vahvistamaan suojaavia tekijöitä kuten lapsen sosiaalisia suhteita ja ongelmanratkaisukykyä, ja esimerkiksi rentoutumista edistäviä menetelmiä käytetään lähes poikkeuksetta lasten sotatraumainterventioissa (Peltonen & Punamäki, 2010).

Kehityspsykologisen tiedon hyödyntämisessä, ja erityisesti kriittisten riski- ja suojaavien tekijöiden tunnistamisessa ja tukemisessa kussakin kehitysvaiheessa, on vielä kehitettävääkin. Sodankäynnille altistuneisiin lapsiin kohdistettuja interventioita käsittelevässä kirjoituksessa havaitsimme, että lähes kaikki sota-alueilla toteutetut tutkimukset kohdistuvat kouluikäisiin lapsiin (Peltonen & Palo-saari, painossa). Tämä on sinänsä ymmärrettävää, sillä sota-alueilla hyvän tutkimusasetelman rakentaminen vähin resurssein ja epävarmoissa olosuhteissa on enemmän kuin haastavaa. Siksi kokonaisten koululuokkien mukaan ottaminen luku- ja kirjoitustaitoisine lapsineen tarjoaa useimmiten nopean tiedonhankintamenetelmän

mm. kyselylomakkeita käyttämällä. Joitakin poikkeuksia tähän ikäpainotukseen tutkimuskentältä kuitenkin löytyy; esimerkiksi Almqvist & Broberg (1999) ovat tutkineet äidin psyykkisen hyvinvoinnin merkitystä ja Dybdahl (2001a, 2001b) äidin hyvinvoinnin tukemisen tehokkuutta interventiomenetelmänä alle kouluikäisten sodankäynnille altistuneiden lasten keskuudessa.

Kehityksen dynaamisuudella lasten traumainterventiotutkimuksessa viitataan siihen, että se, mikä on tehokasta lapsen auttamista tietyssä ikävaiheessa, ei välttämättä ole sitä toisessa vaiheessa (Waddell & Godderis, 2005). Esimerkiksi nuorella iällä opitut itsesääteily- tai ongelmanratkaisutaidot eivät kenties sovellu niihin haasteisiin, joita lapsi tai nuori kohtaa myöhemmällä iällä (Bierman & Montminy, 1993). Toisaalta pienellä lapsella ei välttämättä ole riittävää kognitiivista kapasiteettia hyötyä kaikista interventiomenetelmistä (Weisz, 1997). Jopa traumahoidossa eniten tutkitusta terapiamuodosta eli kognitiivisesta käyttäytymisterapiasta ei ole riittävästi näyttöä, jotta voitaisiin sanoa, onko se tehokasta kaikilla ikäryhmillä ja riippumatta traumatisoitumisen ajoittumisesta (Waddell & Godderis, 2005).

Mikä on tehokasta?

Nykyiset ohjeistukset traumatisoituneiden lasten auttamiseksi painottavat, että ainakin lasten post-traumaattisen stressihäiriön osalta kaikki strukturoidut terapiat ovat tehokkaampia kuin väliintulon puuttuminen. Aika ei siis paranna haavoja silloin, kun kärsimys on riittävän voimakasta. Tieteellistä näyttöä interventioiden tehokkuudesta on tällä hetkellä eniten traumafokusoidun kognitiivisen käyttäytymisterapian osalta. Tarvitaan kuitenkin vielä enemmän tutkimustietoa, jotta pystyttäisiin luomaan suosituksia sellaisista terapeuttisista elementeistä, joista kaikki sota-alueella olevat lapset lievimminkin oireilevista syvemmin traumatisoituneisiin voisivat hyötyä. (Peltonen & Punamäki, 2010; National Child Traumatic Stress Network (NCTSN), 2005.)

Tutkijat ovat optimistisia sen suhteen, että lasten keskuudessa luonnollisesti todentuvien voimavarojen ja selviytymistä edistävien piirteiden avulla rakentuva tieto tulee hyödyttämään koko interventiosuunnittelun kenttää (Betancourt & Khan, 2008). Perustutkimus lasten emootioista ja kognitioista normaaliolosuhteissa on siis hyödyksi, kun suunnitellaan erilaisissa haasteellisissa ympäristöissä elävien lasten auttamista; yhtäältä jo olemassa olevien oireiden lieventämistä ja toisaalta mielenterveyden järkkymisen ennaltaehkäisyä.

Vaikka resilienssiin tukeutuvia interventioita painotetaan nykyisin traumatutkimuksessa, useat asiantuntijat ovat myös varoittaneet ”liian helppojen ja nopeiden” vastauksien vaarallisuudesta (Dawes, Tre-doux & Feinstein, 1989; Howard et al., 1999; Luthar et al., 2003). Optimaalisen kehityksen tukeminen traumatisoituneiden lasten keskuudessa on ensiarvoisen tärkeää ja jäljellä olevista toimivista kapasiteeteista ammentaminen suotavaa, jopa välttämätöntä, jotta vakaviakin mielenterveysoireita voidaan hoitaa. Kok et al. (2004) kuitenkin painottavat, että tulisi rauhassa keskittyä kokonaisvaltai-sen teorian luomiseen lasten resilienssistä sotaolosuhteissa.

Tässä artikkelissa olen pyrkinyt luomaan totuudenmukaisen kuvan lasten sotatrauma- ja traumainterventiotutkimuksesta sekä tarkas-telemaan sitä osana kehityopsykologista tietämystä. Viesti näiltä tut-kimuskentiltä tuntuu olevan se, että paljon on jo saavutettu mutta paljon on vielä tehtävääkin. Lapsen normaalikehitykseen liittyvä tietämys on kuin iso saavi pitkine tutkimusperinteineen, josta trau-mainterventioiden tutkimuskenttä nuorempana tieteenalana voi ammentaa vielä paljon. Tarvitaan vain toimiva sihti, joka seuloo saavista tulevan aineksen traumatutkimukseen ja auttamistyöhön sopivaksi. Tätä sihtiä rakentamaan tarvitaan sekä tutkijoita että mo-niammatillista kenttätyöläisten joukkoa.

LOPUKSI

Kirsi Peltonen on psykologi ja tutkija Tampereen yliopiston psykologi-an laitoksella. Pian valmistuvassa väitöskirjassaan hän on selvittänyt mm. sitä, miten sota vaikuttaa palestiinalaislasten mielenterveyteen ja sosiaalisiin suhteisiin ja millaisin interventioin lapsia voidaan aut-taa sotaikäyvillä alueilla.

Almqvist, K. & Broberg, A. G. (1999). Mental health and social adjustment in young refugee children 3,5 years after their arrival in Sweden. *Journal of the American Aca-demy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38, 723–730.

Barenbaum, J., Ruchkin, V. & Schwab-Stone, M. (2004). The psychosocial aspects of children exposed to war: Practice and policy initiatives. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 45(1), 41–62.

Betancourt, T. S. & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by

LÄHTEET

armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*, 20(3), 317–328.

Bierman, K. & Montminy, K. (1993). Developmental issues in social-skills: Assessment and intervention with children and adolescents. *Behavioral Modification*, 17(5), 229–254.

Davydov, D. M., Stewart, R., Ritchie, K. & Chaudieu, I. (2010). Resilience and mental health. *Clinical Psychology Review*, 30(5), 479–495.

Dawes, A., Tredoux, C. & Feinstein, A. (1989). Political violence in South Africa: Some effects on children of the violent destruction of their community. *International Journal of Mental Health*, 18(2), 16–43.

Dybdahl, R. (2001a). A psychosocial support programme for children and mothers in war. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 6(3), 425–437.

Dybdahl, R. (2001b). Children and mothers in war: An outcome study of a psychosocial intervention program. *Child Development*, 72(4), 1214–1230.

Feeny, N. C., Foa, E. B. & March, J. (2004). Posttraumatic stress disorder in youth: A critical review of the cognitive and behavioral treatment outcome literature. *Professional Psychology, Research and Practice*, 35, 466–476.

Foa, E. B., Keane, T. M. & Friedman, M. J. (2000). Guidelines for treatment of PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 13(4), 539–588.

Howard, S., Dryden, J. & Johnson, B. (1999). Childhood resilience: Review and critique of literature. *Oxford Review of Education*, 25(3), 307–323.

Kok, G., Schaalma, H., Ruiter, R. A. C., Van Empelen, P. & Brug, J. (2004). Intervention mapping: Protocol for applying health psychology theory to prevention programmes. *Journal of Health Psychology*, 9(1), 85–98.

Layne, C. M., Beck, C. J., Rimmasch, H., Southwick, J. S., Moreno, M. A. & Hobfoll, F. S. (2009). Promoting "resilient" post-traumatic adjustment in childhood and beyond: "unpacking" life events, adjustment trajectories, resources, and interventions. In D. Brom, P. Pat-Horenczyk & J. Ford (Eds.), *Treating traumatized children. Risk, resilience and recovery*. East Sussex: Routledge.

Luthar, S. S. (2003). *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*. New York: Cambridge University Press.

Masten, A. S. & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205–220.

NCTSN (2005). *Mental health interventions for refugee children in resettlement. White paper ii. From the National Child Traumatic Stress Network. Refugee Trauma Task Force*.

Nguyen-Gillham, V., Giacaman, R., Naser, G. & Boyce, W. (2008). Normalising the abnormal: Palestinian youth and the contradictions of resilience in protracted conflict. *Health and Social Care in the Community*, 16(3), 291–298.

Onyango, P. (1998). The impact of armed conflict on children. *Child Abuse Review*, 7(4), 219–229.

Paardekooper, B., de Jong, J. T. V. M. & Hermanns, J. M. A. (1999). The psychological impact of war and the refugee situation on south Sudanese children in refugee camps in Northern Uganda: An exploratory study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 529–536.

Peltonen, K. & Palosaari, E. (pääntö). Theory- and evidence-based resilience-enhancing intervention methods for children affected by armed conflict. Teoksessa C. Fernando & M. Ferrari, *Handbook on Resilience in Children of War*. Springer Publisher.

Peltonen, K. & Punamäki, R.-L. (2010). Preventive interventions for children exposed to military and community violence and natural disasters: A literature review. *Aggressive Behavior*, 36(2), 95–116.

Peltonen, K., Qouta, S., El Sarraj, E. & Punamäki, R.-L. (2010). Military trauma and social development: The moderating and mediating roles of peer and sibling relations in mental health. *International Journal of Behavioral Development*, 34(6), 554–563.

Pfefferbaum, B., Sconzo, G. M., Flynn, B. W., Kearns, L. J., Doughty, D. E., Gurwitch, R. H. et al. (2003). Case finding and mental health services for children in the aftermath of the Oklahoma city bombing. *Journal of Behavioral Health Services & Research*, 30(2), 215–228.

Punamäki, R.-L., Komproe, I., Qouta, S., El Masri, M. & de Jong, J. T. V. M. (2005). The deterioration and mobilization effects of trauma on social support: Childhood maltreatment and adulthood military violence in a Palestinian community sample. *Child Abuse and Neglect*, 29, 351–373.

Qouta, S., Punamäki, R.-L., Miller, K. E. & El Sarraj, E. (2007). Does war beget child aggression? Military violence, child age and aggressive behavior in two Palestinian samples. *Aggressive Behavior*, 33, 1–14.

Ringler, L. L. & Hayden, D. C. (2000). Adolescent bereavement and social support: Peer loss compared to other losses. *Journal of Adolescent Research*, 15, 209–230.

Tarrier, N. & Sommerfield, C. (2004). Treatment of chronic PTSD by cognitive therapy and exposure: 5-year follow-up. *Behavior Therapy*, 35, 231–246.

Waddell, C. & Godderis, R. (2005). Rethinking evidence-based practice for children's mental health. *Evidence-Based Mental Health*, 8(3), 60–62.

Waters, E. & Sroufe, L. A. (1983). Social Competence as a Developmental Construct. *Development and Psychopathology*, 3, 79–97.

Weisz, J. R. (1997). Effects of interventions for child and adolescent psychological dysfunction: Relevance of context, developmental factors, and individual differences. In S. S. Luthar, J. Burack, D. Cicchetti & J. R. Weisz (Eds.), *Developmental psychopathology: Perspectives on adjustment, risk, and disorder* (pp. 3–22). Cambridge, England: Cambridge University Press.

TUNNISTAMINEN ON IHMISKAUPAN UHRIEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISEN EDELLYTYS

VENLA ROTH

Ihmiskauppaa ja siihen rinnastettavaa hyväksikäyttöä pidetään yhtenä aikamme suurimmista ihmisoikeushaasteista. Ihmiskauppa on vakava rikos ja loukkaus yksilön ihmisarvoa ja koskemattomuutta vastaan. Ihmiskaupassa on kysymys toisen ihmisen hyväksikäyttämisestä ja tämän haavoittuvan aseman hyödyntämisestä yleensä taloudellisessa hyötymistarkoituksessa.

Ihmiskaupalla on useita ilmenemismuotoja. Ihmiskaupan uhreja voidaan käyttää hyväksi seksuaalisesti esimerkiksi prostituutiossa tai muussa seksiteollisuudessa ja -viihteessä, kuten pornografian tuotannossa. Uhrien hyväksikäyttö voi olla myös työperäistä: uhrien työvoimaa voidaan riistää esimerkiksi saattamalla nämä velkasuhteeseen tai käyttämällä velkasuhteesta johtuvaa riippuvaisuutta hyväksi, maksamalla työntekijöille liian alhaista palkkaa, teettämällä heillä kohtuuttoman pitkiä työpäiviä ilman erillistä korvausta, laiminlyömällä työntekijöiden lomaoikeuksia, majoittamalla heitä ala-arvoisissa olosuhteissa ja rajoittamalla heidän mahdollisuuksiaan hakea apua tilanteeseensa. Ihmiskauppa voi olla myös elinten ja kudosten kauppaa taloudellisessa hyötymistarkoituksessa, pakkoa-violiittoja ja adoptiokauppaa.

Kansainvälisesti suurimman osan ihmiskaupasta uskotaan liittyvän rajat ylittävään siirtolaisuuteen, mutta ihmiskauppa voi olla myös maansisäistä. Toisin kuin usein esitetään, ihmiskauppa ei välttämättä liity järjestäytyneeseen rikollisuuteen, laittoman maahantulon järjestämiseen, laittomaan maassa oleskeluun tai luvattomaan työnteekoon. Tekijät voivat olla uhrin omaisia, tuttavvia, ystäviä, poikaystäviä tai aivan tavallisia työnantajia. Ihmiskaupan uhrit ovat naisia, lapsia ja miehiä.

Vaikka ihmiskaupan uhrien maailmanlaajuisesta lukumäärästä voidaan parhaimmillaankin antaa vain epätarkkoja arvioita, on selvää, että ongelma on merkittävä. Hallituslähteiden ja järjestöjen

arviot uhrimäärästä vaihtelevat puolen miljoonan ja neljän miljoonan ihmiskaupan uhrin välillä vuosittain. Suomen on arvioitu olevan vuosittain satojen ihmiskaupan uhrien kauttakulku- ja kohdemaana. Yhdistyneiden kansakuntien rikoksentorjuntaviraston (UNODC) esittämän arvion mukaan 10 prosenttia ihmiskaupan uhreista Euroopassa on lapsia. Tämä arvio on kuitenkin noussut vuosi vuodelta, mikä saattaa ilmentää myös tietoisuuden kasvua ihmiskauppailmiöstä.

IHMISKAUPPA KOSKETTA MYÖS SUOMEA

Suomen tunnustettiin olevan ihmiskaupan kauttakulku- ja kohdemaana vasta alkuvuodesta 2005. Tämä johtui pitkälti kansainvälisestä kehityksestä. Yhdistyneet kansakunnat (YK) oli joulukuussa 2000 hyväksynyt kansainvälisen yleissopimuksen järjestäytyneen rikollisuuden torjunnasta ja lisäpöytäkirjan ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan, vastustamisesta. Myös Euroopan unioni (EU) oli asiassa aktiivinen. Sekä YK:n ihmiskauppalisäpöytäkirja että EU:n keskeisin lainsäädäntöinstrumentti, puitepäättös ihmiskaupan torjunnasta vuodelta 2002, velvoittavat valtioita säätämään ihmiskaupan rangaistavaksi teoksi ja ryhtymään muihinkin toimiin ihmiskaupan torjumiseksi ja uhrien auttamiseksi. Tärkeän lisänsä näihin instrumentteihin antaa vuonna 2005 hyväksytty Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta, jonka kansallinen voimaansaattaminen on parhaillaan valmisteilla. Yleissopimus pyrkii vahvistamaan ihmiskaupan uhrien ihmisoikeuksien suojelua sekä edistämään uhrien tunnistamista ja auttamistoimiin ohjautumista. Tätä kirjoitettaessa Euroopan unionissa on valmisteilla uusi direktiivi, joka vahvistaa erityisesti alaikäisten ihmiskaupan uhrien suojelua.

Suomessa ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä esiintyy ainakin prostituutiossa ja parituksen piirissä sekä monilla työvoimaintensiivisillä ja ulkomaalaista työvoimaa laajasti käyttävillä sektoreilla työmarkkinoilla. Sektorit, joilla saattaa esiintyä ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä, ovat mm. rakennus-, ravintola-, siivous- ja puutarha-ala sekä marjanpoiminta. Myös kerjäläisyyden parissa voi esiintyä ihmiskauppaa ja pakkokerjäämistä, eikä ihmiskauppa avioliittotarkoituksessaakaan ole Suomessa mahdotonta. Myös maan sisäinen ihmiskauppa on mahdollista. Kansainvälisesti eräänä ihmiskaupan riskiryhmänä pidetään syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia lapsia ja nuoria, joiden haavoittuvaa asemaa tekijät käyttävät hyväkseen. Elinten ja kudosten kauppaa ei Suomessa toistaiseksi ole havaittu. Sen lisäksi, että Suomi

on ihmiskaupan kohdemaana, on se todennäköisesti myös ihmiskaupan kauttakulkumaa.

Suomi on lyhyessä ajassa hyväksynyt huomattavan määrän lainsäädännöllisiä ja muita toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on ehkäistä ihmiskauppaa, auttaa ja suojella ihmiskaupan uhreja sekä torjua ihmiskaupparikollisuutta. Suomen ihmiskaupan vastainen toiminta on rakentunut pääosin kolmen lain varaan: rikoslain, ulkomaalaislain ja ns. kotouttamislain, joita kaikkia on muokattu vastaamaan paremmin ihmiskaupan mukanaan tuomiin haasteisiin. Tehdyt toimenpiteet ovat edistäneet Suomen ihmiskaupan vastaista toimintaa. Paljon on kuitenkin vielä tehtävää ennen kuin ihmiskaupan vastainen toiminta on saavuttanut sellaista vaikuttavuutta, jota siltä tulisi voida odottaa.

Ihmiskauppa on Suomessa ankarasti rangaistava rikos, ja ihmiskaupan uhreilla on oikeus saada apua ja suojelua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Ihmiskaupan uhrin auttaminen voi sisältää muun muassa asumisjärjestelyt, sosiaali- ja terveystyöpalvelut, oikeudellisen neuvonnan ja avustamisen, turvallisuusjärjestelyt ja muut uhrin tarvitsemat tukitoimet. Alaikäisten uhrien auttamisessa huomioon on otettava myös lastensuojelulaki. Auttamisjärjestelmään päästäkseen pelkät viitteet ihmiskaupassa uhritumisesta riittävät.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän hallinnoinnista vastaavat Joutsenon ja Oulun vastaanottokeskukset. Joutsenon vastaanottokeskuksen vastuulla on aikuiset ihmiskaupan uhrit, perheet ja ryhmät, ja Oulun vastaanottokeskus huolehtii alaikäisten ihmiskaupan uhrien palvelujen ja muiden tukitoimien järjestämisestä.^a Apua tarjoavat myös useat kolmannen sektorin toimijat, kuten Rikosuhripäivystys, Pro-tukipiste ja Monika-naiset.

Vuonna 2005 toimintansa epävirallisesti aloittaneeseen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään on toistaiseksi ohjautunut yli sata ihmiskaupan uhria, joista parisenkymmentä on ollut alaikäisiä. Alaikäisiä ihmiskaupan uhreja on pääasiassa tunnistettu heidän ollessaan matkalla muualle Eurooppaan, jolloin he eivät ole vielä joutuneet hyväksikäytön uhreiksi. Osa auttamisjärjestelmään ohjautuneista alaikäisistä ihmiskaupan uhreista on uhritunut jo ennen Suomeen tuloa jossakin muussa Euroopan maassa.

Niillä ihmiskaupan uhreilla, jotka oleskelevat Suomessa luvattomasti, on mahdollisuus saada harkinta-aika ja oleskelulupa ihmiskaupassa uhritumisen perusteella. Harkinta-ajan voi antaa paikallispoliisi tai rajatarkastusviranomainen, ja sen kesto voi vaihdella 30

**IHMISKAUPAN
UHREILLA ON
OIKEUS SAADA
APUA**

^a / Auttamisjärjestelmään saa parhaiten yhteyden soittamalla numeroon: 071 876 3170.

vuorokaudesta kuuteen kuukauteen. Harkinta-ajalla oleskeleminen on laillista maassa oleskelua. Ihmiskaupan uhrin oleskeluluvan voi tietyin edellytyksin saada joko tilapäisenä tai jatkuvana. Oleskelulupa voidaan myöntää, vaikka ulkomaalaiselta puuttuisi voimassa oleva matkustusasiakirja. Oleskelulupahakemus jätetään paikallispoliisiin, mutta sen käsittelee Maahanmuuttovirasto.

IHMISKAUPAN UHRIEN TUN- NISTAMINEN ON HAASTEEL- LISTA

Vähemmistövaltuutettu on vuoden 2009 alusta toiminut kansallisena ihmiskaupparaporttoijana. Raporttoijan toimi pohjautuu Euroopan unionin, Euroopan neuvoston sekä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön suosituksiin, jotka kehottavat jokaista valtiota perustamaan ihmiskauppaa kansallisesti seuraavan mekanismin. Tällaisen mekanismin perustamisen uskotaan edistävän ihmiskaupan vastaista toimintaa ja uhrien oikeuksien toteutumista. Tosiasiassa vastaavaa itsenäistä ja riippumatonta mandaattia ei ole Suomen lisäksi muualla kuin Alankomaissa, missä kansallinen ihmiskaupparaporttoija aloitti toimintansa jo kymmenen vuotta sitten. Siellä raporttoija on koettu tärkeänä tietoisuuden lisääjänä ja ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittäjänä. Suomen raporttoijan toimivalta kattaa ihmiskaupan lisäksi ihmiskauppaan liittyvät ilmiöt, mikä antaa raporttoijalle mahdollisuuden tarkastella Suomessa esiintyviä hyväksikäyttöilmiöitä laajasti.

Ensimmäisessä eduskunnalle antamassaan raportissa kansallisena ihmiskaupparaporttoijana toimiva vähemmistövaltuutettu pyrki selvittämään ihmiskaupan esiintyvyyttä sekä ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilaa Suomessa (K 17/2010 vp). Tarkastelun kohteeksi raporttoija valitsi yhtäältä prostituutiossa ja parituksessa ilmenevän seksuaalisen hyväksikäytön, ja toisaalta raporttoija selvitti työperäistä ihmiskauppaa ja siihen liittyvää hyväksikäyttöä suomalaisessa työelämässä. Selvitystyön tuloksena syntynyt raportti luovutettiin eduskunnalle kesäkuussa 2010 ja on löydettävissä vähemmistövaltuutetun nettisivuilta. Raportista ilmenee, että Suomen ihmiskaupan vastaisen toiminnan keskeisin haaste on ihmiskaupan uhrien tunnistaminen. Ihmiskaupan uhreja tunnistetaan maassamme vähän, ja vain harvat ihmiskaupan uhrit ohjautuvat ihmiskaupan uhreja varten perustettuun auttamisjärjestelmään.

Tunnistettujen uhrien vähäiseen määrään vaikuttaa ainakin se, että ihmiskauppa on piilorikollisuutta. Usein paitsi tekijät myös uhrit pyrkivät pysyttelemään viranomaisilta piilossa. Uhrit saattavat pelätä rikoksenteekijöiden kostotoimenpiteitä ja suhtautua epäluuloisesti viranomaisiin. Kynnys hakea apua on korkea, koska uhrit eivät

ASIANMUKAISELLA TUNNISTAMISELLA ON IHMISKAUPAN UHRIEN KANNALTA RATKAISEVA MERKITYS. JOS UHREJA EI TUNNISTETA, HEIDÄN LAINMUKAISET OIKEUTENSA APUUN JA SUOJELUUN EIVÄT VOI TOTEUTUA.

tunne oikeuksiaan. Toisinaan uhrit ovat itse osallistuneet rikolliseen tai yhteiskunnassa epätoivottuun toimintaan, kuten prostituutioon, ja he pelkäävät tulevansa rangaistuksi ja maasta poistetuiksi. Myös tekijöiden uhreihinsa ja heidän omaisiinsa kohdistama väkivallan uhka estää uhreja ottamasta yhteyttä viranomaisiin. Viranomaisten tietoon tulleet ja ihmiskaupaksi tunnistetut tapaukset ovatkin todennäköisesti vain pieni osa koko ihmiskauppailmiötä.

Toisaalta tunnistettujen uhrien vähäinen määrä voi johtua siitä, ettemme osaa tunnistaa ihmiskauppaa edes silloin, kun olemme tekemisissä uhrien kanssa. Kansallisena ihmiskaupparaportoitajana toimiva vähemmistövaltuutettu selvitti raportissaan uhrien tunnistamista muutamissa käännöstilanteissa ja rikosprosessissa, ja huomasi, että toisinaan ihmiskauppaan viittaavat piirteet eivät johda tunnistamiseen ja uhrin avun piiriin ohjaamiseen: mahdolliset ihmiskaupan uhrit saatetaan poistaa maasta tai tapahtunutta rikosta saatetaan tutkia jonakin muuna rikoksensa kuin ihmiskauppana.

Asianmukaisella tunnistamisella on ihmiskaupan uhrien kannalta ratkaiseva merkitys. Jos ihmiskaupan uhreja ei tunnisteta, heidän lainmukaiset oikeutensa apuun ja suojeluun eivät voi toteutua. Tunnistamattomat uhrit eivät välttämättä ohjaudu heitä varten perustettuun auttamisjärjestelmään tai pääse osallisiksi muistakaan oikeuksistaan, kuten mahdollisuudestaan hakea oleskelulupaa ihmiskaupassa uhriutumisen perusteella. Tunnistamattomuus voi johtaa myös uhrin rankaisemiseen laittomaan toimintaan osallistumisesta tai esimerkiksi laittomasta maahantulosta. Se voi johtaa myös mahdollisen ihmiskaupan uhrin maasta poistamiseen, hyväksikäytön jatkumiseen ja/tai uudelleen uhriutumiseen. Puutteet uhrien tunnistamisessa heijastuvat kielteisesti myös rikostorjuntaan ja muun ihmiskaupan vastaisen toiminnan onnistumismahdollisuuksiin.

Tunnistamattomuudella on erityisen vakavat seuraukset alaikäisille, jos heidät palautetaan siihen maahan, jossa he ovat uhrituneet. Näin heidät saatetaan altistaa hyväksikäytön jatkumiselle. Alaikäisten ihmiskaupan uhrien kohtaamisessa lapsen edun tulisi

olla viranomaisten toimintaa ohjaava periaate. Tällä hetkellä lapsen edun toteutumisessa näyttää kuitenkin olevan puutteita, joiden poistamiseen kansallisena ihmiskaupparaporttoijana toimiva vähemmistövaltuutettu kehottaa ihmiskaupparaportissaan viranomaisia kiinnittämään erityistä huomiota.

**IHMISKAUPAN
UHRIEN
TUNNISTA-
MINEN DUBLIN-
PROSESSISSA**

Ihmiskaupan uhrit voivat olla myös turvapaikanhakijoita. Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen myös turvapaikanhakijoiden joukosta on tärkeää, koska ihmiskaupan uhreilla on lain mukaan oikeus jossain määrin laajempiin palveluihin kuin turvapaikanhakijoilla (ks. kotouttamislain 25 a §). Vieläkin olennaisempaa tunnistaminen on silloin, kun ylipäättään uhrin oikeus jäädä maahan ja saada turvapaikkahakemuksensa käsiteltyksi Suomessa riippuu siitä, tunnistetaanko ihmiskaupassa uhriutuminen. Tunnistamisen erityinen kipukohta on vastuunmäärittämisasetuksen mukainen Dublin-päätösmenettely, joka on yksi keskeisimmistä Euroopan unionin yhteisen turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikan välineistä (ks. EY/343/2003).

Vastuunmäärittämisasetuksessa on kysymys EU-maiden keskinäisestä vastuun jakamisesta siinä, mikä jäsenvaltio tutkii ko. henkilön turvapaikkahakemuksen. Tavoitteena on, että kunkin hakijan hakemus tutkittaisiin pääsääntöisesti vain yhdessä EU-maassa. Vastuunmäärittämiseen vaikuttaa mm. se, onko henkilö hakenut turvapaikkaa jo toisessa EU-maassa sekä se, missä hän on ylittänyt unionin ulkorajan. Dublin-menettely mahdollistaa näin ollen turvapaikanhakijan käännättämisen maahan, joka on asetuksen perusteella vastuussa turvapaikkahakemuksen käsittelystä. Vaikka Dublin-menettely on perusteiltaan järkevä, riskinä siinä on se, että myös ihmiskaupan uhrit joutuvat käännetyiksi. Vastuunmäärittämisasetuksen artiklan 3(2) perusteella kullakin jäsenmaalla on kuitenkin oikeus ottaa turvapaikkahakemus aineelliseen käsittelyyn siinäkin tapauksessa, ettei se asetuksessa määriteltyjen perusteiden mukaan ole siihen velvoitettu.

Kansallisena ihmiskaupparaporttoijana toimiva vähemmistövaltuutettu selvitti ensimmäisessä ihmiskaupparaportissaan vastuunmäärittämisasetuksen soveltamista tapauksissa, jotka koskivat alle 35-vuotiaita naisia ja alaikäisiä tyttöjä ja poikia, jotka oli käännetty joko Kreikkaan tai Italiaan.⁶ Vaikka tapausten kokonaismäärä on rajallinen, oli osa hyväksikäyttötapauksista niin vakavia, että selvityksen tuloksiin on suhtauduttava tietyllä vakavuudella.

⁶ / Ajanjakso 1.1.–31.8.2009.

Lähes kaikissa tarkastelluissa tapauksissa hakijat olivat kohdanneet fyysistä ja/tai seksuaalista väkivaltaa Kreikassa tai Italiassa. Valtaosassa tapauksista hakijat ilmoittivat kohtaamansa väkivallan olleen joko viranomaisten tekemää, heidän hyväksymäänsä tai välillistä seurausta puutteellisista vastaanotto-olosuhteista. Yli puolessa tapauksista hakija kertoi joutuneensa ihmiskaupan uhriksi. Osa heistä oli alaikäisiä. Hakijoita oli hyväksikäytetty prostituutiossa, leipomotyössä, maatilatyössä tai heidät oli erehdytetty toimimaan huumekuriireina. Hakijat kertoivat, että tekijät olivat erehdyttäneet heitä työn laadun tai työnteon olosuhteiden suhteen, hyväksikäyttäneet heidän haavoittuvaa asemaansa ja jopa siepanneet heidät hyväksikäytön kohteiksi. Puutteellisista vastaanotto-olosuhteista johtuen osa uhreista oli joutunut asumaan kadulla, mistä tekijät olivat löytäneet uhrinsa ja tarjonneet tälle työtä. Tekijät pahoinpitelivät uhrejaan fyysisesti ja seksuaalisesti, uhkailivat heitä ja riistivät heidän liikkumisvapautensa. Hakijat pakenivat hyväksikäyttötilanteesta pääsääntöisesti jonkun kolmannen henkilön avulla Suomeen.

Useissa tapauksissa esiin tulleet ihmiskaupan viitteet eivät asiakirjojen mukaan johtaneet viranomaisten taholta toimenpiteisiin silloinkaan, kun hakijan avustaja nimesi hyväksikäytön ihmiskaupaksi ja totesi, että hakija on käännetyksen jälkeen suuressa vaarassa uhiutua uudelleen. Osa käännetyistä oli alaikäisiä. Erityisen ongelmallista on se, ettei lapsen edun arvioinnin prosessia dokumentoitu käännetyispäätöksissä kovinkaan yksityiskohtaisesti.

Kansainvälisiin velvoitteisiin ja kansalliseen lainsäädäntöön perustuva ihmiskaupan vastainen toiminta edellyttää ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja uhrien oikeuksien turvaamista kaikissa viranomaisprosesseissa, myös Dublin-menettelyssä. Tästä syystä kansallisena ihmiskaupparaportointijana toimiva vähemmistövaltuutettu suosittelee, että pääsääntöisesti ihmiskaupan uhrien käännättämistä pidättäydyttäisiin, heidän turvapaikkahakemuksensa otettaisiin aineelliseen käsittelyyn Suomessa ja heidät ohjattaisiin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään siitä riippumatta, voidaanko tapauksessa aloittaa esitutkinta. Näin tulisi menetellä etenkin alaikäisten ihmiskaupan uhrien kohdalla.

Kansallisena ihmiskaupparaportointijana toimiva vähemmistövaltuutettu saa tukea eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan ihmiskaupparaportista antamasta mietinnöstä, jossa valiokunta toteaa pitävänsä huolestuttavana tietoja, joiden mukaan Suomesta on käännytetty epäiltyjä ihmiskaupan uhreja esimerkiksi Dublin-asetuksen perusteella sellaisiin maihin, joissa epäilty uhiutuminen on tapahtunut. Valiokunta toteaa, ettei se pidä ihmiskaupan uhreik-

si epäiltyjen henkilöiden käännättämistä uhrien suojelun kannalta perusteltuna eikä Suomen kansainvälisten velvoitteiden mukaisena (TyVM 13/2010 vp). Eduskunta on täysistunnossaan hyväksynyt tämän mietinnön kannanotokseen vähemmistövaltuutetun ihmiskaupparaportista.

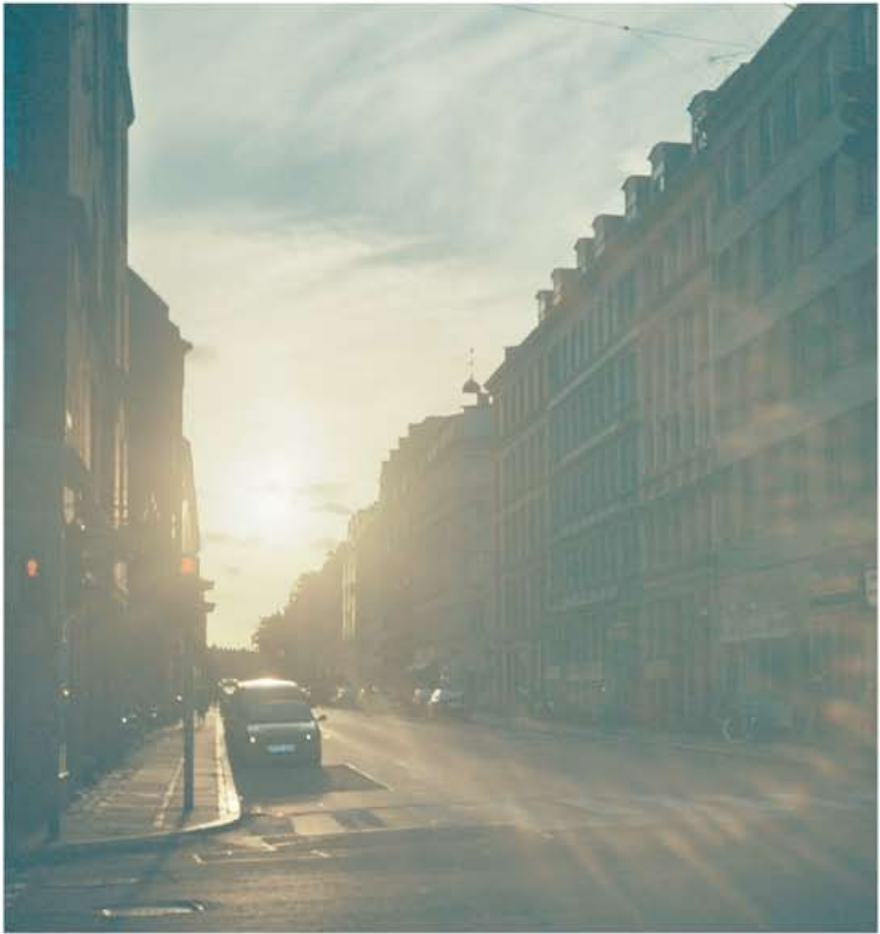
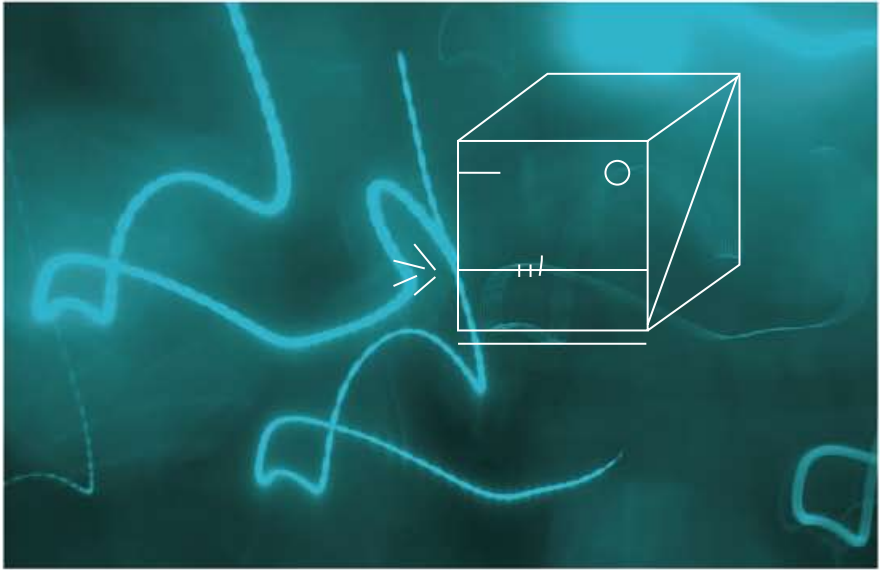
Ihmiskaupan uhrien suojeluvelvoitteet vahvistuvat Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan yleissopimuksen ratifioinnin myötä. Vuonna 2005 hyväksytty ja Suomen vuonna 2006 allekirjoittama yleissopimus kieltää perustellusta syystä ihmiskaupan uhreiksi uskottujen henkilöiden maasta poistamisen ja velvoittaa sopijavaltioita tarjoamaan näille henkilöille yleissopimuksessa mainitut minimipalvelut (arts. 10 ja 12). Yleissopimuksen selitysmuistion mukaan ihmiskaupan uhreja ei saa poistaa lähtömaahan eikä kolmanteen maahan (kohta 133) ja sopijavaltioiden on tarjottava apua kaikille alueellaan oleskeleville ihmiskaupan uhreille (kohta 148). Hallinto-oikeudet ovat viime aikoina palauttaneet Mahanmuuttovirastoon käsiteltäväksi joitakin sellaisia Dublin-käännytyspäätöksiä, jotka ovat koskeneet ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otettuja oletettuja ihmiskaupan uhreja.

IHMISKAUPAN VASTAINEN TOIMINTA ON MAHDOLLISTA

Suomi on viime vuosina aktivoitunut ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa, mutta paljon on vielä tehtävää. Kansallisena ihmiskaupparaporttina toimiva vähemmistövaltuutettu antaa edellä mainitussa ihmiskaupparaportissaan kolmisenkymmentä parannusehdotusta, jotka koskevat uhrien tunnistamista, auttamisjärjestelmän toimintaa ja rikosprosessia. Tarvitaan määrätietoisia ponnisteluja ja tehtyjen toimenpiteiden kriittistä arviointia, jotta ihmiskaupan vastainen toiminta hyödyttäisi ihmiskaupan uhreja ja täyttäisi sille asetetut tavoitteet ja odotukset. Tuloksia on mahdollista saavuttaa, mutta se edellyttää sitä, että ihmiskauppa tunnustetaan todelliseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja siihen reagoidaan asianmukaisesti kaikissa tilanteissa, joissa mahdollisia ihmiskaupan uhreja kohdataan. Ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehittämisessä on tärkeää jatkossa ottaa huomioon, että myös suomalaiset voivat uhriutua ihmiskaupassa. Tämä vaara koskee erityisesti nuoria naisia, jotka voidaan saattaa seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi ihmiskauppaa tarkoittavalla tavalla.

Vähemmistövaltuutetun toimialana on etnisen syrjinnän ehkäisy, hyvien etnisten suhteiden edistäminen, etnisten vähemmistöjen sekä ulkomaalaisten aseman ja oikeuksien turvaaminen samoin kuin etnisen syrjimättömyyden periaatteen valvonta. Vähemmistövaltuutettu toimii myös kansallisena ihmiskaupparaporttijana. Kansallisena ihmiskaupparaporttijana vähemmistövaltuutettu seuraa ihmiskauppaa ja siihen liittyviä ilmiöitä, kansainvälisten velvoitteiden toteutumista ja kansallisen lainsäädännön toimivuutta, antaa ihmiskaupan vastaiseen toimintaan ja uhrien oikeuksien toteutumiseen liittyviä ehdotuksia, suosituksia, lausuntoja ja neuvoja, pitää yhteyttä kansainvälisiin järjestöihin, antaa oikeudellista neuvontaa ja avustaa uhreja tarvittaessa sekä raportoi säännöllisesti valtioneuvostolle ja eduskunnalle ihmiskaupasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä (Laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta, 1109/2008). Yhteydenottokynnys kansallisena ihmiskaupparaporttijana toimivaan vähemmistövaltuutettuun on matala. Raporttoijan puoleen voivat kääntyä niin viranomaiset, kolmannen sektorin toimijat kuin ihmiskaupan uhritkin.

Venla Roth työskentelee ihmiskauppa-asioihin erikoistuneena ylitarkastajana vähemmistövaltuutetun/kansallisen ihmiskaupparaporttoijan toimistossa. Roth on väitellyt oikeustieteen tohtoriksi ihmiskaupan vastaisen toiminnan ihmisoikeusvaikutuksista tammikuussa 2010.

MITEN TUKEA SUOMEEN ILMAN HUOLTAJAA TULLEITA TURVAPAIKANHAKIJALAPSIJA -NUORIA?

ANNA G. MIKKONEN

Ilman huoltajaa Suomeen saapuvien turvapaikanhakijalasten vastaanottoa on kehitetty ja siihen on suunnattu resursseja 1990-luvun alusta lähtien. Tutkimustietoa vastaanoton ja kotouttamistoimenpiteiden onnistumisesta ilman huoltajaa tulneiden lasten kohdalla ei ole, ja seurantatutkimukseen olisikin tarvetta.

Historialliset tilanteet, hakijamäärät, turvapaikkapolitiikka ja maahanmuuttotrendit vaihtelevat, mutta ilman huoltajia maahan tulevien lasten ja nuorten kokemukset saattavat eri aikoina, eri maissa ja erilaisissa tilanteissa olla yllättävän samanlaisia. Ruotsiin ja Tanskaan sotavuosina lähetettyjen suomalaisten sotalasten kokemuksia on viime vuosina tutkittu paljon. Vaikka sotalasten lähettäminen olikin lyhytaikaiseksi tarkoitettu operaatio ja valtaosa lapsista pikkulapsia sekä aikakausi eri kuin nyt, on sotalasten ja nykyajan pakolaislasten kokemuksissa silti paljon yhtäläisyyksiä. Ilman huoltajaa maahan tulevia turvapaikanhakijalapsia voidaankin pitää nykyajan sotalapsina.

Pakolaislasten kohdalla mietitään usein, miksi juuri tämä lapsi on lähetetty turvaan ja päätynyt Suomeen. Myös monet entiset sotalapset miettivät, miksi sotalapsikokemus tuli juuri heidän osakseen (ks. esim. Westman 2007). Sotalapset syyllistivät itseään tapahtumista, joihin he eivät voineet vaikuttaa. Erossa olon jälkeen monet sotalapset kokivat biologisen äitinsä vieraaksi, koulunkäynti oli vaikeaa äidinkielen unohtumisen takia, ja monet kaipaivat Ruotsiin. Huolimatta hyvistä kokemuksista ruotsalaisperheissä monille sotalapsille jäi pysyvä juurettomuuden tunne. (Kavén 2004.) Voidaan nähdä, että lapset maksoivat tunnetasolla korkean hinnan parantuneesta fyysisestä turvallisuudestaan (Kavén 2004, 156). Monia näistä vaikutuksista ei sodanaikaisessa Suomessa tiedostettu tai voitu riittävästi huomioida, kuten ei luultavasti voida monissa nyt sotaa käyvissä kehittyvissä maissakaan. Suhtautuminen lapsiin, lapsuuteen, lapsen oikeuksien ja mielipiteen sekä kehityksen ja hyvinvoinnin priorisoi-

**TURVAPAIKAN-
HAKIJALAPSET
JA SUOMALAISET
SOTALAPSET –
MIKÄ HEITÄ
YHDISTÄÄ?**

miseen on sota-ajoista muuttunut Suomessa huomattavasti.

Nykyiset pitkät turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelyajat ovat ongelma lapsille, jotka joutuvat olemaan vuosia erossa vanhemmistaan ja sisaruksistaan. Pitkän eron jälkeen yhdessä eläminen on verrattavissa sotalasten tuntemuksiin, kun he palasivat kotimaahan ja perheen luo, mutta tunsivat itsensä usein ulkopuoliseksi. Oman perheen, suvun ja muun verkoston puuttuessa turvapaikanhakijalapsen ja -nuoren tarvitsevat Suomessa monenlaista tukea, jotta he löytävät uuden alun ja pystyvät hyödyntämään kykyjään ja mahdollisuuksiaan, kotiutuvat ja kasvavat tasapainoisiksi, työssäkäyviksi aikuisiksi.

Valtaosa vanhemmistaan eroon joutuneista lapsista päätyy kotimaansa naapurimaihin tai muihin kehitysmaihin, ja vain pieni osa lapsista tulee Eurooppaan. Sotatilanteissa lapsia jää orvoiksi tai he joutuvat paetessaan eroon vanhemmistaan. Eurooppaan ilman huoltajaa päätyneiden lasten kotimaasta lähdön yleisimpiä syitä ovat aseelliset konfliktit, kaoottiset tilanteet (esim. Somalian klaanisodat, kaaos ja anarkia), vaino, pakolaisleirien turvattomuus ja lasten kidutus. Muita syitä ovat perheen hajoaminen, vanhempien kuolema, koulutusmahdollisuuksien puute, uhka joutua armeijan lapsisotilaaksi, haavoittuminen ja etnisen syntyperän takia kärsiminen. Usein lapsilla on ollut monia syitä paeta, ja köyhyys ja puute ovat olleet lähdön osasyitä. (Ayotte 2000.)

Lapset päätyvät Suomeen ilman huoltajaa samantapaisista syistä kuin muualle Eurooppaan (ks. esim. Helander & Mikkonen 2002, Parsons 2010). Lapset tulevat maista, joissa perusihmisoikeudet ja -edellytykset elämälle eivät toteudu. Valtaosa Suomeen ilman huoltajaa tulleista turvapaikanhakijalapsista on kotoisin Somaliasta, Afganistanista ja Irakista, joissa kaikissa on pitkittynyt konfliktitilanne. Viime vuosina Somaliasta on lähtenyt nuoria poikia erityisesti sen takia, että Somalian väliaikaishallitusta vastaan taisteleva islamistinen Al-Shabaab-ryhmittymä rekrytoi nuoria poikia joukkoihinsa käymään 'pyhää sotaa'. Afgaaninuoret ovat kertoneet Talebanien tekemistä hyökkäyksistä, surmista, ihmisten katoamisista, tyttöjen opiskelukiellosta ja pakkonaittamisesta. Konflikteihin liittyvien vaarojen lisäksi tytöt ja nuoret voivat joutua lähtemään kotimaastaan ns. kunniaväkivallan uhan takia. Lapset voivat joutua myös ihmiskaupan uhreiksi (Parsons 2010).

Lapsi ei yleensä tee itse lähtöpäätöstä, eikä voi vaikuttaa siihen, mihin hän päätyy. Lapsen lähettää useimmiten matkaan äiti tai muu

perheenjäsen, ja päämäärä riippuu paljolti salakuljettajasta. Leimaavan ja syyllistävän *ankkurilapsi*-termin käyttöä onkin kritisoitu, sillä se luo mielikuvan, että lapsi lähetetään yksin edeltä vain sen takia, että koko perhe voisi tulla perässä (Parsons 2010). Ankkurilapsista puhuminen julkisuudessa kuulostaa usein myös siltä, kuin ilman huoltajaa Suomeen tulevilla lapsilla ei olisi tosiasiallista turvapaikan tarvetta. Perheellä tai suvulla on usein varaa lähettää yhteisvaroin vain yksi perheenjäsen turvaan. Kaikki vanhemmat eivät voi tai halua lähteä maastaan. Salakuljettajat voivat myös kieltäytyä ottamasta suurta perhettä kerralla.

Usein nuoren isä tai muu lähiomainen on kuollut kotimaassa konflikteissa tai sairauteen, tai on kadoksissa. Perheenjäsenet saattavat olla itsekin vaarassa, jos perheenisä on joutunut vaikeuksiin esim. poliittisista syistä. Yksinhuoltajaksi jääneen äidin on monesti konfliktien ja köyhyyden takia äärimmäisen vaikea huolehtia suuresta perheestä. Joidenkin perheiden elämä on muuttunut kertaheitolla yksittäisestä tapauksesta niin, että pakoon lähtö on tullut kaikille yllätyksenä. Usein nuori kuulee pakoon lähettämisestä vain parin päivän varoitusajalla. Uuteen tilanteeseen sopeutuminen Suomessa voi olla sitä vaikeampaa, mitä vähemmän lasta on valmennettu lähtöön.

Pakolaislapset voivat asettua aloilleen, jos heillä on turvallinen ja heitä tukeva asuinpaikka, jatkuvuutta aikaisempien ja uuden kotimaan ihmissuhteiden, tapojen ja kulttuuriin välillä, mielekäs opiskelupaikka sekä mahdollisuuksia siirtyä vaikeista kokemuksista eteenpäin ja löytää tarkoitus uudenlaiselle elämälle (Wade, Mitchell & Baylis 2005). Ravi Kohli painottaa kolmen asian keskeistä merkitystä yksin maahan tulleille lapsille: turvallisuus, kuulumisen tunne ja onnistumisen kokemukset. Kohlin mukaan vastaanotossa ja kotoutumisessa huolehditaan hyvin turvallisuuden ja kuulumisen tunteiden toteutumisesta, mutta liian harva nuori pääsee kokemaan onnistumisia. (Kohli 2010, ks. myös Kohli 2007.) Pakolaislasten kehitystä tukevat turvalliset ja rakastavat vanhemmat sekä nuoren omaksuma moraalinen, poliittinen ja uskonnollinen vakaumus (Richman 1998). Vaikka asuinyksikön työntekijät eivät voikaan korvata vanhempia, he voivat kuitenkin muodostaa tukea antavien aikuisten verkoston. Norjalaistutkimuksen mukaan ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijalasten vastaanotossa keskitytään liiaksi päivittäiseen huolenpitoon, vaikka samalla pitäisi huomioida myös lapsen menneisyys ja tulevaisuus. Tutkija Emad Al-Rozzi on haas-

**LASTEN JA
NUORTEN
TUKEMINEN
TURVAPAikka-
PROSESSIN
AIKANA JA SEN
JÄLKEEN**

tatellut turvapaikanhakijalapsia pienissä ja isoissa vastaanottoyksiköissä. Haastateltavien mukaan pieni yksikkö oli kuin koti ja iso yksikkö taas kuin lentokenttä! (Al-Rozzi 2010.) Myös Suomessa on havaittu, että lasten hyvinvoinnin kannalta on tärkeää suosia pieniä ja kodinomaisia yksiköitä (Suikkanen 2010, 34–36).

Ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijalasten ja nuorten perustarpeista huolehditaan Suomessa asumisen ja akuuttien terveyspalveluiden osalta hyvin. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa sekä tukiasunnoissa toteutetaan vaativaa vastaanotto- ja kasvatustyötä ammattitaitoisesti monikulttuurisessa ympäristössä. Lapset ja nuoret saavat työntekijöiltä päivittäistä tukea arkeen, kouluun ja vapaa-aikaan. Lapset ja nuoret pitävät yleensä asuinpaikastaan, koulusta, työntekijöistä ja harrastusmahdollisuuksista, vaikka he valittavatkin säännöistä, rahan puutteesta ja kapinoivat (Helander & Mikkonen 2002). Nuoren kannalta on luonnollista, että aina yhden asian saavutettuaan hän haluaa jo seuraavaa. Säännölliset viikko- ja kuukausikokoukset tulkkien avulla ovat hyvä käytäntö, joka mahdollistaa työntekijöiden ja nuorten keskustelut säännöistä ja käytännöistä. Viimeistään pois muutettuaan nuoret osaavat yleensä arvostaa työntekijöiltä saamaansa tukea, kun kukaan ei ole enää kiskomassa heitä aamuisin sängystä kouluun.

Tukiasumisen arjen haasteita

Aikaisemmin tukiasunnot olivat Suomessa yksittäisiä asuntoja ryhmä- ja perheryhmäkotien yhteydessä. Ilman huoltajaa tulleiden nuorten määrän kasvaessa luotiin nykyiset tukiasunnot, joissa koko yksikkö voi olla tukiasuntoasumista. Tukiasunnossa asuvilta 16–17-vuotiailta nuorilta vaaditaan itsenäisempää asumista kuin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa, sillä nuoret tekevät itse ruokansa ja henkilökuntaa on vähemmän kuin ryhmä- ja perheryhmäkodeissa. Useimmat nuoret pärjäävät tukiasunnossa, mutta kaikille ne eivät kuitenkaan sovi, eikä tukiasuntoon muutto 16-vuotiaana saisi olla itsestäänselvyys. Ryhmäkodista tukiasuntoon muuttavia nuoria valmistetaan muuttoon opettelemalla erilaisia käytännön taitoja, kuten ruuanlaittoa ja edullisten ruokaostosten tekoa. Suomeen 16–17-vuotiaana saapuvat nuoret, erityisesti pojat, majoitetaan yleensä suoraan tukiasuntoon. Heidän tilanteensa on haastava, sillä he tulevat tukiasuntoon täysin ummikkoina.

Tukiasunnot ovat kustannustehokkaita ja pystyivät vastaamaan yllättäen kasvaneeseen ilman huoltajaa maahan tulleiden turvapaikanhakijoiden määrään, mutta samalla niiden tulisi noudattaa lastensuojelulain asettamia vaatimuksia. Alaikäisten poikien ei voida

olettaa selviytyvän itsenäisesti vain, koska he ovat poikia ja lähellä täysi-ikäisyyttä. Kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia, ja heidän keskenään erilainen kohtelevminen voi olla syrjintää tai perusoikeuksia loukkaavaa. (Parsons 2010, 81, 38–39.)

Menneisyys ja nykyisyys osaksi elämäntarinaa

Lasten ja nuorten kanssa läheisesti työskentelevien henkilöiden (esim. sosiaalityöntekijä, vastaava ohjaaja, omaohjaaja, edustaja, lakimies) on tärkeää huomioida asiakkaan menneisyys. Lapsen perusturvallisuus voi olla hyvin erilainen riippuen esim. siitä, onko lapsuus ollut turvallinen kotimaasta lähtemiseen saakka vai onko koko lapsuus tai pitkiä ajanjaksoja ennen kotimaasta lähtöä ollut sirpaleista, turvatonta ja esim. eri kaupungeissa, maissa tai sukulaisten luona asumista. Työntekijöiden ei tarvitse olla eri maiden, kulttuurien ja uskontojen asiantuntijoita, vaan perustietojen varassa he voivat kuunnella, eläytyä ja kysyä hienovaraisesti lapsen taustasta ja nykytilanteesta. Tuntosarvet pitää olla herkkinä kiireenkin keskellä; milloin tarvitaan jotain erityistä, eikä perustoiminta enää yksin riitä.

Maahan tultuaan lapset ja nuoret yrittävät ymmärtää, mitä heille on tapahtunut, miksi he ovat päätyneet Suomeen ja miten sopeutua uuteen tilanteeseen. Myös heidän kanssaan työskentelevien voi olla vaikea ymmärtää kaikkea, mitä he työssään kohtaavat. Lapsi ei saisi jäädä yksin kokemustensa kanssa, vaikka ne menisivätkin yli aikuisen kokemusmaailman. Suuria muutoksia kohdanneet nuoret tarvitsevat asioiden läpikäymistä, jotta he voivat tiedollisella tasolla käsitellä tapahtunutta ja ymmärtää tilannettaan. Samalla on tärkeää, että nuorelle muodostuu kyky hakea apua, luottaa toisiin ja jakaa kokemuksiaan. (Ks. esim. Pölkki 2008.)

Monissa kielissä perhe ja suku ovat sama sana, eikä jakoa ydinperheen ja muun suvun välillä tehdä kuten Suomessa. Yhteisöllisessä kulttuurissa eläneet nuoret ovat tottuneet suurperheeseen, jossa lapsia, kasvattilapsia, serkkuja, isovanhempia, setiä ja tätejä on saattanut asua yhdessä tai lähekkäin. Lapsi on itsekin saattanut asua sukulaisperheessä pitkiä aikoja. Nuoria ihmetyttääkin Suomessa perheiden pienenus, kotieläinten tärkeä asema ja perheenyhdistämisoikeuden rajaaminen ydinperheeseen. Samassa yksikössä, solussa ja huoneessa asuvat nuoret voivat osittain korvata kotimaahan jäänyttä yhteisöä. Erityisesti samasta maasta tulleet asuinkaverit ovat nuorille tärkeitä. Harvinaisemmista maista tulevat nuoret saattavat olla ainoita oman kulttuurinsa edustajia, kun taas esim. somali- ja kurditaustaisia nuoria saattaa asua samassa yksikössä useita.

Turvapaikkaprosessin ja Dublin-menettelyn haasteita

Nuorten vaikeat taustat ja turvapaikkaprosessin pitkät käsittelyajat aiheuttavat masennusta, levottomuutta ja pahaa oloa, mikä saattaa näkyä aika ajoin häiriökäyttäytymisenä ja lisätä mielenterveyspalvelujen tarvetta. Nuoren eteenpäin pääsemistä voi vaikeuttaa tai hidastaa myös uusien, vaihtuvien asuinkumppaneiden pahoinvointi. (Suikkanen 2010; Parsons 2010, 37–38.) Tällöin työntekijät joutuvat arvioimaan, missä kulkee raja turvapaikanhakijanuoren normaalin kapinoinnin ja ongelmakäyttäytymisen välillä. Lähes kaikilla on välillä vaikeuksia jaksaa keskittyä opiskeluun tai tehdä läksyjä. Nuorten kesken syntyy herkästi kieli- ym. ryhmiä, mistä voi seurata konflikteja toisten ryhmien kanssa. Turvapaikkaprosessiin liittyvä epävarmuus ja odotus sekä kokopäiväisen koulun tai muun säännöllisen tekemisen puute ovat omiaan ruokkimaan tilanteiden kärjistymistä. Nuorten asuttaminen solukavereiksi eri kulttuureista tulevien nuorten kanssa voi luoda yhteishenkeä ja estää klikkiytymistä omaan porukkaan. Tappelun satuttua olisi oltava muitakin ratkaisuja kuin tappeluun osallistuneiden nuorten siirtäminen toisiin alaikäisyksiköihin muille paikkakunnille.

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten joukossa kaikkein vaikeimmasa tilanteessa ovat usein ns. Dublin-nuoret, jotka ovat tulleet EU:ssa ensimmäiseksi Etelä-Euroopan maihin (Italia, Kreikka, Malta), missä heiltä on otettu sormenjäljet ja heidät on saatettu automaattisesti kirjata turvapaikanhakijoiksi ja osa heistä on merkitty täysi-ikäisiksi. Näissä maissa turvapaikanhakijoiden vastaanotossa ja turvapaikkaprosessissa on vakavia ongelmia, kuten puutteellinen turvapaikkatutkinta, kadulle joutuminen ilman mahdollisuutta koulunkäyntiin ja terveyspalveluihin sekä väkivallan ja hyväksikäytön vaara. (Parsons 2010, 89–91.) Näistä vaikeista olosuhteista lähtevistä nuorista osa päätyy Suomeen, missä he jäävät usein pitkäksikin aikaa välitilaan, mikäli he eivät pääse turvapaikkaprosessiin. Samalla heitä uhkaa palautus ensimmäiseen tulomaahan pitkän vallitusprosessin ajan. On vaikea nähdä, miten lapsen etu, lapsen oikeudet ja lapsen kehityksen

***VAIKEASSA ELÄMÄNTILANTEESSA
OLEVAN NUOREN SELVIYTYMISEN
KANNALTA PYSYVÄN, TURVALLISEN
JA YMMÄRTÄVÄN AIKUISEN ROOLI
ON KESKEINEN.***

tukeminen voivat toteutua palautuksissa Etelä-Eurooppaan verrattuna lapsen tilanteeseen Suomessa. Eräs nuori totesikin olevansa kuin 'fudispallo EU-maiden pallopelissä'. Vähemmistövaltuutetun mukaan alaikäisiä ilman huoltajaa Suomeen tulleita turvapaikanhakijoita ei tulisi vastuunmäärittämisasetuksen perusteella palauttaa Italiaan, Kreikkaan^a tai Maltalle (Parsons 2010, 99). Tämä ryhmä tarvitsee erityistä tukea, ymmärrystä ja kärsivällisyyttä vastaanotto- ja opetushenkilökunnalta sekä edustajilta, sillä nuoren pelko ja epävarmuus voivat purkautua vielä muita nuoria helpommin ongelmakäyttäytymisenä ja tappeluina pienestäkin ärsykkeestä.

Uuden kotouttamislain (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010) mukaan ilman huoltajaa maahan tulleilla nuorilla on oikeus lastensuojelulasten kaltaiseen jälkihuoltoon 21-vuotiaaksi saakka. Dublin-nuorten lisäksi esimerkiksi mielenterveysongelmista ja traumaista kärsiville ja niille, joiden perheenyhdistäminen Suomeen ei ole mahdollista, tekisi useimmiten hyvää, että he voisivat asua tuetusti vielä täysi-ikäisenäkin.

Sijaishuollon hyvän laadun kriteereinä korostetaan sijoituksen pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Toisaalta pitkäaikainen sijoituspaikkakaan ei välttämättä takaa pysyvyyttä, jos työntekijät vaihtuvat tiuhaan. (Pölkki 2008, 170.) Vähemmistövaltuutetun selvitys turvapaikanhakijalasten edun toteutumisesta suosittelee, että lapsille tulee järjestää pysyvä asumismuoto mahdollisimman pian maahan saapumisen jälkeen (Parsons 2010, 98). Turvapaikkaprosessin ja kuntopaikan odotusajan pituudella sekä yksiköstä toiseen tapahtuvien siirtojen määrällä on havaittu yhteys turvapaikanhakijalasten ja -nuorten mielenterveysongelmiin niin suomalaisessa selvityksessä kuin kansainvälisissäkin tutkimuksissa (Suikkanen 2010, 82). Vaikeassa elämäntilanteessa olevan nuoren selviytymisen kannalta pysyvän, turvallisen ja ymmärtävän aikuisen rooli on keskeinen (ks. esim. Keilson 1992). Yhden tällaisen aikuisen olemassaolo voi riittää esimerkiksi rikoskierteestä selviytymiseen.

Pysyvyyden merkitys tiedostetaan ja pyritään huomioimaan lasten ja nuorten vastaanotossa, mutta siirtojen välttämisen käytännön toteutus on haasteellista. Nykyjärjestelmässä kaikki asuvat ensin kauttakulkuyksikössä (ns. transityksikkö) muutamasta viikosta jopa puoleen vuoteen odottaessaan poliisikuulustelua ja Maahanmuuttoviraston puhuttelua, minkä jälkeen heidät yleensä siirretään eri paikkakunnalle. Oleskeluluvan saatuaan alaikäisten on useimmiten muutettava pois turvapaikanhakijoille tarkoitettusta ryhmäkodista.

**JATKUVUUDEN
TURVAAMINEN
JA MUUTOSTEN
MINIMOINTI
TÄRKEÄÄ**

^a / Maahanmuuttovirasto on 24.1.2011 ilmoittanut, että turvapaikanhakijoita ei toistaiseksi käännytetä Suomesta Kreikkaan. <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=4096>

Lisäksi muuttoja voi tulla vielä esim. yksikön sulkemisen, kuntapaikan saamiseen liittyvien ongelmien, opiskelupaikan tai nuoren käytöksen takia. Nuoret voivat muuttaa myös sukulaistensa luokse.

Lapset ehtivät kiintyä pitkien odotusaikojen aikana asuinyksikön työntekijöihin ja asuinkavereihin. Siirtojen yhteydessä henkilökunta, asuinkaverit, koulu ja paikkakunta yleensä muuttuvat. Lapset joutuvat aloittamaan alusta ja luomaan uudestaan luottamukselliset suhteet uusiin ihmisiin ja kertomaan tilanteestaan uudestaan. Useat muutot turvapaikkaprosessin aikana eivät tue toipumista ja kotoutumista. (Suikkanen 2010; Parsons 2010, 37, 83–84.) Pitkittynyttä asumista transityksikössä on pidetty huolestuttavana erityisesti psyykkisesti huonovointisille nuorille (Suikkanen 2010). Ääritapauksessa nuori voi asua puolen vuoden sisällä kolmellakin eri paikkakunnalla. Toisaalta yleensä nuori asuu ns. lopullisessa sijoituspaikassa pidempään, parikin vuotta. Siirto uuteen, nuoren kannalta sopivampaan yksikköön voi olla myös nuoren etu. Yhdistettyjen ryhmä- ja perheryhmäkotien etuna on, että oleskeluluvan saaneet alaikäiset voivat jatkaa asumista samassa yksikössä. Tämä on hyvä käytäntö, jota kannattaisi jatkaa hallinnollisista ym. muutoksista huolimatta.

Käytännössä lapsen ja edustajan mielipidettä ei läheskään aina huomioida siirroista päätettäessä, sillä lapsia on siirretty usein sinne, missä on paremmin tilaa. Jos uusi asuinpaikkakunta on kaukana edellisestä, vaihtuu usein edustajakin (Parsons 2010), jotta edustaja olisi lähellä nuorta ja pystyisi tarvittaessa tulemaan nopeasti tapaamisiin. Ympäristön ja muiden toimijoiden vaihtuessa voi joskus kuitenkin olla perusteltua, että edes edustaja pysyisi samana erityisesti, jos lapsen ja edustajan suhde on läheinen ja prosessissa on paljon keskeneräisiä asioita.

OMAN PAIKAN LÖYTÄMINEN

Pirjo Pölkki (2008) on pohtinut, miten aikuiset voivat tukea sijaishuollossa olevien nuorten elämänhallintaa ja auttaa heitä vastaamaan mm. kysymyksiin: Missä minä olen ja mihin minä kuulun? Kuka minä olen ja mitä minä voisin olla? Kenelle olen tärkeä? Lapsen ja nuoren kohtaaminen vaatii aikaa ja ammattitaitoa. Eheytymistä alkaa tapahtua, kun aikuinen hahmottaa nuoren tähänastista elämää empaattisesti. Kun kokemuksia käydään yhdessä läpi, nuori alkaa ymmärtää, mitä hänelle on todella tapahtunut. Jaetuista asioista tulee tietoinen osa nuoren minuutta ja elämäntarinaa. (Pölkki 2008, 171–72.) Ilman huoltajaa tulleet nuoret etsivät omaa paikkaansa kuten kaikki nuoret, mutta heille identiteetin muodostuminen on

usein monimutkaisempi prosessi kuin ilman pakolaisuuden koke-
musta varttuville ikätovereille. Osa nuorista tarvitsee enemmän tu-
kea oman paikan löytämiseen kuin toiset, mutta aina ei ole helppoa
erottaa erityistukea tarvitsevia nuoria. Nuori saattaa kokea aluksi
kuulumattomuuden tunnetta Suomessa. Toisaalta kaikilla ei ole
ennen lähtöä ollut kotimaassakaan omaa paikkaa, eikä nuori koe
kuuluvansa sinne, missä vastakkaiset osapuolet taistelevat. Nuoret
ovat kuitenkin taitavia yhdistelemään asioita ja tyylejä kotimaastaan,
musiikista, suomalaisesta kulttuurista ja nuorten alakulttuureista.

Sosiaalisten verkostojen antama tuki on tärkeä osa hyvinvointia.
Vuonna 2001 haastatelluista lapsista ja nuorista kukaan ei ollut ihan
yksin, vaan kaikilla oli verkostossaan ainakin joitakin viranomais-
tahoja, esim. luotettu omaohjaaja, edustaja tai terapeutti. Osalta
lapsista ja nuorista puuttuivat kuitenkin omanikäiset ystävät tai
suomalaiset kaverit. Puhelin- ja sähköpostiyhteys muualla olevaan
perheeseen ja sukulaisiin toi fyysisesti poissa olevat verkoston jäsenet
mukaan muutenkin kuin vain nuoren ajatuksissa, mutta kaikilla
tätä mahdollisuutta ei ollut. Joidenkin perhettä ei löydetty edes su-
kulaisverkostoista tiedustelemalla, Punaisen Ristin henkilöhaulla tai
viranomaisetsinnöillä. (Helander & Mikkonen 2002.)

Sosiaalisista verkostoista on hyötyä myös eri elämänoilla, ku-
ten työpaikan saamisessa. Juuri tällaista sosiaalista pääomaa nuoret
tarvitsevat, sillä he aloittavat suomalaisnuoriin verrattuna tyhjästä.
Kuitenkin monien nuorten elämään on tullut auttavia henkilöi-
tä sattumalta. Eräs nuori sai asua kouluajat maksutta yksinasuvan
mummun luona, joka oli iloinen seurasta. Erään nuoren perheen-
yhdistämisen kautta tulleen perheen kotoutuminen sai hyvän alun,
kun naapurin eläkkeelle jäänyt opettajarouva alkoi opettaa perheen-
jäsenille suomea. Ohjaajat, sosiaalityöntekijä ja edustaja voivat var-
mistaa, että erityisesti yksinäisten nuorten verkostoihin saataisiin
lisävoimia.

Sisarukset ovat yleensä erittäin läheisiä ja tärkeä tuki toisilleen.
Toisaalta keskinäinen riippuvuus ja vastuu nuoremasta sisarukses-
ta voi olla erityisesti vanhemmalle sisarukselle raskasta. Vanhempi
sisarus saattaa ottaa vastuunkantajan roolin, jossa lapsen omat tar-
peet ja virkistäytyminen jäävät vaille huomiota (vrt. Pölkki 2008).
Joissakin tapauksissa terve sisarus huolehtii huonokuntoisesta sisa-
ruksesta. Vastaanotossa huomioidaan yleensä sisarussuhteita niin,
että sisarukset asuvat samassa yksikössä, mutta heitä tuetaan elä-
mään mahdollisimman normaalia ja itsenäistä ikäisensä elämää.

**SOSIAALISET
VERKOSTOT
OSANA
HYVINVOINTIA**

Nuorten poikien on usein samoista maista tulleita tyttöjä helpompaa ryhtyä seurustelemaan suomalaisten nuorten kanssa. Tyttöystävien kautta monet nuoret ovatkin päässeet mukaan suomalaisperheeseen ja sukuun sekä supisuomalaisiin tapahtumiin, kuten hirvipeijaisiin. Muutamat ovat menneet myöhemmin naimisiin jo nuorena tapaa-mansa suomalaistytön kanssa. Nuorelle voi muodostua epätodel-linen ja suppea kuva Suomesta varsinkin alkuvaiheessa, jos hän ei juuri tunne suomalaisia. Eräs nuori nainen oli hämmästynyt kuul-lessaan, että täälläkin on vankiloita, koska hän oli ajatellut, ettei Suomessa ole tarvetta sellaiselle. Suomalaisten elämä oli vaikuttanut turvapaikanhakijan tilanteeseen verrattuna kovin ruusuiselta, eikä hänelle ollut tullut mieleen, että suomalaisperheissäkin on sairauk-sia, kuolemantapauksia ja muita vaikeuksia. Keskustelut ohjaajien, opettajien ja suomalaisten kavereiden kanssa ovatkin tärkeitä ym-märityksen ja tiedon lisäämiseksi.

**KOULUN JA
HARRASTUSTEN
MERKITYS
NUOREN
HYVIN-
VOINNILLE**

Viime vuosina kasvanut ilman huoltajaa tulneiden turvapaikanha-kijalasten ja -nuorten määrä näkyy Suomessa tällä hetkellä kunta-paikkaa ja koulu- tai opiskelupaikkaa odottavien nuorten pitkinä jonoina. Sopivien koulupaikkojen puute on keskeinen lisätekijä, joka voi aiheuttaa tai pahentaa masennusta, turhautumista ja toivot-tomuuden tunnetta. Kaikilla tulisi olla iästä ja paikkakunnasta riip-pumatta kokopäiväinen opiskelupaikka, sillä vastaanottokeskuksen järjestämä osa-aikainen kielen opiskelu ei riitä alkuvaiheen jälkeen. Lainsäädäntöä tulisi muuttaa niin, että kunnat olisivat velvollisia järjestämään turvapaikanhakijalapsille ja -nuorille perusopetusta ja siihen valmistavaa opetusta sekä järjestämään mahdollisuuden suo-rittaa peruskoulu oppivelvollisuusiän jälkeenkin.

Joillekin nuorille koulun, opiskelun ja opettajien tuen merkitys voi olla huomattava. Jotkut uppoutuvat kokonaan koulunkäyntiin. Toisaalta monien on vaikea keskittyä kouluasioihin, kun huolet omasta ja perheen tilanteesta piinaavat mieltä. Kouluissa olisi hyvä yhdistää maahanmuuttajaoppilaita mahdollisimman varhain yleis-opetukseen esim. taide-, käsityö- ja liikuntatuntien osalta, jotta he saisivat kontakteja suomenkielisiin oppilaisiin.

Tuoreen selvitykseen mukaan vapaa-ajan aktiviteetit jäävät joissa-kin vastaanottokeskuksissa liian vähäisiksi. Elämän säännöllisyyden sekä koulun ja opiskelun merkitystä pidettiin niin tärkeänä, että on ongelmallista, jos alaikäisyksiköitä sijaitsee alueilla, joilla ei ole riittäviä opiskelu- ja harrastusmahdollisuuksia. (Suikkanen 2010.)

Harrastuksella voi olla tärkeä merkitys oman paikan löytämisessä. Joillakin nuorilla kotimaassa aloitettu musiikki-, urheilu- tai tanssiharrastus jatkuu Suomessa. Se tuo nuorelle jatkuvuutta, ihailua ja erityisosaamista, jota hän voi opettaa muille. Suomeen tulee paljon myös lapsia ja nuoria, jotka eivät ole koskaan ennen harrastaneet mitään ja joille harrastamisen idea on vieras. Silti on tärkeää löytää kaikille mieluista ja säännöllistä tekemistä, jossa oppii uusia taitoja, kieltä, unohtaa mieltä painavat asiat sekä tapaa paikallisia nuoria ja voi kehittää fyysistä kuntoa. Koulun ja kielen opettelun ollessa vaikeaa, on nuoren itsetunnon kehittymisen kannalta erityisen tärkeää saada muista asioista myönteisiä onnistumisen kokemuksia.

Vaikka suomenkielen oppiminen onkin tärkeää kotoutumisen ja opintojen kannalta, on yhtä lailla välttämätöntä, että nuoren äidinkielen taito säilyy. Äidinkielen tai muun ns. ykköskielen osaaminen on edellytys muiden kielten oppimiselle ja yleensä myös avain kotimaan kulttuuriin ja yhteisöön. Yhteydenpito perheeseen ja sukulaisiin sekä mahdollinen perheenyhdistäminen käyvät vaikeiksi, jos lapsen äidinkieltä ei pidetä yllä. Pienenä lapsena Suomeen tulleiden on luonnollisesti vaikeampaa säilyttää äidinkieltänsä kuin vanhempana tulleiden, joille taas suomen kielen oppiminen on työläämpää. Jotkut saattavat olla eri maissa asumisen takia osittain kielipuolia jo ennen Suomeen tuloa. Lapset ja teini-ikäiset saattavat tarvita rohkaisua oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja arvostamiseen. Toisaalta he saattavat puhua omaa kieltään jopa päivittäin, jos samassa yksikössä asuu muita samaa kieltä puhuvia lapsia ja nuoria.

Vastaanottoyksiköissä sekä maahanmuuttajataustaiset että suomenkieliset ohjaajat ovat tärkeitä aikuisen malleja nuorille. Oman kielisen ja omaa kulttuuria tuntevan työntekijän kanssa on helpompi selvittää monimutkaisia asioita ilman tulkkia. Nuoret pojat kunnioittavat usein samasta maasta tullutta miestyöntekijää. Suikkasen (2010) selvityksessä miespuolisten työntekijöiden tärkeä rooli nuorten poikien ohjaamisessa nousi esiin. Toisaalta osa turvapaikanhakijanuorten kotoutumista on oppia kunnioittamaan ja tottelemaan yhtä lailla naispuolisia työntekijöitä.

Äidinkielen opetuksen merkitys koulussa on erityisen tärkeää niille lapsena maahan tulleeille, joilla ei ole täällä sukulaisia ja joiden äidinkieli on harvinainen. Silloin on välttämätöntä tukea lapsen yhteyksiä omaan yhteisöön ja samaa kieltä puhuviin aikuisiin ja esimerkiksi kustantaa nuorelle matkoja tapaamaan ihmisiä, jotka tulevat samasta kulttuuritaustasta. Osa nuorista on löytänyt Suo-

**ÄIDINKIELEN
JA OMAN
KULTTUURIN
SÄILYTTÄMINEN
TÄRKEÄ OSA
IDENTITEETTIÄ**

mesta samantapaisten uskonnollisen yhteisön, johon he ovat kuuluneet kotimaassaan, ja se on tuonut jatkuvuutta elämään. Vastaanottoyksiköissä pyritään tukemaan lasten ja nuorten omaa kulttuuria ja uskonnon harjoittamista mm. ruokavalioissa, huomioimalla ruokailumahdollisuudet sekä viettämällä eri kulttuurien juhlapyhiä. Nuoret seuraavat Internetin välityksellä kotimaansa uutisia, jotka ovat lähes poikkeuksetta huonoja ja huolestuttavia. Sen takia on tärkeää, että nuoret pääsisivät Suomessa kokemaan kotimaansa ja maanosansa hienoja asioita ja olemaan ylpeitä niistä. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset kulttuuri- ja musiikkitapahtumat sekä oman maan kulttuuriin kuuluvat juhlat ja ruoat, joita he voivat esitellä suomalaisnuorille.

MONILLE TÄYSI-IKÄISILLE KUULUU HYVÄÄ

Monet 2000-luvulla Suomeen alaikäisinä turvapaikanhakijoina tulleet ovat nyt parikymppisiä nuoria. Koottua ja julkaistua seurantatietoa tai -tutkimusta nuorten tilanteesta eri vaiheissa ei ole juurikaan saatavilla. Olen seurannut sivusta parinkymmenen nuoren polkua teini-ikäisestä nuoreksi aikuiseksi vuonna 2001 tehtyjen haastattelujen jälkeen ja toimiessani edustajana. Useimmilla heistä menee hyvin ja suurin osa heistä on saanut Suomen kansalaisuuden. Osalla heistä on suomalaistaustainen puoliso, joillakin taas kotimaasta kotoisin oleva. Kaikki nuoret eivät ole hakeneet perheenyhdistämistä. Useat nuoret kaipaavat kovasti perhettään, erityisesti äitiään ja sisaruksiaan, mutta koti-ikävästä tai halusta palata he eivät juuri puhu, luultavasti kotimaiden konfliktien takia. Monet ovat kuitenkin saaneet äidin ja sisaruksia Suomeen, mikä on ollut valtava ilon ja helpotuksen aihe, mutta myös kuormittanut täällä pidempään asunutta ja kielitaitoista nuorta.

Näistä nuorista muutamat ovat suorittaneet lukion ja sen jälkeen ammattikorkeakoulun, muutamat pojat ovat käyneet maahanmuuttajille tarkoitetun kymppiluokan ja sen jälkeen ammattikoulun. Osalle heistä mieluisa ja sopiva opintoala on löytynyt vasta muutamien kokeilujen jälkeen, kuten monilla suomalaisnuorillakin käy. Passin saatuaan monet ovat toteuttaneet pitkään odotettuja matkoja esim. Tukholmaan ja muihin Euroopan maihin tai jopa kotimaahan sukulaisia tapaamaan. Nuoret ovat työllistyneet esim. ravintola-, rakennus-, media- ja sosiaalialalle, terveydenhuoltoon, kauppaan, myyntityöhön ja kuljettajiksi. Muutamat nuoret ovat kilpaurheilleet tai valmentaneet pitkään. Jotkut ovat innostuneet yrittäjyydestä ja politiikasta. Eräs nuori turhautui armeijan käytyään työnsaantivaikeuksiin Suomessa ja lähti ulkomaille töihin.

Ulkomaille lähteneitä on kuitenkin vähemmän kuin mitä monet nuorempana suunnittelivat. Tytöistä tietoa on vähemmän osittain siksi, että heitä on tullut vähemmän kuin poikia. Osa heistä on perustanut perheen melko nuorena. Jotkut huolehtivat Suomeen perheenyhdistämisen kautta tulleista iäkkäistä tai sairaista vanhemmistaan ja sisaruksistaan.

Muutamilla yksittäisillä pojilla nuoruusiän vaikeudet ovat jatkuneet aikuisenakin hankaluuksina viranomaisten ja muiden nuorten kanssa. Nämä nuoret joutuivat teini-ikässä muita enemmän tappeleihin ja erilaisiin selkkauksiin. Olisiko jotain voitu tehdä enemmän

VASTAANOTTOYKSIKÖISSÄ PYRITÄÄN TUKEMAAN LASTEN JA NUORTEN OMAA KULTTUURIA JA USKONNON HARJOITTAMISTA MM. RUOKAVALIOISSA, HUOMIOIMALLA RUKOILUMAHDOLLISUUDET SEKÄ VIETTÄMÄLLÄ ERI KULTTUURIEN JUHLAPYHIÄ.

tai toisin ongelmien ehkäisemiseksi silloin, kun nuoret oireilivat teini-ikäisinä? Jälkikäteen nähtynä yhteistä edellä kuvatuille nuorille on ehkä ainakin se, että he ovat jääneet ilman peruskoulun jälkeisiä opintoja toisin kuin useimmat muut ilman huoltajaa tulleet nuoret, ja työpaikat ovat vaihtuneet tiuhaan. Jotkut ovat kuitenkin päässeet yli nuoruusvuosien levottomuudesta ja paikanneet opintojaan myöhemmin niin, että ovat lopulta voineet suorittaa tutkinnon.

- **Ystäväperhe tai tukihenkilö** on toimiva käytäntö erityisesti niille, joilla ei ole sukulaisia Suomessa. Edustaja ei voi toimia tukihenkilönä tai ystäväperheenä, mutta hän voi olla aktiivinen sellaisen järjestämisessä esim. omaohjaajan ja sosiaalityöntekijän kanssa.
- **Tukirinkiä 18 vuotta täyttävälle nuorelle** on kehitetty ja kehitteillä Kontiolahdella (Päivi-projekti 2001). Ringissä on mukana omaohjaaja, edustaja, sosiaalityöntekijä, koulun edustaja ja lisätukena tavallinen kuntalainen. Tukirinki kokoontuu tarpeen mukaan keskustelemaan nuoren kanssa sekä auttaa nuorta konk-

**HYVIÄ
KÄYTÄNTÖJÄ
NUORTEN
TUKEMISEEN**

reettisesti. Tämän käytännön toivoisi leviävän eri puolille Suomea, esimerkiksi osana uuden kotouttamislain mukaista jälkihuolto-oikeutta.

- Lastensuojelussa toimivat työkalut voivat toimia myös turvapaikanhakijalasten vastaanotossa ja kotouttamisessa. Taide- ja kulttuurilähtöiset työmenetelmät voivat toimia tienä omiin tunteisiin ja kokemuksiin. **Valokuvien** avulla voidaan tutkia identiteettiä, elämäntarinaa ja perhesuhteita (Pölkki 2008, 175–76). Aikuisen vetämä **vertaisryhmätoiminta** voi auttaa nuoren kuntoutumista ja identiteetin muodostumista.
- Nuorten tulevaisuuden toiveet ovat usein realistisia ja toteuttamiskelpoisia, kunhan he vain saavat siihen tukea. Useimmilla nuorilla on tarve päästä osaksi yhteiskuntaa, maksaa veroja ja itsenäistyä niin asumisen kuin taloudellisenkin toimeentulon suhteen. Jotta palveluja voitaisiin kehittää parhaiten, olisi **nuoria itseään kuultava**, ja heidät olisi otettava mukaan suunnittelutyöhön.^b

VTM, sosiaalipsykologi Anna G. Mikkonen on työskennellyt ilman huoltajaa tullessiin lapsiin liittyvissä hankkeissa Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksella ja Lastensuojelun Keskusliitossa vuosina 2000–2002, apulaisasiantuntijana YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n toimistossa Turkissa 2005–2006 sekä toiminut edustajana vuodesta 2009. Mikkonen on haastatellut yksintulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita gradututkimustaan (2001) varten ja osallistunut julkaisujen 'Ikävä äitiä' ja 'Yksin Suomessa' kirjoittamiseen. Tällä hetkellä Mikkonen työskentelee Väestöliiton Monikulttuurinen osamiskeskus Kotipuussa.

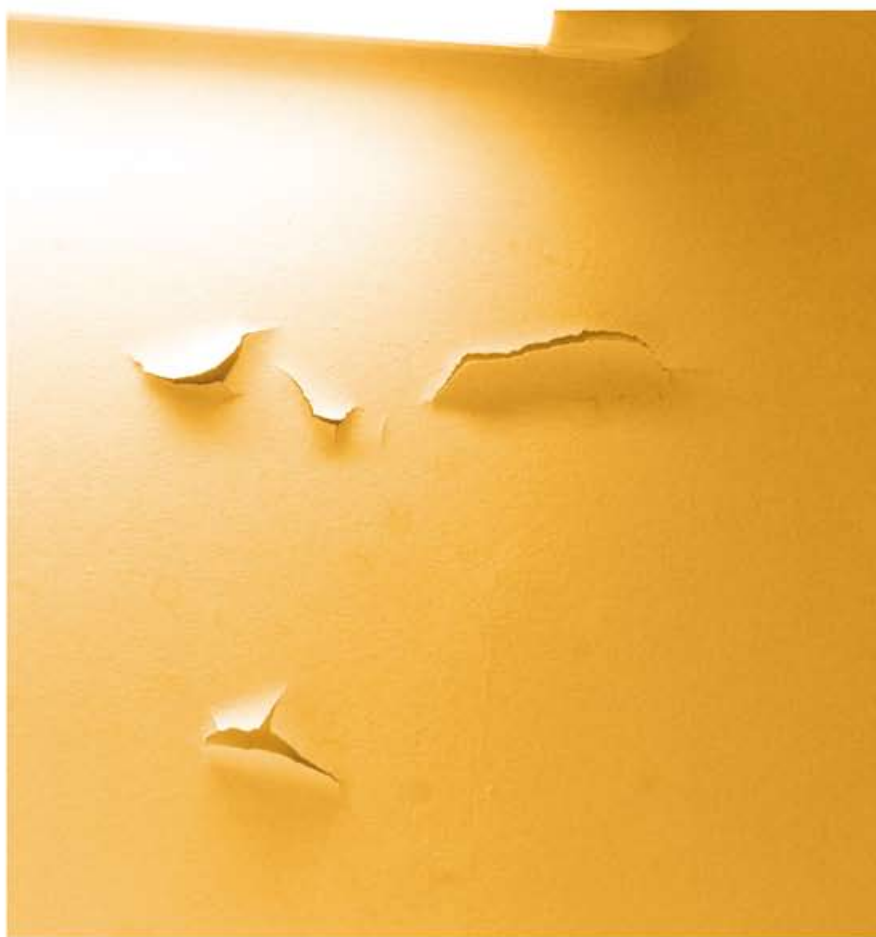
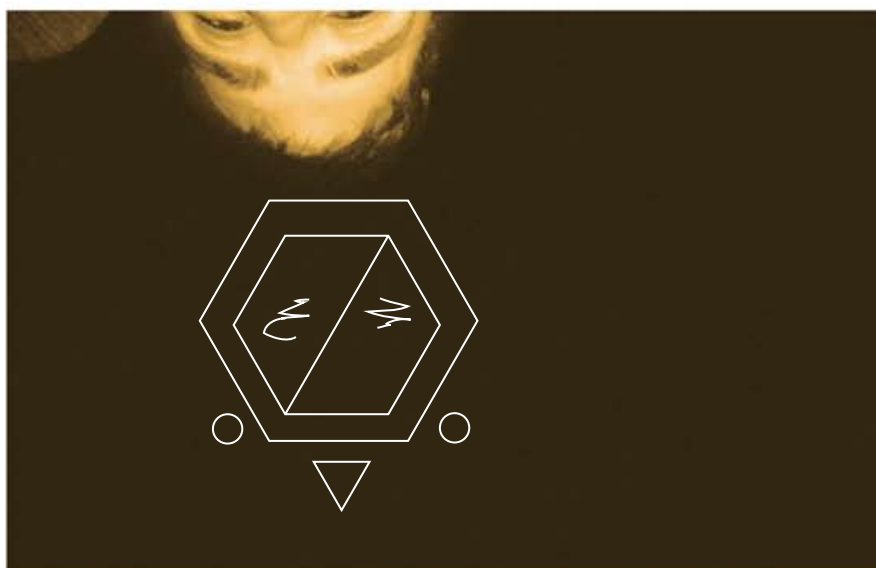
Al-Rozzi, Emad (2010). Care in transition for unaccompanied minors and resettlement: Reconstruction of social network and social support. Presentation, Nordic Network for Research on Refugee Children 3.12.2010, Göteborg, Ruotsi.

Ayotte, Wendy (2000). Separated Children Coming to Western Europe: Why they travel and how they arrive. London: Save the Children Fund.

Helander, Reetta & Mikkonen, Anna (2002). Ikävä äitiä. Suomeen ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 13/2002. Helsinki.

b / Ilman huoltajaa tulneiden osallistamisesta ja kuulemisesta Euroopan maissa, ks. Smith 2008.

- Kavén, Pertti (2004). 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Sahlgrens.
- Keilson, H. (1992). Sequential Traumatization in Children. Jerusalem, Magnes Press.
- Kohli, Ravi (2007). Social work with unaccompanied asylum seeking children. Palgrave Macmillan.
- Kohli, Ravi (2010). Safety, belonging and success in the lives of unaccompanied asylum seeking children. University of Bedfordshire, UK. Presentation, Nordic Network for Research on Refugee Children 2.12.2010, Göteborg, Ruotsi.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.
- Mikkonen, Anna ja työryhmä (2002). Yksin Suomessa. Ilman huoltajaa tulleiden lasten asema kansainvälisten suositusten valossa. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki.
- Parsons, Annika (2010). Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevilla päätöksillä. Vähemmistövaltuutettu, Kansallinen ihmiskaupparaportointi. Julkaisusarja 6. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki.
- Päivi-projekti (2001). Tuetusti itsenäiseen elämään – keinoja pakolaisnuoren auttamiseksi. Kontiolahden vastaanottokeskus, Ryhmä- ja perheryhmäkoti Lukkarila. Euroopan pakolaisrahasto.
- Pölkki, Pirjo (2008). Uusi mahdollisuus: Millaista aikuisen tukea sijaishuollossa oleva nuori tarvitsee identiteetilleen? Teoksessa A.-R. Lahikainen, R.-L. Punamäki & T. Tamminen (toim.), Kulttuuri lapsen kasvattajana (s. 160–182). WSOY, Helsinki.
- Richman, Naomi (1998). In the midst of the whirlwind. A manual for helping refugee children. Save the Children. Trentham Books.
- Smith, Terry (2008). Children's Participation within the Separated Children in Europe Programme's Network of Non Governmental Organisations' – Mapping and Identifying of Initiatives to Date. December 2008. Ks. www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/publications/reports/index.html
- Suikkanen, Sirkku (2010). Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 1/2010.
- Wade, J., Mitchell, F. & Baylis, G. (2005). Unaccompanied Asylum Seeking Children: The response of social work services. British Association for Adoption & Fostering, London.
- Westman, Runa (2007). Sotalapsitarina. Miksi juuri sinä? Kopijyvä Oy, Jyväskylä.

TURVAPAIKKAPÄÄTÖS JA LAPSEN ETU

SUSANNE TENGMAN JA
RITVA LAAKSO-LIUKKONEN

Artikkelissa esitellään Maahanmuuttovirastossa noudatettavia käytäntöjä yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyssä.

Alaikäisen ilman huoltajaa tulleen turvapaikanhakijan käsitettä ei ole virallisesti määritetty. Suomen lainsäädännön mukaan henkilö, joka ei ole täyttänyt 18 vuotta, on alaikäinen. Lastensuojelulain mukaisesti lapsena pidetään alle 18-vuotiaista ja nuorena 18–20-vuotiaista. Käytännössä alaikäiseksi yksintulleeksi turvapaikanhakijaksi katsotaan henkilö, joka kertoo olevansa alle 18-vuotias, saapuu maahan joko täysin yksin tai sellaisen henkilön seurassa, joka ei ole hänen vanhempansa tai huoltajansa tai jonka huoltajuudesta ei ole riittävää näyttöä. Myös niin sanotun laajennetun perheen mukana tulevien turvapaikanhakijalasten katsotaan olevan yksintulleita turvapaikanhakijoita. Hyvin nuoret alaikäiset hakevat vain harvoin omasta aloitteestaan kansainvälistä suojelua. Näissä tapauksissa alaikäisen tuttava tai sukulainen useimmiten tuo lapsen poliisiasemalle hakemaan turvapaikkaa.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Suomeen on saapunut vuosittain 34–706 ilman huoltajaa tullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa. Yksintulleista alaikäisistä turvapaikanhakijoista valtaosa on ollut 16–17-vuotiaita poikia. Viime vuosina suurimmat hakijaryhmät ovat olleet somalialaiset, irakilaiset ja afganistanilaiset. Maahanmuuttovirasto tilastoi kaikki alaikäisinä hakevat turvapaikanhakijat alaikäistilastoon hakijan oman ilmoituksen mukaisesti, ellei poliisilta tai toiselta Dublin-menettelyä soveltavalta valtiolta ole tullut muuta tietoa hakijan iästä. Maahanmuuttovirasto pitää lähtökohdanaan hakijan ilmoittamaa ikää, ellei ole näyttöä täysi-ikäisyydestä tai ellei muutoin ole aivan ilmeistä, että hakija ei voi olla alaikäinen.

**YKSINTULLEET
ALAIKÄISET
TURVAPAIKAN-
HAKIJAT
SUOMESSA**

Ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden hakemukset on vuodesta 2002 alkaen käsitelty pääsääntöisesti Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikössä tietyllä tulosalueella, jonka henkilöstölle on hankittu erityisasiantuntemusta lapsiasioissa. Nykyisessä organisaatiossa alaikäisasiat on keskitetty turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueelle.

Alaikäisten yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden hakemukset tulee käsitellä kiireellisesti. Kiireellinen selvittäminen ei kuitenkaan saa vaarantaa alaikäisen oikeusturvan kokonaisvaltaista toteutumista. Vuonna 2011 aineelliseen tutkintaan tulevien alaikäisten yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden hakemusten keskimääräinen käsittelyaikataavoite on 180 vuorokautta.

Dublin-menettely

Kaikki Suomessa tehdyt turvapaikkahakemukset tulevat Maahanmuuttovirastossa ensimmäisenä turvapaikkayksikön Dublin-tulosalueelle, jossa määritetään mikä EU-jäsenvaltio, Norja, Islanti tai Sveitsi on vastuussa hakemuksen tutkimisesta. Vastuu määräytyy niin sanotun *vastuunmäärittämisasetuksen* eli *Dublin-asetuksen* perusteella. Sen mukaan jos turvapaikanhakija on ilman huoltajaa tullut alaikäinen, turvapaikkahakemuksen käsittelystä on vastuussa se jäsenvaltio, jossa joku hänen perheenjäsenensä laillisesti oleskelee, mikäli tämä on alaikäisen edun mukaista. Jollei alaikäisellä ole perheenjäsentä, turvapaikkahakemuksen käsittelystä on vastuussa se jäsenvaltio, jossa alaikäinen on tehnyt turvapaikkahakemuksensa. Jos hakijalla ei ole perheenjäseniä toisessa jäsenvaltiossa eikä hän ole aiemmin hakenut turvapaikkaa toisessa jäsenvaltiossa, hänen hakemuksensa siirretään aineelliseen tutkintaan Helsinki 2 -tulosalueelle.

Turvapaikkahakemuksen tekemisen yhteydessä kaikkien yli 14-vuotiaiden hakijoiden sormenjäljet tallennetaan Eurodac-sormenjälkitietokantaan, josta saadaan vertailutulos, onko hakija rekisteröity aiemmin toisessa jäsenvaltiossa. Jos hakija on rekisteröity turvapaikanhakijana toisessa jäsenvaltiossa tai hänellä on perheenjäseniä toisessa jäsenvaltiossa, kyseiselle valtiolle esitetään pyyntö ottaa hakija vastaan. Jos asiassa on viitteitä johonkin toiseen jäsenvaltioon, kyseiseltä valtiolta pääsääntöisesti pyydetään hakijasta tietoja vastuun selvittämiseksi. Tietoja pyydetään alaikäisen hakijan henkilöllisyydestä, sukulaisista ja oleskelusta siinä valtiossa. Erityyppisille pyynnöille on eri vastausajat, jotka vaihtelevat yhden viikon ja kahden kuukauden välillä. Näiden määräaikojen vuoksi Dublin-menettely pidentää yli 14-vuotiaiden turvapaikanhakijoiden hakemusten käsittelyaikaa.

Kussakin yksittäistapauksessa hakemuksen tutkimisesta vastuussa oleva jäsenvaltio määritetään niiden tietojen perusteella, mitä asiassa on selvitetty. Jos toinen jäsenvaltio on Dublin-asetuksen perusteella vastuussa hakemuksen tutkimisesta, hakemus jää pääsääntöisesti ratkaistavaksi Dublin-tulosalueelle. Tällöin päätöksessä ei oteta kantaa hakijan esittämiin turvapaikkaperusteisiin vaan hakemus jätetään tutkimatta ja hakija käännytetään siihen jäsenvaltioon, joka on vastuussa hakemuksen tutkimisesta. Maahanmuuttovirasto ottaa tällöinkin päätöksenteossaan huomioon tiedot hakijan henkilökohdaisista olosuhteista ja hänen mahdollisen haavoittuvan asemansa. Yksintulleiden alaikäisten kohdalla otetaan päätöksessä lisäksi kantaa lapsen etuun. Hakemus voidaan myös aina ottaa tutkittavaksi Suomessa, vaikka jokin toinen valtio olisi siitä vastuussa.

Aineellinen tutkinta

Kun alaikäisen yksintulleen turvapaikanhakijan hakemus tulee Maahanmuuttovirastoon aineelliseen tutkintaan yleensä Helsinki 2 -tulosalueelle, hakijalle järjestetään mahdollisimman nopeasti turvapaikkapuhuttelu. Alle kouluikäisten lasten, ja sosiaalityöntekijän erityisestä pyynnöstä myös vanhempien lasten, puhutteleminen pyritään poikkeuksellisesti järjestämään siinä alaikäisyksikössä, jossa lapsi on majoittuneena. Ennen Maahanmuuttoviraston puhuttelua poliisi on selvittänyt hakijan henkilöllisyyden, maahantulon ja matkareitin.

Maahanmuuttovirastossa on laadittu alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkapuhutteluja varten puhutteluohje ja puhuttelupöytäkirja, joiden laadinnassa on konsultoitu lasten haastattelemiseen perehtynyttä erityisasiantuntijaa. Alaikäisiä turvapaikanhakijoita puhuteltaessa huolehditaan muun muassa siitä, että taukoja pidetään riittävästi ja että puhuttelija käyttää sellaisia kielellisiä ilmauksia, jotka lapsi ymmärtää. Lasten puhutteluissa kiinnitetään erityistä huomiota myös tulkkien soveltuvuuteen.

Alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkapuhutteluissa on lapsen, puhuttelijan, tulkin ja edustajan lisäksi läsnä yleensä myös lapsen oikeudellinen avustaja. Lastensuojelukysymyksiin erikoistuneena asiantuntijana vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijälle varataan aina tilaisuus olla läsnä lapsen puhuttelussa. Vaihtoehtoisesti sosiaalityöntekijä voi toimittaa Maahanmuuttovirastolle kirjallisen lausunnon siitä, miten hänen mielestään lapsen etu voitaisiin ottaa huomioon hakijan tapauksessa. Useimmiten sosiaalityöntekijät ovat antaneet kirjallisen lausunnon sen sijaan, että olisivat olleet läsnä

puhuttelussa. Lausunnon lisäksi turvapaikkahakemukseen voi liittyä muitakin lisäselvityksiä, kuten lääkärinlausuntoja, asiakirjojen oikeaksi todistamista, kielianalyysi tai oikeuslääketieteellisen iänselvittämistutkimuksen tulos.

Iän selvittäminen oikeuslääketieteellisen tutkimuksen avulla

Henkilön iällä on merkitystä monien laissa säädettyjen oikeuksien ja velvollisuuksien kannalta. Myös turvapaikkamenettelyssä ja turvapaikanhakijoiden vastaanotossa alaikäisille ilman huoltajaa tullee turvapaikanhakijoille on turvattu erityisjärjestelyjä. Turvapaikanhakijan ikä voi olla epäselvä useasta eri syystä. Kaikki hakijat eivät kykene esittämään riittävää ja luotettavaa asiakirjanäyttöä henkilöllisyydestään. Hakijat voivat olla lähtöisin maista, joissa esimerkiksi sisällissodan takia tai puutteellisen väestörekisterijärjestelmän vuoksi ei ole saatavissa henkilötietoja koskevia asiakirjoja. Voi myös olla, että pienet lapset ja nuoret eivät aina tiedä omaa ikäänsä. Iän selvittämisen katsotaan olevan osa henkilöllisyyden selvittämistä.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa lapsille taataan oikeus henkilöllisyyteen ja korostetaan henkilöllisyyden mahdollisimman nopeaa selvittämistä. Lapsen edun kannalta henkilöllisyyden ja siihen liittyvän iän selvittäminen on tärkeää sekä oleskelulupaa kansainvälisen suojelun perusteella hakevan ulkomaalaisen että maahanmuuttoviranomaisten näkökulmasta. Henkilöllisyyden selvittäminen tukee myös jatkossa oleskeluluvan saaneen lapsen kotoutumista Suomeen.

ALAIKÄISTEN TURVAPAIKANHAKIJOIDEN TURVAPAIKKAPUHUTTELUJAVARTEN ON LAADITTU PUHUTTELUOHJE JA PUHUTTELUPÖYTÄKIRJA, JOIDEN LAADINNASSA ON KONSULTOITU LASTEN HAASTATTELEMISEEN PEREHTYNYTTÄ ERITYISASIAN-TUNTIJAA.

Ulkomaalaislakiin 1.8.2010 lisättyjen säännösten mukaan oleskelulupaa hakevan ulkomaalaisen iän selvittämiseksi voidaan tarvittaessa tehdä oikeuslääketieteellinen tutkimus, jos on olemassa ilmeisiä perusteita epäillä hänen iästään antamiensa tietojen luotettavuutta.

Tutkimuksen tekeminen edellyttää, että tutkittava on antanut tietoon ja vapaaseen tahtoon perustuvan kirjallisen suostumuksensa tutkimuksen tekemiseen. Lisäksi alaikäiseltä edellytetään hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kirjallista suostumusta tutkimuksen tekemiselle. Tutkimuksesta kieltäytymisestä seuraa, että asianomaista kohdellaan täysi-ikäisenä, jollei kieltäytymiselle ole hyväksyttävää syytä. Suomessa tutkimusta voi pyytää poliisi, Rajavartiolaitos tai Maahanmuuttovirasto.

Jäljittäminen

Maahanmuuttoviraston on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä jäljittämään ilman huoltajaa olevan alaikäisen turvapaikanhakijan vanhemmat tai muu huoltaja lapsen edun toteuttamiseksi. Jäljittämisellä pyritään selvittämään lapsen vanhempien tai muun tosiasiallisen huoltajan olinpaikka sekä luomaan lapsen ja hänen huoltajansa välille yhteys. Huoltajien jäljittäminen aloitetaan mahdollisimman pian turvapaikkaprosessin aikana.

Tosiseikkojen selvittäminen

Vuoden 1951 pakolaisten oikeudellista asemaa koskevassa yleissopimuksessa tai vuoden 1967 pöytäkirjassa ei ole erityismääräyksiä alaikäisten henkilöiden pakolaisasemasta. YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on kuitenkin 22.12.2009 julkaissut kannanoton koskien alaikäisiä turvapaikanhakijoita. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa lapsia koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Myös ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa alaikäisiä koskevassa päätöksenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin.

Alaikäisen turvapaikanhakijan kotimaan tilannetta arvioidaan kansainvälisen suojelun kannalta lähtökohtaisesti samalla tavalla kuin aikuisen turvapaikanhakijan kohdalla. Aseellisten konfliktien ja maan sisäisten levottomuuksien yhteydessä lapset ovat kuitenkin erityisen haavoittuvassa ja turvattomassa asemassa ja heidän asemansa voi saattaa heidät muita alttiimmiksi ihmisoikeusloukkauksille.

Alaikäisten kansainvälistä suojelua koskevat hakemukset tutkitaan aina yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti ensin kansainvälistä suojelua koskevien perusteiden osalta ja tämän jälkeen muiden asiassa esille tulleiden oleskelulupaperusteiden osalta. Hakijan selvittämisvelvollisuus hänen kansainvälistä suojelua koskevista perusteistaan tulee kuitenkin suhteuttaa hänen ikäänsä, eikä alaikäisen turvapaikanhakijan selvittämisvelvollisuus voi olla lähtökohtaisesti yhtä laaja

kuin aikuisen turvapaikanhakijan selvittämismahdollisuus. Lapselta ei vaadita samaa tietämisen tasoa kuin aikuiselta, eikä uskottavuuskriteeri ole yhtä korkealla kuin täysi-ikäisen kertomusta arvioitaessa. Alaikäisten hakijoiden hakemuksia arvioitaessa otetaan myös huomioon, että alaikäiset lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuva ryhmä, ja että heillä siten voi olla tästä syystä vahvempia perusteita kansainvälisen suojelun myöntämiselle kuin aikuisilla.

Hakijan kotimaan humanitaariset olosuhteet tulevat arvioitaviksi silloin, kun alaikäiselle turvapaikanhakijalle ei voida myöntää kansainvälistä suojelua, mutta hänen hakemuksessaan on tullut esille ulkomaalaislain 52 §:ssä tarkoitettuja yksilöllisiä inhimillisiä syitä oleskeluluvan myöntämiseksi. Mahdollinen hakijan kotimaan rajallinen terveyden- ja sairaanhoitojärjestelmä on otettava huomioon erityisesti sellaisessa tapauksessa, jossa alaikäisellä hakijalla on vakava sairaus. Maan humanitaarinen tilanne ei kuitenkaan yksinään ole peruste oleskeluluvan myöntämiselle 52 §:n perusteella, vaan oleskeluluvan myöntäminen edellyttää hakemuksessa esille tulleita yksilöllisiä inhimillisiä syitä. Myös hakijan tilanne kokonaisuutena arvioiden voi olla joissakin tapauksissa peruste ulkomaalaislain 52 §:n mukaisen oleskeluluvan myöntämiselle.

Alaikäisen hakijan kohdalla kielteisen päätöksen tekemistä on harkittava erityisen huolellisesti. Palauttamisen ja paluun edellytyksiä on harkittava huolellisesti jokaisen hakijan kohdalla erikseen. Jos maahamme yksin tulleella alaikäisellä turvapaikanhakijalla ei ole ulkomaalaislaissa tarkoitettuja perusteita oleskeluluvan myöntämiseksi, voidaan hänet käännättä ainoastaan, jos alaikäisen asianmukainen vastaanotto hänen kotimaassaan on varmistettu. Näin toimimalla turvataan lapsen hyvinvoinnin kannalta välttämättömän suojelun ja huolenpidon jatkuvuus. Kielteisen päätöksen antaminen edellyttää, että lapsen paluun arvioidaan olevan turvallista ja lapsen edun mukaista. Lapsen edun mukaisuutta arvioidessaan Maahanmuuttovirasto arvioi kokonaisvaltaisesti kaikki esille tulleet seikat huomioonottaen, mikä on lapsen etu kussakin yksittäistapauksessa. Vastuu ja selvittämismahdollisuus paluun asianmukaisuudesta kuuluvat Maahanmuuttovirastolle.

Yksintulleen alaikäisen vastaanottoa voidaan lähtökohtaisesti pitää varmistettuna, jos turvapaikkatutkinnassa on voitu selvittää, että hakijan vanhemmat tai hakijan mahdolliset muut tosiasialliset huoltajat ovat elossa ja jos heidän olinpaikkansa on tiedossa. Jos yksintulleen alaikäisen turvapaikanhakijan vanhemmat tai tosiasialliset huoltajat ovat kuolleet tai heidän olinpaikastaan ei ole tietoa, eikä hakijalla ole edellytyksiä saada kansainvälistä suojelua, voidaan

hakijalle myöntää oleskelulupa yksilöllisen inhimillisen synn perusteella ulkomaalaislain 52 §:n perusteella.

Ulkomaalaislain 6 §:ssä käsitellään lain soveltamista alaikäisiin. Säännöksen mukaan ulkomaalaislain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa, joka koskee alle 18-vuotiasta lasta, on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. Lapsen etu -käsitteelle ei ole olemassa määritelmää, eikä ulkomaalaislain 6 §:ssä oteta kantaa lapsen edun määrittämiseen viranomaisen harkitessa lapsen edun toteutumista yksittäisessä tapauksessa. Ulkomaalaislakia koskevan hallituksen esityksen perusteluissa ja hallintovaliokunnan mietinnössä esitetään eräitä lapsen etua koskevia seikkoja, joiden voidaan katsoa liittyvän päätöksentekijän substanssiharkintaan. Hallituksen esityksessä todetaan muun muassa, että ei ole yhtenäistä määritelmää siitä, mitä lapsen etu -käsitteellä tarkoitetaan. Päätöksentekijän tehtävänä on selvittää, mikä ratkaisu yksittäistapauksessa on lapsen edun mukainen. Lapsen etu on aina yksilöllinen ja sidottu lapsen kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Lapsen etu tulee harkita kokonaisuudessaan ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Koska alaikäinen on lähtökohtaisesti heikoin osapuoli tilanteissa, joissa yhteiskunnan ja aikuisten edut ovat ristiriidassa lapsen edun kanssa, on viranomaisen tehtävänä valvoa, että lapsen etu toteutuu. Valiokunta katsoo, että lastensuojelukysymyksiin perehtynyt asiantuntija on kutsuttava mukaan puhutteluun, ja että kaikissa tilanteissa, joissa on kysymys ulkomaalaislakiin perustuvasta lasta koskevasta päätöksenteosta, on käytettävissä lastensuojelukysymyksiin perehtyneen asiantuntijan näkemys lapsen edusta. Näin ollen alaikäisyksiköiden sosiaalityöntekijät ovat usein keskeisessä asemassa, kun selvitetään lapsen etua viranomaisratkaisuihin.

**LAPSEN EDUN
HUOMIOON
OTTAMINEN
TURVAPAikka-
PÄÄTÖKSEN-
TEOSSA**

***LAPSEN ETU ON AINA YKSILÖLLINEN
JA SIDOTTU LAPSEN KULLOISEENKIN
ELÄMÄNTILANTEeseen. LAPSEN ETU
TULEE HARKITA KOKONAISUUDES-
SAAN OTTAEN HUOMIOON LAPSEN
YKSILÖLLISET TARPEET, TOIVOMUK-
SET JA MIELIPITEET.***

Lapsen edun arvioiminen on erittäin vaativa tehtävä. Päätöstä tehdessään Maahanmuuttovirasto arvioi kokonaisvaltaisesti kaikki esille tulleet seikat huomioon ottaen, mikä on lapsen etu kussakin yksittäistapauksessa.

Lapsen oikeus tulla kuulluksi häntä itseään koskevissa asioissa toteutuu Maahanmuuttoviraston virkamiehen suorittamassa turvapaikkapuhuttelussa. Ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohdalla kuulemisen merkitys korostuu, koska heidän on kyettävä itsenäisesti selvittämään hakemuksensa perusteet. Kuten sanottu, alaikäisen turvapaikanhakijan selvittämisvelvollisuus ei ole yhtä laaja kuin aikuisilla turvapaikanhakijoilla. Lapselta ei myöskään odoteta saamaa tietämisen tasoa, eikä uskottavuuskriteeri ole yhtä korkealla kuin aikuisilla turvapaikanhakijoilla. Alaikäisten hakijoiden hakemuksia arvioitaessa otetaan myös huomioon, että alaikäiset lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuva ryhmä ja että heillä siten voi olla tästä syystä vahvempia perusteita kansainvälisen suojelun myöntämiselle kuin aikuisilla.

Edustaja lapsen edun huomioon ottamisen valvojana

Käräjäoikeus määrää jokaiselle ilman huoltajaa tulleelle alaikäiselle turvapaikanhakijalle edustajan. Edustajan tehtävänä on valvoa, että lapsen etu otetaan mahdollisimman hyvin huomioon, ja että lasta kohdellaan yksilönä huomioiden hänen kansallinen, kielellinen, uskonnollinen ja sivistyksellinen taustansa. Edustaja on aina läsnä ilman huoltajaa tulleen turvapaikanhakijan turvapaikkapuhuttelussa. Edustajille ei ole säädetty kelpoisuusvaatimuksia, mutta käytännössä edustajina toimivat ovat usein sosiaalialan tai lastensuojelun ammattilaisia. Edustaja voi pyytää lapsen puhutteluun mukaan oikeudellisen avustajan, joka omalta osaltaan valvoo lapsen edun toteutumista.

Yksintulleet-projekti lapsen edun huomioon ottamista kehittämässä

Yhteiset Lapsemme ry:n keväällä 2008 aloittaman kolmivuotisen Yksintulleet-projektin tavoitteena on ollut kehittää psykososiaalista asiantuntemusta ja lapsen edun huomioon ottamista yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkamenettelyssä. Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueen päätöksenteon tueksi on kehitetty konsultaatiomalli, jossa pakolais- ja maahanmuuttajalapsiin perehtyneet asiantuntijat antoivat konsultaatiota päätöksentekijöille lapsen edun kannalta haasteellisissa tapauksissa. Turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueen virkamie-

het pitivät konsultaatiomallin kokeilujaksoa hyödyllisenä. Konsultaatioiden myötä he saivat työhönsä uusia näkökulmia ja konsultaatiot lisäsivät virkamiesten taitoja ratkaista samankaltaisia kysymyksiä jatkossa. Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalue katsoo, että Yksintulleet-projekti on tarjonnut hyvää tukea turvapaikkaprosessissa työskenteleville virkamiehille ja kehitystyötä olisi edelleen hyödyllistä jatkaa.

Susanne Tengman on koulutukseltaan oikeustieteen kandidaatti. Hän toimii tulosalueen johtajana Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueella. Tengman on työskennellyt Maahanmuuttovirastossa (ja sitä edeltävissä organisaatioissa) vuodesta 1986.

Ritva Laakso-Liukkonen on koulutukseltaan FK ja OTK. Hän toimii ylitarkastajana Maahanmuuttoviraston turvapaikkayksikön Helsinki 2 -tulosalueella. Laakso-Liukkonen on työskennellyt Maahanmuuttovirastossa vuodesta 1993.

ALAikäisten VASTAANOTTO JA LAPSEN ETU SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKÖKULMASTA

RIITTA MOGHADDAM

Suomessa turvapaikkaa hakevat yksintulleet alaikäiset lapset tulevat pääasiassa pääkaupunkiseudulle. Nuorimmat heistä tulevat jonkun saattamana, mutta useimmat saapuvat yksin. Haettuaan poliisilta turvapaikkaa heidät majoitetaan Espoon ryhmä- ja perheryhmäkotiin, johon kuuluu kolme yksikköä: ryhmäkoti Ingas, Siltatalon tukiasunto ja Kivenlahden perheryhmäkoti. Turvapaikanhakijat sijoitetaan iän mukaisesti joko Siltataloon tai Ingakseen. Kivenlahden perheryhmäkodissa asuu jo oleskeluluvan saaneet alaikäiset yksintulleet lapset. Siltatalon tukiasumisyksikössä asuu 16–17-vuotiaat pojat ja Ingaksen ryhmäkodissa 7–15-vuotiaat tytöt ja pojat. Alle kouluikäisiä lapsia ei pääsääntöisesti majoiteta Ingaksen ryhmäkotiin, vaan heille etsitään mahdollisimman nopeasti pysyvämpi majoituspaikka toisesta ryhmäkodista tai lastensuojelulaitoksesta. Joillakin lapsista on sukulaisia tai läheisiä perheitä pääkaupunkiseudulla, jolloin Espoon ryhmäkodin sosiaalityöntekijä tekee yhdessä sosiaaliohjaajan kanssa yksityismajoituspalveluksen perheen tilanteesta. Selvityksen jälkeen lapsi voidaan edustajan päätöksellä majoittaa perheeseen.

Espoon ryhmäkodilla on koordinoituvastuu alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden vastaanotosta Suomessa. Siltatalon tukiasumisyksikkö ja Ingaksen ryhmäkoti ovat transityksiköitä, joihin alaikäiset majoitetaan ulkomaalaispoliisin tai rajavartioston turvapaikkakuulustelun ja Maahanmuuttoviraston puhuttelun ajaksi.

Ryhmäkoti Ingaksessa on 11 asuinpaikkaa ja siellä työskentelee kahdeksan ohjaajaa, kaksi yövalvojaa ja vastaava ohjaaja. Päivävuoroissa työskentelee 2-3 ohjaajaa ja yövuorossa yksi valvoja kerrallaan. Ryhmäkodin asukkailla nimitään omaohjaaja, joka tuntee lapsen parhaiten ja huolehtii tämän tarpeista ja asioiden hoidosta, kuten

**TRANSIT-
YKSIKÖIDEN
ARKEA**

esimerkiksi vaatteiden hankinnasta. Lapset aterioivat ryhmäkodissa ja osallistuvat oman huoneensa siivoamiseen. Viikkosiivous tehdään yhdessä ohjaajien opastuksella. Harrastuksia järjestetään kauden ja lasten toiveiden mukaan. Suosituimpia harrastuksia ovat olleet uinti ja jalkapallo, joihin osallistutaan viikoittain. Lasten elämä Ingaksessa yritetään tehdä mahdollisimman kodinomaiseksi, normaaliksi ja ikätason mukaiseksi. Lapsille annetaan mahdollisuus olla lapsia, eikä heidän tarvitse ottaa vastuuta omasta turvapaikkaprosessistaan.

Siltatalon tukiasumisyksikössä nuoret valmistavat omat ateriansa ja tekevät itse ostoksensa. Heitä ohjataan ja tuetaan itsenäiseen elämään Suomessa. He osallistuvat myös yhteisten tilojen siivoamiseen ja huolehtivat oman huoneensa siisteydestä. Ohjaajat tekevät kolmivuorotyötä. Vuorossa on aina yksi ohjaaja, joka on tavoitettavissa, jos nuoret tarvitsevat jotain. Omaohjaajuus toimii huoneittain. Tukiasunnossa on järjestetty myös mahdollisuus harrastuksiin, kuten kuntosalivuorojen käyttöön ja jalkapalloon. Nuoret saavat lippuja uimahallin, jossa he voivat käydä itsenäisesti. Vapaa-aikaansa he viettävät paljon myös kirjastossa, jossa heillä on mahdollisuus käyttää tietokoneita ja tavata muita nuoria.

Molemmissa yksiköissä on järjestetty erikseen oma suomen kielen opetus, johon kaikki lapset ja nuoret osallistuvat heti majoitukseen saavuttuaan. Opettajilla on haasteena sopeuttaa opetus jokaiselle sopivaksi, koska lasten koulutustaso on hyvin erilainen ja opetukseen tulee koko ajan uusia lapsia. Tämän lisäksi lasten ja nuorten asioista huolehtii erityistiimi, johon kuuluu kaksi sosiaalityöntekijää, sosiaaliohjaaja, terveydenhoitaja ja etuuskäsittelijä.

Ilman huoltajaa tullee alaikäiselle turvapaikanhakijalle haetaan heti hänen saavuttuaan edustaja, josta käräjäoikeus tekee päätöksen. Päätöksen tultua sosiaalityöntekijä tekee alkukartoituksen, jossa edustaja on aina läsnä. Myös terveydenhoitaja tapaa lapsen, tekee hänelle terveyshaastattelun ja ohjaa maahantulotarkastukseen. Alkukartoituksen jälkeen edustaja varaa lakimiehelle ajan, minne hän menee yhdessä lapsen kanssa. Laki-infon jälkeen lapsi saa ajan poliisikuulusteluun ja sen jälkeen Maahanmuuttoviraston puhutteluun. Tämä vaihe kestää kahdesta kuukaudesta vuoteen riippuen tulijamäärästä. Tänä aikana lapset ja nuoret asuvat transityksiköissä.

Kaikkien ryhmäkodin ja tukiasunnon työntekijöiden päätehtävänä on tarjota lapsille tarkoituksenmukainen arki, ja tukea ja auttaa heitä turvapaikkaprosessin aikana kuulustelua ja puhuttelua odotellessa. Mitä pidemmäksi odotusaika venyy, sitä huonovointi-

semmiksi lapset ja nuoret tulevat, ja sitä enemmän lisääntyy myös psykososiaalisen tuen tarve. Sosiaalityön painopiste onkin erityistä psykososiaalista tukea tarvitsevilla nuorilla, joita pyritään tukemaan järjestämällä yhteisiä tiiviitä tapaamisia terveydenhoitajan ja sosiaalityöntekijän kanssa.

Olen itse aloittanut sosiaalityöntekijänä Ingaksen ryhmäkodissa vuonna 2006, vuosi sen perustamisen jälkeen. Sitä ennen työskentelin sosiaalityöntekijänä Uumajan kunnan pakolaisten vastaanotossa Ruotsissa vuosina 1985–2003. Muutettuani Suomeen toimin Espoon kaupungin Maahanmuuttajapalveluissa kolme vuotta. Aloittaessani työni Ingaksessa ajattelin, että työ alaikäisten yksintulneiden turvapaikanhakijoiden kanssa ei kahdenkymmenen vuoden työkokemuksella poikkeaisi kovin paljon aikaisemmasta työstäni. Kokemus on kuitenkin osoittanut, että olen monen tehtävän edessä joutunut muuttamaan käsitystäni ja ollut ilman valmiita vastauksia. Lapsen huolenpidosta ja suojelemisesta on vastattava aivan eri tavalla kuin aikuisten kanssa työskenneltäessä. Ryhmäkodissa työskentelevällä sosiaalityöntekijällä on oltava lastensuojelun asiantuntemusta ja lapsilähtöinen näkökulma. Sen lisäksi hänen on osattava tehdä monikulttuurista sosiaalityötä.

Suomessa monikulttuurinen asiakastyö on vielä uutta, eikä monellakaan sosiaalityöntekijällä ole niitä tietoja ja taitoja, joita työ vaatii. Sosiaalityöntekijän täytyy ymmärtää oman kulttuurinsa, uskontonsa ja asenteidensa vaikutus näkemykseensä. Hänen täytyy myös olla tietoinen omista ennakkoluuloistaan, omasta taustastaan ja siitä, miten ne voivat vaikuttaa omiin asenteisiin ja käyttäytymiseen. Ilman tätä tietoa ei ole mahdollista kohdata asiakkaita aidolla ja avoimella tavalla. Työntekijän pitää myös tiedostaa asiakkaan oman kulttuurin ja uskonnon vaikutus hänen käyttäytymiseensä. Työote on pidettävä joustavana, ja on oltava koko ajan tietoinen siitä, että asiakkaalla ja työntekijällä voi olla eri näkemys ongelmiin ja niiden ratkaisemiseen.

LASTENSUOJELUN JA MONIKULTTUURISUUDEN OSAAMISTA TARVITAAN

RYHMÄKODISSA TYÖSKENTELEVÄLLÄ SOSIAALITYÖNTEKIJÄLLÄ ON OLTAVA LASTENSUOJELUN ASIAANTUNTEMUSTA JA LAPSILÄHTÖINEN NÄKÖKULMA. LISÄKSI ON OSATTAVA TEHDÄ MONIKULTTUURISTA SOSIAALITYÖTÄ.

Espoon transityksiköissä sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu lasten alkukartoitukset, toimeentulotukipäätökset ja psykososiaalinen tuki. Yksiköissä työskentelee kaksi sosiaalityöntekijää, joista toinen vastaa yksityismajoituksessa olevista lapsista. Viime vuosina yksityismajoituksessa olevien lasten määrä on kasvanut huomattavasti, ja se vastaa nykyisin ryhmäkodin ja tukiasumisyksikön asiakasmäärää. Sosiaalityöntekijän toimenkuvaan kuuluu myös uusien edustajien perehdytys ja rekrytointi. Yksi sosiaalityöntekijän tärkeimmistä tehtävistä on kirjoittaa lausunto lapsen edusta, jonka Maahanmuuttovirasto pyytää jokaisesta lapsesta aina ennen oleskelulupapäätöksen tekemistä. Vaihtoehtoisesti sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus osallistua lapsen turvapaikkapuhutteluun. Tällä hetkellä kaikki Espooseen sijoitetut lapset käyvät Maahanmuuttoviraston puhuttelussa ennen kuin heidät siirretään toiseen ryhmäkotiin tai tukiasuntoon, joten käytännössä sosiaalityöntekijän on mahdotonta osallistua kaikkien lasten puhutteluihin.

Yksintulleiden turvapaikanhakijalasten parissa tehtävä sosiaalityö on antoisaa mutta samalla hyvin haasteellista. Suurimmalla osalla lapsista on eriasteisia psykosomaattisia oireita. Terveystieteiden luona käydään usein päänsäryn ja vatsakipujen vuoksi. Monet lapset ovat tulleet Suomeen salakuljettajien saattamina. Salakuljettajat ovat antaneet lapsille ohjeita siitä, mitä heidän on kerrottava viranomaisille. Lapsia on voitu uhkailla sillä, että jos he kertovat totuuden, heidän perheenjäsenilleen tapahtuu jotain pahaa. On hyvin tavallista, että lapset kärsivät unettomuudesta ja näkevät painajaisia. Osa lapsista on joutunut myös pahoinpidellyksi ja raiskauksen uhriksi, mistä heidän on hyvin vaikea puhua kenellekään. Tapahtumat koetaan häpeällisiksi ja moni syyllistää itsensä. Usein vaaditaan pitkä ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde ennen kuin vaikeista kokemuksista uskalletaan puhua.

On myös muistettava, että monet näistä lapsista käyvät turvapaikkaprosessin aikana läpi omaa murrosikänsä, joten yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävä työ vaatii hyvin paljon ymmärrystä. Henkilökunnalla on oltava taitoa ja osaamista tukea lapsia, kohdata lapsen eri tarpeita ja olla samalla läsnä.

**LUOTTAMUS-
TA, AIKAA JA
KUNNIOITUSTA
LAPSEN EDUN
NÄKEMISEKSI**

Ryhmäkodin sosiaalityöntekijän ei tarvitse olla terapeutti, mutta hänen on pystyttävä kohtaamaan huonovointinen lapsi ja vastaanottamaan lapsen paha olo; olivatpa lapsen kokemukset ja tunteet kuinka kipeitä tahansa. Lapsi itse päättää, mitä hän kertoo. Hänelle on annettava mahdollisuus sanoa ääneen omat tunteensa ja ilmaista

HYVÄ MONIKULTTUURINEN KOHTAAMINEN ON MAHDOLLISTA, KUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄ ON ROHKEA JA UTELIAS. HÄN KUNNIOITTAJAA JA KOHTELEE LAPSLIA YKSILÖINÄ JA USKALTAJAA MENNÄ ”SILLAN TOISELLE PUOLELLE” KOHTAAMAAN LAPSEN TODELLISUUS.

huolenaiheensa. Lapset itse pelkäävät usein tunteitaan, koska ne ovat heille uusia, eikä kukaan ole aiemmin puhunut heidän kanssaan niistä.

Jotta lapsen etu toteutuu, täytyy hänen luottamuksensa voittaa, koska silloin hän uskaltaa kertoa itsestään ja kokemuksistaan. Lapsen kanssa on pystyttävä aitoon dialogiin, jossa hänen mielipiteitään kuullaan ja kunnioitetaan. On myös pidettävä mielessä, että lapset, jotka hakevat Suomesta turvapaikkaa tulevat kulttuureista, joissa lastenkasvatus eroaa hyvin paljon suomalaisesta lastenkasvatuksesta. On tavallista, että lapset eivät ole tottuneet esittämään omia mielipiteitään, eikä heidän mielipiteilleen ole annettu arvoa.

Hyvä monikulttuurinen kohtaaminen on mahdollista, kun sosiaalityöntekijä on rohkea ja utelias. Hän kunnioittaa ja kohtelee lapsia yksilöinä ja uskaltaa mennä ”sillan toiselle puolelle” kohtaamaan lapsen todellisuus. Ei riitä, että turvapaikanhakijalapsia kohdellaan samanarvoisesti suomalaisten lasten kanssa, koska heillä on aivan eri lähtökohdat. Lapsen etu on aina yksilöllistä. Sosiaalityöntekijän on osattava arvioida, millaisesta tuesta juuri kyseinen lapsi hyötyy parhaiten. Täytyy myös pystyä hyväksymään se, että lapsi ei aina uskalla kertoa totuutta, vaikka häntä rohkaistaankin. Hänellä on siihen syynsä, eikä sosiaalityöntekijän tehtävä ole painostaa lasta kertomaan. Totuus tulee yleensä esille jossain vaiheessa turvapaikkaprosessia. Lapselle on kerrottava hyvin selkeästi, mitä turvapaikkaprosessi tarkoittaa ja lisäksi pitää tarkistaa, että hän on sen ymmärtänyt.

Suurin osa yksintulleista turvapaikanhakijoista on kokenut sodan ja paennut kotimaastaan. Monet ovat kadottaneet perheenjäsenensä ja jotkut ovat joutuneet uhkailujen kohteeksi. Alaikäinen yksintullut turvapaikanhakijalapsi on aina kriisissä. Pelkästään perheen ja kotimaan jättäminen on jo traumaattinen kokemus lapselle. Jotta lapsen etu toteutuisi, on tarpeellista katsoa jokaisen lapsen erityistarpeita erikseen.

Lapsen oikeuksien sopimus koskee meitä kaikkia, mutta sosiaalityöntekijä on se henkilö, joka on keskeisessä asemassa sen toteuttamisessa turvapaikkaprosessin aikana. Hänen tehtävänä on valvoa ja kontrolloida lapsen edun toteutumista kaikissa lasta koskeissa päätöksissä. Kaikilla ryhmäkodin ja tukiasunnon työntekijöillä on oltava lapsilähtöinen työtapana. Lapsen etu täytyy olla aina kaikissa keskusteluissa lähtökohtana.

LAPSEN KOHTAAMINEN

Ryhmäkodissa työskentelemme hyvin monikulttuurisessa ja moniammatillisessa työyhteisössä, ja joskus voi olla haasteellista löytää yhteinen toimintamalli koko henkilökunnalle. Työntekijöillä on erilaiset työtehtävät, mikä voi aiheuttaa väärinkäsityksiä, joiden seurauksena yhteistyö hankaloituu. Pahimmassa tapauksessa tästä kärsivät lapset.

Sosiaalityöntekijät katsovat jokaisen lapsen yksilöllisiä tarpeita, sen sijaan muilla työntekijöillä on usein lähtökohtana koko ryhmä. Koko ryhmää ajatellessa voi olla vaikeaa tehdä erityisratkaisuja yksittäisen lapsen kohdalla, mitä lapsen edun toteutuminen kuitenkin edellyttäisi. On erityisen tärkeää, että yhteistyö kaikkien työntekijöiden välillä on tiivistä ja että lapsen etu on aina keskiössä. Ohjaajilla on tärkeä asema nuorten mielialojen tunnistamisessa. Ohjaajien täytyy olla koko ajan tietoisia siitä, mitä ryhmässä tapahtuu, ja heidän pitää yrittää ennaltaehkäistä konflikteja. Henkilökunnalla pitäisi olla hyvä valmius kriisityöhön ja tietoa traumatisoitumisen vaikutuksista lapsiin.

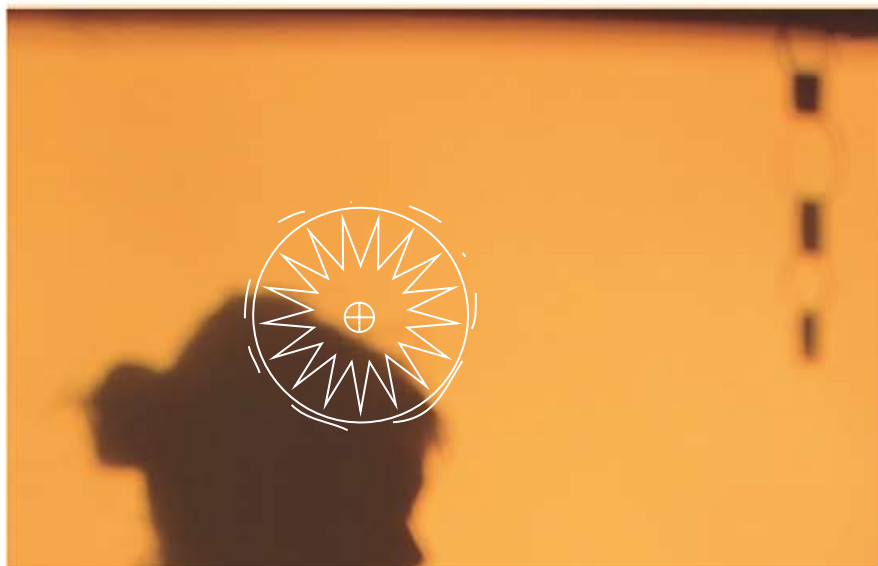
Sosiaalityöntekijänä kokee usein riittämättömyyden ja epävarmuuden tunteita kohdatessaan vaikeasti traumatisoituneita lapsia. Käytettävissä ei ole riittävästi tukitoimenpiteitä turvapaikanhakijalapsille ja vaativa työ jää useimmiten sosiaalityöntekijän ja terveydenhoitajan hoidettavaksi. Toisaalta on ymmärrettävää, että transitvaiheessa ja kesken turvapaikkaprosessin, ei ole tarkoituksenmukaista aloittaa terapiaa. Lapsen ristiriitaisen käyttäytymisen kohtaaminen voi myös olla monelle työntekijälle vaikeaa. Lapsi voi olla surullinen ja itkuinen sosiaalityöntekijän kanssa käydyssä keskustelussa, mutta muiden nuorten kanssa hän käyttäytyykin hyvin reippaasti. Monesti sosiaalityöntekijä on ainoa henkilö, jonka luona lapsi voi käydä purkamassa huonoa oloaan ja niitä paineita, joita kotimaasta lähtö on aiheuttanut. Pahaa oloa ei haluta näyttää muiden lasten edessä, ja monet kertovatkin itkevänsä öisin hiljaa peiton alla kun kukaan ei huomaa. Turvapaikkapuhuttelun jälkeen lapsi siirtyy toiseen ryhmäkotiin tai tukiasuntoon odottamaan turvapaikka- ja

oleskelulupapäätöstä. Tässä vaiheessa moni lapsi on jo kiintynyt Espooseen ja henkilökuntaan, ja siirto on usein hyvin vaikea, varsinkin nuoremmille lapsille.

Asenne, jolla lapsi ja nuori kohdataan, on tärkein. Ruotsissa tehtyjen tutkimusten mukaan kaikista parhaiten selvisivät ne suomalaiset sotalapset, joilla vastaanotto oli lämmin ja kaikin puolin positiivinen kokemus. Tämä on tärkeää pitää mielessä myös yksintulleiden turvapaikanhakijalasten kohtaamisessa. Ensivaikutelma vaikuttaa siihen, millaisen suhteen saamme luotua jatkossa lapseen. Lapsi voi selvittää hyvinkin vaikeista kokemuksista, jos hänellä on välittäviä aikuisia lähellä. Vaikka lapsen kokemukset ovat olleet hyvinkin traumaattisia, niistä voi löytää jotain positiivista, jolla voi rohkaista lasta ja antaa toivoa tulevaisuuteen. Sopimuksista ja lupauksista on pidettävä kiinni, eikä liikoja lupauksia pidä antaa, jos niitä ei voida toteuttaa.

Me voimme kaikki vaikuttaa positiivisesti olemalla ystävällisiä ja huomioimalla jokainen lapsi yksilönä. Esimerkiksi lapsen tervehtiminen käytävällä ohimennen hänen omalla nimellään ei ole iso asia, mutta se voi olla monelle hyvin tärkeää. Lapsi kokee, että hänet on huomattu ja hänet muistetaan; hänellä on identiteetti. Yritän kohdella näitä lapsia samalla tavalla kuin toivoisin, että omia lapsiani kohdeltaisiin, jos he joutuisivat jättämään kotimaansa ja aloittamaan elämänsä vieraassa maassa ilman omia vanhempiaan, oli syy sitten mikä tahansa.

Riitta Moghaddam on valmistunut sosiaalityöntekijäksi Uumajan yliopistosta ja hänellä on myös työnohjaajan pätevyys. Moghaddam on toiminut sosiaalityöntekijänä Uumajan kunnan pakolaisten vastaanotossa vuosina 1985–2003, minkä jälkeen hän on työskennellyt sosiaalityöntekijänä Espoon kaupungin maahanmuuttajapalveluissa. Vuodesta 2006 alkaen hän on toiminut Espoon ryhmä- ja perheryhmäkodin sosiaalityöntekijänä.

LAPSEN ETU EDUSTAJAN SILMIN

MARJA-LEENA RAUMA

Olen toiminut yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden edustajana noin kymmenen vuoden ajan. Ennen edustajan tehtävään ryhtymistä en tiennyt paljoakaan alaikäisistä turvapaikanhakijalapsista ja turvapaikkaprosessista eri vaiheineen. Päädyin edustajaksi oikeastaan sattuman sattelemana 2000-luvun alkupuolella. Tällöin työskentelin sijaisena eräässä varsinaissuomalaisessa lastenkodissa ja tutustuin siellä edustajana toimineeseen henkilöön. Hänen suosittelemana kävin esittäytymässä Perniön vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijälle, minkä seurauksena asiat etenivät nopeasti ja sain ensimmäisen edustettavani noin kahden viikon kulluttua tapaamisesta. Tuolloin elettiin vielä vaihetta, jolloin Perniön vastaanottokeskus koordinoi alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden vastaanottoa.

Edustajan tehtävässä oli aluksi vaikeaa ylipäättään ymmärtää ja sisäistää se tosiasia, että alaikäisiä lapsia saapuu ilman huoltajia hakeamaan turvapaikkaa täältä kaukaisesta Suomesta. Edustajan tehtävän aloittamiseen sisältyi paljon haasteellista ja mielenkiintoista opittavaa, ja joskus oppiminen tapahtui myös kantapäähän kautta. Turvapaikkaprosessiin ja siihen liittyvään yhteistyöverkostoon tutustuminen sekä edustajan roolin hahmottaminen oli keskeinen osa edustajan tehtävään perehtymistä. Omalla kohdallani lastensuojelun ja sosiaalialan kentän tuntemus osoittautui hyödylliseksi opettellessani edustajan tehtävän keskeisiä kysymyksiä.

Lapset ja nuoret, joiden edustajana olen toiminut, ovat tulleet yleisimmistä turvapaikanhakijamaista, mm. Somaliasta, Irakista ja Afganistanista. Edustettavissani on ollut enemmän poikia kuin tyttöjä, ja he ovat olleet iältään tyypillisesti noin 14–16-vuotiaita. Kuitenkin nuorin heistä on ollut vasta kolmevuotias.

**AJATUKSIA
EDUSTAJAN
TEHTÄVÄSTÄ**

**YKSINTULLEIDEN
ALAIKÄISTEN
TURVAPAIKAN-
HAKIJOIDEN
HYVINVOINTI**

Lapsen saapuessa turvapaikanhakijana Suomeen hän kohtaa monia viranomaisia sekä hänen arjestaan ja hyvinvoinnistaan vastaavia ihmisiä. Kyseisille toimijoille lapsi on turvapaikkaprosessin alkuvaiheissa kuin avaamaton kirja; lapsesta ei tiedetä mitään. Vieraassa kulttuurissa ja uudessa ympäristössä lapsi on usein hämmentynyt. Perheestä eroaminen, matkan kokemukset, ja usein myös lapsen saamat neuvot siitä, miten hänen tulisi toimia turvapaikanhakijana hämmäntävät häntä. Lisäksi ikävä, pelko, huoli sekä epätietoisuus perheen tilanteesta kuormittaa lasta. Ilman huoltajaa Suomeen tulleilla turvapaikanhakijoilla esiintyy usein erilaista oireilua, kuten univaikeuksia ja somaattista oireilua lasten psyykkisen hyvinvoinnin ollessa koetuksella.

Turvapaikanhakijalapset ja -nuoret ovat usein joutuneet kokemaan kovia kotimaassaan ja matkalla. Varsinkin viime vuosien aikana turvapaikanhakijalapset ja -nuoret ovat havaintojeni mukaan olleet aikaisempaa huonovointisempia. Hakijoita saapuu maista, joissa yhteiskuntajärjestelmä on ollut epävakaa ja järjestäytymätön koko lapsen elämän ajan. Lapset ja nuoret ovat eläneet koko lapsuutensa sodan keskellä turvattomissa, vakiintumattomissa ja pelon varjostamissa olosuhteissa. He ovat nähneet kuolemaa ja kokeneet oman henkensä uhatuksi. Niin tytöt kuin pojatkin ovat voineet joutua mm. seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi mahdollisesti jo kotimaassaan tai seksuaalista hyväksikäyttöä on voinut tapahtua matkan aikana. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen kyseisiä kokemuksia kokeneiden lasten ja edustajan välille on haasteellista, ja jokainen lapsi tarvitsee turvallisuuden tunteensa vahvistumiseen ja luottamuksen rakentumiseen riittävästi aikaa.

Nykyisin Suomeen saapuu lisääntyvässä määrin myös alaikäisiä turvapaikanhakijoita, joilla ei ole ollut kotimaassaan mahdollisuuksia käydä koulua. Kun ajatellaan Suomen koulutusmahdollisuuksia, ero on usein valtava. Monilla turvapaikanhakijoilla ei ole koulunkäynnin kokemusta lainkaan, ja he ovat luku- ja kirjoitustaidottomia. Toisaalta toinen samasta maasta tullut nuori on saattanut käydä koulua jopa kahdeksan vuotta ja hän omaa jo hyvät koulunkäyntiin liittyvät perustaidot. Turvapaikanhakijalasten ja -nuorten koulutustaustan suuret erot ovat luonnollisesti iso haaste vastaanottojärjestelmälle ja asianmukaisen opetuksen järjestämiselle. Usein turvapaikanhakijoiksi saapuvien lasten suurimmat odotukset liittyvät kuitenkin juuri koulunkäynnin mahdollisuuksiin. Lasten suurimman toiveen eli myönteisen turvapaikka- tai oleskelulupapäätöksen lisäksi he haaveilevat mahdollisuudesta käydä koulua ja opiskella.

LASTEN SUURIMMAN TOIVEEN ELI MYÖNTEISEN TURVAPAikka- TAI OLESKELULUPAPÄÄTÖKSEN LISÄKSI HE HAAVEILEVAT MAHDOLLISUUDES- TA KÄYDÄ KOULUA JA OPISKELLA.

Turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmä joutui aikamoisten haasteiden eteen hakijamäärien moninkertaistuttua vuosina 2008–2009. Hakijamäärien kasvamisella oli vaikutuksia myös edustajan tehtävän hoitamiseen. Ajoittain on ollut haasteellista saada lapsi tai nuori ymmärtämään mm. turvapaikkaprosessin etenemisen ja päätöksen saannin hitautta. Vastaanottojärjestelmään ja turvapaikkamenettelyyn liittyvät ongelmat ovat näkyneet myös arjessa lasten ja nuorten oireilun lisääntymisenä ja huonona käytöksenä. Alaikäisyksiköiden väliset erilaiset toimintatavat näen eräänä erityisesti nuorten huonovointisuutta lisäävänä asiana. Näkemykseni mukaan tulevaisuuden kehittämistyössä olisikin tärkeää keskittyä siihen, että turvapaikanhakijalapsat saisivat samanlaista iänmukaista ohjausta ja kasvatusta riippumatta siitä, mihin asuinyksikköön heidät on majoitettu. Olisi tärkeää, että jatkossa eripuolilla maata toimivilla yksiköillä olisi toiminnassaan yhtäläiset ohjeistukset ja toimintatavat kaikissa turvapaikkaprosessin vaiheissa, kun huolehditaan yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden päivittäisestä hoidosta ja kasvatuksesta.

Nuoret ovat hyvin tietoisia siitä, miten asiat toteutuvat eri yksiköissä. Esimerkiksi turvapaikanhakijanuoren muutto pääkaupunkiseudulta pienelle paikkakunnalle aiheuttaa kokemukseni perusteella usein suuria haasteita vastaanottavan yksikön henkilökunnalle, lapsiryhmälle ja tietenkin nuorelle itselleen. Tilanteessa, jossa nuori turvapaikanhakija on elänyt muutaman kuukauden esim. pääkaupunkiseudulla, asuminen hiljaisessa kunnassa tai pienessä kaupungissa ei olekaan yhtä mukavaa. Pienemmälle paikkakunnalle siirryttäessä nuori jää kaipaamaan city-asumisen riemuja, ja usein myös asumisyksikön olosuhteet ja käytännöt ovat uudessa paikassa erilaiset verrattuna ensimmäisen yksikön käytäntöihin. Uudelleen aloittaminen uudessa asuin- ja kouluympäristössä on haavoittuvassa asemassa olevalle lapselle ja nuorelle työläs ja voimia vievä prosessi, ja siirrot yksiköiden välillä saattavat vaarantaa lapsen hyvinvoinnin

ja kehityksen edellytykset. Vastaanottojärjestelmän tulisikin turvata lapsille ja nuorille turvapaikkaprosessin aikana mahdollisimman vakaat kasvuolot.

TURVAPAIKAN- HAKIJOIDEN KOULUN- KÄYNNIN JÄRJES- TÄMINEN

Viime aikoina yhdeksi keskeisimmistä turvapaikanhakijalapsia koskevista ongelmista on noussut koulunkäyntiin liittyvä epätasa-arvoisuus. Erot valmistavan opetuksen järjestämisen osalta ovat suuret vastaanottopalveluja tarjoavien paikkakuntien välillä. Turvapaikanhakijalasten ja -nuorten valmistavan opetuksen saaminen riippuu siitä, missä päin Suomea alaikäisyksikkö sijaitsee. Tasa-arvoisena maana esittäytyvä Suomi ei valitettavasti ole tähän mennessä pystynyt kohtaamaan turvapaikanhakijalasten koulunkäyntiin liittyvää haastetta. Koulunkäynnillä on merkittävä rooli lasten ja nuorten hyvinvoinnin sekä suotuisan kasvun ja kehityksen turvaamisessa. Mahdollisuus käydä säännöllisesti koulua toisi jokaisen turvapaikanhakijalapsen ja -nuoren elämään kaivattua järjestystä ja arkirutiineja. Koulunkäynti voi auttaa lasta myös suuntaamaan ajatuksensa välillä pois mm. perheeseen ja turvapaikkaprosessiin liittyvistä huolist. Koulunkäyntiin liittyvän eriarvoisuuden selittäminen lapselle tai nuorelle, joka olisi motivoitunut käymään koulua, on ollut edustajan työssä joskus hyvin haasteellista.

Seuraavassa tuon esille hyvän esimerkin koulunkäynnin järjestämisestä kunnassa, jossa sijaitsevaan ryhmäkotiin oli majoittuneena kolme edustettavaani. Kyseinen kunta järjesti syksystä 2009 kaikille tässä ryhmäkodissa asuville nuorille tarkoitetun valmistavan luokan. Kouluvuoden aikana selviteltiin valmistavan luokan oppilaiden oppimisen taso ja harkittiin oppilaiden mahdollisuuksia siirtyä yläasteen opintoihin. Kaikki valmistavan luokan oppilaat integroitiin kukin tasonsa mukaan yläasteen 7–9. luokille. Tässä kunnassa koulu otti turvapaikanhakijalasten opetuksen järjestämisen haasteen vastaan ja pystyi yksilöllisiin järjestelyihin. Tuolloin edustettavani olivat vielä turvapaikanhakijoita, mutta nykyisin he ovat asuneet Suomessa noin kahden vuoden ajan. Eräs näistä edustettavistani on jo saanut peruskoulun päättötodistuksen, ja hän on saanut osallistua joillekin lukion kursseille syksystä 2010 alkaen. On hienoa huomata, että koulussa on nähty hänen kykynsä, taitonsa ja opiskelumotivaationsa. Tämä on hyvä esimerkki erinomaisesta turvapaikanhakijalasten ja -nuorten koulutusmahdollisuuksien järjestämisestä. Koulunkäyntimahdollisuuksien järjestäminen lapsen edun mukaisesti näyttää olevan ainakin pienemmillä paikkakunnilla mahdollista, kunhan vain kunnallishallinnossa on tahtoa,

joustavuutta ja ymmärrystä ratkaisujen tekemisessä. Jotta kaikilla Suomeen tulleilla alaikäisillä turvapaikanhakijoilla olisi tasavertaiset koulutusmahdollisuudet, tarvitaan jatkossa koko Suomen kattavaa yhteistyötä ja yhteiset pelisäännöt. Tasavertaiset koulunkäyntimahdollisuudet pitäisi olla järjestettynä kaikille alaikäisille turvapaikanhakijoille jo turvapaikkaprosessin aikana sekä oleskeluluvan saamisen jälkeen kotoutumisvaiheessa.

Koulutusmahdollisuuksien järjestämisen lisäksi toinen yksintulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskettava ongelma on vaikeus saada kuntapaikkaa oleskeluluvan saamisen jälkeen. On luonnollista, että kohta aikuisuuden kynnyksellä oleva, elämäänsä, asumistaan ja opiskelumahdollisuuksiaan pohtiva nuori tarvitsee tiedon kuntapaikastaan mahdollisimman pian. Nykyisellään kuntapaikan odotusajat ovat usein kohtuuttoman pitkiä ja hankaloittavat nuoren elämään keskeisesti vaikuttavien asioiden eteenpäin viemistä. Olisi tärkeää, että niin kauan kun edustettava on vielä alaikäinen, hän saisi edustajansa tuella tehtyä asumiseen, kouluttautumisen ym. liittyviä suunnitelmia ja rakennettua tulevalle elämälleen hyvät puitteet. Tällä tavoin turvapaikanhakijoina Suomeen tulleiden nuorten syrjäytymisvaara olisi myös mahdollisimman vähäinen.

Kun nuori lähestyy 18 vuoden ikää, ovat itsenäisen asumisen kysymykset keskeisiä. Pääkaupunkiseutu ja suuret kaupungit, kuten Tampere ja Turku ovat vetovoimaisia itsenäistyvien nuorten mielisissä. Valitettavasti mm. tukiasuntomuotoista asumista on näissä kaupungeissa tarjolla aivan liian vähän. Yksi edustajan työn haasteista onkin, usein sosiaalityöntekijän kanssa yhdessä, perustella nuorelle, että hänen kannattaisi rakentaa elämäänsä vaihtoehtoisesti jollekin pienemmälle paikkakunnalle. Asuminen pienemmillä paikkakunnilla on usein halvempaa, ja joissakin tapauksissa myös koulutuspaikan löytyminen on varmempaa kuin esim. pääkaupunkiseudulla.

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton hallinnoinnin siirtyminen sisäministeriöltä Maahanmuuttovirastoon vuonna 2010 on aiheuttanut edustajana toimimiselle uusia haasteita. Maahanmuuttoviraston edustajille antamat uudet ohjeistukset ja valmisteilla olevat vastaanotto- ja kotouttamislakiuudistukset ovat herättäneet kysymyksiä lapsen edun huomioon ottamisesta turvapaikkamenettelyssä. Näyttää siltä, että Maahanmuuttoviraston antamien ohjeistusten

LOPUKSI

seurauksena edustajan rooli yhteistyöverkoston osana on muuttumassa. Useat edustajat kokevat uusien ohjeiden kaventavan edustajien mahdollisuuksia hoitaa edustajan tehtävää lain tarkoittamalla tavalla. Esimerkiksi edustajan ja alaikäisen yksintulleen turvapaikanhakijan välisiä tapaamisia koskevat aikarajoitukset eivät huomioi lapsen yksilöllisiä ja tilannekohtaisia tarpeita. Vaikuttaa myös siltä, että parhaillaan valmisteilla olevissa vastaanotto- ja kotouttamislakiuudistuksissa tähdätään edustajan puhevallan käytön supistuksiin esimerkiksi alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden asuminen liittyvissä kysymyksissä. Pelkona onkin, että viimeaikaisten hallinnollisten muutosten ja mahdollisesti tulevien lakimuutosten myötä erityisen haavoittuvassa asemassa olevien yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden lapsen edun huomioiminen vaarantuu. Lapsen etua ei kuitenkaan saisi unohtaa. Samanaikaisesti on kuitenkin ollut ilo huomata, että monet lapsen arjesta huolehtivat yksiköt pitävät edustajia arvokkaina yhteistyökumppaneina ja voimavarana, ja olisikin hienoa jos toimintaa voitaisiin kehittää tältä osin yhtenäisempään suuntaan kaikissa yksiköissä.

Silloin kun itse aloitin edustajana, Perniön vastaanottokeskus koordinoi vastaanottoa alaikäisten osalta. Tuolloin alaikäisten yksin maahan tulleiden turvapaikanhakijoiden määrät olivat pienempiä. Vastaanotto toiminnasta on vuosien varrella opittu kaikkien toimijoiden taholla paljon. Haluaisin uskoa siihen, että vastaanottotyön kehittämistyössä ja ratkaisuissa pyritään näkemään lapsen etu. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että ratkaisuissa ei aina muisteta työn keskipisteessä olevaa, turvapaikkaa yksin Suomesta hakenutta haavoittuvassa asemassa olevaa alaikäistä lasta. En voi olla ilmaisematta tässä väkisinkin mieleen tulevaa ajatusta siitä, että jotkin näiden lasten asioissa tehtävät ratkaisut ovat päätöksiä, joissa lapsen edulla ei ole suurtakaan merkitystä. Kyseessä taitaa olla politiikka ja ratkaisut, jotka tukevat enemmän viranomaistoimintaa kuin lapsen etua.

VAIKUTTAA SILTÄ, ETTÄ RATKAISUISSA EI AINA MUISTETA TYÖN KESKIPISTEESSÄ OLEVAA, TURVAPAIKKAA YKSIN SUOMESTA HAKENUTTA HAAVOITTUVASSA ASEMASSA OLEVAA ALAIKÄISTÄ LASTA.

Alaikäisten ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden edustajat perustivat vuonna 2009 oman yhdistyksen, ETU ry:n (www.nutukka.org/etu-ry). Sen tarkoituksena on valtakunnallisesti palvella kaikkia turvapaikanhakijalasten edustajia. Yhdistyksen merkittävänä tavoitteena on edistää myös ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten lapsen edun toteutumista. Toivotan yhdistyksen jäsenenä tälle työlle menestystä ja toivon, että yhdistyksen ääni tulee kuuluvaksi lapsen etua ajavana yhdistyksenä.

Marja-Leena Rauma työskentelee yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden edustajana. Rauma on koulutukseltaan merkonomi, minkä lisäksi hän on tehnyt sosionomiopintoja. Hänellä on myös työnohjaajan pätevyys. Rauma on työskennellyt erilaisissa sosiaalialan ja kriisityön tehtävissä mm. lastensuojelussa sekä tehnyt sosiaalityöntekijän sijaisuuksia.

MITÄ TURVAPAIKKAMENETTE- LYN JÄLKEEN? EHJÄ RY:N TUKI NUORILLE

KAI LAITINEN

TAUSTAA

Alaikäisiä turvapaikanhakijanuoria alkoi saapua Suomeen 1990-luvun alkupuolella. Monet nuorista tulivat ilman huoltajaa ja tästä syystä heille luotiin valtiovallan taholta oma vastaanottojärjestelmä. Yksintulleille lapsille ja nuorille perustettiin ryhmäkoteja ja osa lapsista sijoitettiin sukulaisperheisiin.

1990-luvun puolivälissä valtionhallinnon virkanaiset Leena-Maija Qvist ja Arja Tiirikainen alkoivat etsiä ratkaisua yksintulleiden turvapaikanhakijataustaisten nuorten tilanteeseen, koska oli käynyt ilmi, että osa nuorista joutui erilaisiin vaikeuksiin täytettyään 18 vuotta ja muutettuaan yksin asumaan. Nuoret kohtasivat usein heikolla suomen kielen taidolla sellaisen yhteiskunnan, johon he eivät olleet voineet tai ehtineet valmistautua. Suomalainen byrokraatia sekä vaikeasti opittava kieli tuntuivat erityisen suurilta haasteilta monille näistä nuorista. Heidän sekä viralliset että epäviralliset asiansa ja erityisesti paperiasiansa jäivät liian usein hoitamatta.

Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n hallituksen silloinen puheenjohtaja Seppo Sauro ja sosiaali- ja terveysministeriön edustajat tapasivat Tapiolan SOS-lapsikylässä vuonna 1995. Tapaamisesta käynnistyi prosessi, joka johti siihen, että EHJÄ ry haki Raha-automaattiyhdistykseltä avustusta uudelle projektille. Projektin tarkoituksena oli kehittää tukiasumismalleja maahanmuuttajanuorille. RAY suhtautui hakemukseen myönteisesti ja uusien toimintamallien kehittäminen käynnistettiin vuoden 1996 aikana. Ensimmäinen varsinainen asuinyhteisö pojille perustettiin vuonna 1997 ja tytöille seuraavana vuonna. Toiminta ja projekti aloitettiin yhteistyössä Espoon, Helsingin ja Vantaan kaupunkien kanssa.

Vuonna 2011 EHJÄ ry:n toiminta on laajentunut ja toimivaa tuetun asumisen mallia on kehitetty jo 15 vuoden ajan. Tänä päivänä EHJÄ ry:n tuetun asumisen toimintaa on pääkaupunkiseudulla Espoossa ja Järvenpäässä, Varsinais-Suomessa Raisiossa, Naantalissa

ja Liedossa sekä Pohjanmaalla Vaasassa. Vaasan kaupungin lisäksi keskeisin yhteistyötaho Pohjanmaalla on Vöyrin kunta. Toimintaa ollaan aloittamassa myös Kokkolassa.

EHJÄ ry on saanut koko prosessin ajan RAY:n avustusta nuorten maahanmuuttajien tuetun asumisen toiminnalleen. Erityisen tärkeää se on ollut viime vuosina, jolloin alaikäisten turvapaikanhakijoiden määrät ovat moninkertaistuneet. Ennätysvuonna 2008 Suomeen saapui 706 alaikäistä yksin maahan tullutta turvapaikanhakijaa. Huolimatta RAY:n lisääntyneestä resursoinnista tähän toimintaan, ei tukea ole voitu tarjota läheskään kaikille sitä tarvitseville nuorille.

TUETTAVAT NUORET JA TILASTOTIETOA

EHJÄ ry:n tuen piiriin kuuluvat nuoret ovat pääasiassa 17–20-vuotiaita yksintulleita turvapaikanhakijataustaisia ja oleskeluluvan saaneita maahanmuuttajanuoria. Nuoret ovat kotoisin pääsääntöisesti maista, joissa on sotatila. Näitä kriisimaita ovat viime vuosina olleet erityisesti Somalia, Afganistan ja Irak.

Huolimatta yhteisestä traumaattisesta turvapaikanhakijataustastaan tuettavat nuoret ovat varsin heterogeeninen ryhmä yksilöitä aina trendikkäistä kaupunkilaisnuorista maaseudun vuorilla asuneisiin luku- ja kirjoitustaidottomiin nuoriin. Monessakin mielessä nämä nuoret omaavat erilaista lahjakkuutta ja potentiaalia, jota jostain syystä yhteiskunnassamme ei aina ymmärretä ja osata hyödyntää. Muun muassa kiinnostus ja asenne opiskeluun, kielen oppimiseen sekä työnteekoon on monien turvapaikanhakijataustaisten nuorten kohdalla ollut esimerkillistä.

Vuonna 2009 EHJÄ ry:n virallisessa tuessa oli yhteensä 74 nuorta, joista naisia oli 20 ja miehiä 54. Vuoden aikana kotikäyntejä tehtiin 868, toimistotapaamisia oli 867 ja virastoissa nuoren kanssa asioitiin 648 kertaa. Illanviettoihin, retkiin, leireihin ja muihin vapaa-ajan tapaamisiin nuoret osallistuivat yhteensä 1195 kertaa. Tukea annettiin myös yhteisöllisenä kansalaisjärjestötyönä vastikkeetta 59 maahanmuuttajanuorelle yhteensä 358 kertaa.

Vuonna 2009 nuorten keskimääräinen aika tuen piirissä oli 13 kuukautta. Yhdellä ohjaajalla on tavallisesti tuettavanaan samanikäisesti viidestä kuuteen nuorta, joten EHJÄ ry:n tuetun asumisen mallia voidaan pitää varsin tiiviinä ja hyvin resursoituna tukimuotona.

Alaikäisinä yksin maahan tulleet turvapaikanhakijataustaiset nuoret ovat 18 vuotta täytettyään erityinen ryhmä suomalaisessa yhteiskunnassa, koska heillä ei ole samoja oikeuksia kuin esimerkiksi lastensuojelun jälkihuoltonuorilla. Kuitenkin useimmat näistä nuorista tarvitsisivat erityistä tukea itsenäistymisessään sekä kotoutumisessa ja integroitumisessa vieraaseen maahan ja kulttuuriin. Lähes poikkeuksetta yksintulleet nuoret ovat kokeneet lapsuudessaan ja nuoruudessaan tai matkalla Suomeen traumaattisia kokemuksia ja niistä toipuminen voi kestää pitkään. Valitettavasti edes lastensuojelulain mukainen jälkihuolto-oikeus ei välttämättä takaa ja turvaa nuorille varsinaista tukea vaan enemmänkin puitteet asua ja elää.

EHJÄ ry:n keskeisenä tavoitteena tuetun asumisen toiminnassa on nuorten turvallinen ja onnistunut itsenäistyminen sekä integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan. Tukisuhteen jälkeen nuorilla tulisi olla sekä riittävä sosiaalinen verkosto että taito hakea ja löytää apua sitä tarvitessaan.

Tuetun asumisen toiminnan tärkeänä tehtävänä on tuottaa nuorille korjaavia ja korvaavia kokemuksia psykososiaalisen tuen keinoin. Se tarkoittaa ennen kaikkea kuuntelua ja keskustelua sekä sitä kautta hyvän vuorovaikutussuhteen luomista nuoreen. Ainoastaan toista arvostavan kohtaamisen ja dialogin avulla on mahdollista rakentaa työntekijän ja nuoren välille luottamuksellinen sekä toimiva suhde ja vuorovaikutus. Vaikka tuen kesto on rajallinen, jatkuu yhteys osaan nuorista virallisen tuen päätyttyä. EHJÄ ry on yleishyödyllinen kansalaisjärjestö, ja tästä syystä työtä tehdään myös yhteisöllisesti ja vastikkeetta.

NUORET OMAAVAT ERILAISTA LAHJAKKUUTTA JA POTENTIAALIA, JOTA JOSTAIN SYYSTÄ YHTEISKUNNASSAMME EI AINA YMMÄRRETÄ JA OSATA HYÖDYNTÄÄ.

EHJÄ ry:n tuetun asumisen malli sisältää perusajatuksena kolme keskeistä elementtiä. Ensinnäkin toiminnan tavoitteena on tukea nuoria maahanmuuttajia, joilla itsellään on tarve saada tukea itsenäistymisessä ja integroitumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Toiseksi tuen saamisen kriteerinä on osallistumisen vapaaehtoisuus ja kolmanneksi sitoutuminen yhteiseen työskentelyyn. EHJÄ ry:n näkökulmasta keskeistä on nuoren mahdollisuus hyötyä saamas-

taan tuesta. Tämä mahdollistuu parhaiten tuen tarpeen sekä nuoren oman motivaation kautta.

EHJÄ ry:n tuetun asumisen toiminta on tavoitteellista, ammatillista ja systemaattista sosiaaliohjausta. Tuetun asumisen ohjaustyössä kaikilla ohjaajilla on vahva ammatillinen koulutustausta. Vuonna 2010 kaikki vastaavat ohjaajat ja ohjaajat olivat suorittaneet AMK-tutkinnon tai vastaavantasaisen tutkinnon joko sosiaali- tai nuorisoalalla. Ohjaustyö on luonteeltaan systemaattista ja perustuu yhdessä asetettuihin tavoitteisiin, joita seurataan säännöllisesti. Vuoden 2010 aikana EHJÄ ry:n tuetun asumisen toiminnassa käynnistettiin ohjelmaprosessi, jossa fokusoidaan ja systematisoidaan ohjaustyötä nuoren tarpeiden mukaisesti teemoittain. Ohjelmia laaditaan muun muassa työnhakua ja taloudenhoitoa varten.

EHJÄ ry:n tuetun asumisen ohjaustoiminta on jaettu kolmeen ydinprosessiin. Näitä prosesseja ovat tuen aloittamiseen liittyvä tuloprosessi, varsinainen tukiprosessi sekä tuen päättymistä ohjaava lähtöprosessi. Varsinaisten ydinprosessien lisäksi ohjaajat tekevät yhteisöllistä tukityötä mahdollisuuksien mukaan tuettavien nuorten ystävien ja tukisuhteen jo päättäneiden nuorten kanssa. Entisten tuettavien kanssa tehtävää tukityötä kutsutaan jälkitueksi.

Käytännössä ohjaustyö pitää sisällään niin arjen taitoihin liittyvää ohjausta kuin psykososiaalista tukea. Monilla nuorilla on vaikeuksia esimerkiksi virastoasioinnin tai oman taloudenhoitonsa kanssa. Myöskään psykososiaalisen tuen merkitystä ei pidä aliarvioida. Psykososiaalisen tuen ehkä tärkein tehtävä on vahvistaa nuoren itsetuntoa sekä kannatella häntä vaikeina hetkinä ja aikoina. Erityisen merkittävää se on silloin, kun nuorella on ikävä läheisiään tai pelkotoja omaisten kohtalosta sotaa käyvässä ja epävakaa lähtömaassa. Olennaista on antaa aikaa dialogille erityisesti silloin, kun nuori odottaa päätöstä perheenyhdistämisestä tai on juuri saanut sen.

Ohjaustyö tapahtuu nuorten kanssa käytännössä joko heidän kodeissaan, eri virastoissa, oppilaitoksissa tai EHJÄ ry:n toimistolla. Ohjaajat ovat nuoren tukena hänen etsiessään opiskelu- tai työpaikkaa. Olennainen osa tukitoimintaa on yhteistyö oppilaitosten kanssa sekä opintojen etenemisen seuranta ja opinnoissa kannustaminen.

Keskeistä ohjaustyössä on nuoren suomen kielen tukeminen käyttämällä suomea aina, kun se on mahdollista. Yhdessä omaohjaajan kanssa etsitään mahdollisuuksia opiskella suomen kieltä sekä hakea sopivia koulutuspolkuja osana kotoutumista.

Kielen puhumisen lisäksi tärkeä osa integraatioprosessia on löytää suomalaisista nuorista ystäviä. Tämä on valitettavan usein osoittautunut haastavaksi tavoitteeksi. Onnistumisia tällä alueella tapahtuu muun muassa opiskelun tai harrastusten kautta. Pojilla erityisesti jalkapallon ja tyttöillä esimerkiksi tanssiharrastuksen yhteydessä on ollut mahdollista löytää luontevaa yhteistä tekemistä myös suomalaisten nuorten kanssa.

Jokaisella nuorella on omaohjaaja, joka hallinnoi tukiprosessia yhdessä nuoren sosiaalityöntekijän ja nuoren itsensä kanssa. Omaohjaajan rooli luotettavana, kannustavana ja tukevana aikuisena on monelle nuorelle erityisen tärkeä. Nuoret, jotka asuvat ja elävät vieraassa maassa erossa läheisistään ja sukulaisistaan, tarvitsevat aikuisen tukea niin henkisesti kuin käytännön tasollakin.

Pääasiallisesti EHJÄ ry:n ohjaajat tekevät yksilötyötä, mutta joissain tapauksissa tehdään myös parityötä. Parityötä käytetään aina silloin, kun nuoren kanssa työskentelystä tehtävä riskianalyysi sitä edellyttää. Samoin tilanteissa, joissa nuoren kanssa työskentely on henkisesti erityisen kuormittavaa, pyritään käyttämään parityömenetelmää.

EHJÄ ry:n ohjaustyö painottuu ajallisesti iltapäiviin ja iltoihin eli aikaan, jolloin nuoria on mahdollista tavata koulu- tai työpäivän jälkeen. Ohjaajilla on puhelinpäivystys nuoria varten arkisin aamukahdeksasta iltakahdeksaan. Viikonloppuisin nuoret voivat tarvittaessa turvautua normaaleihin yhteiskunnan palveluihin.

EHJÄ ry:n ohjaajat järjestävät nuorille paikkakuntaakohtaisesti nuorteniltoja, retkiä ja leirejä. Esimerkiksi Vaasan seudulla yhteistyössä kunnan sosiaalitoimen kanssa järjestetään erilaisia arjen tai toihin liittyviä tilaisuuksia kuten leipomista tai ruuanlaittoa sekä urheiluharrastuksia. Varsinais-Suomessa organisoidaan yhdessä kunnan kanssa muun muassa tiedotus- ja keskustelutilaisuuksia nuoria kiinnostavista aiheista. Näihin tilaisuuksiin pyritään saamaan paikalle erikielisiä tulkkeja ja näin varmistamaan oikean tiedon kulku nuorille.

Kaikessa EHJÄ ry:n ohjaustyössä operatiivisille työntekijöille järjestetään jatkuva ryhmämuotoinen työnohjaus. Tuetun asumisen toiminnan periaatteet ja toimintatavat on kirjattu ohjaustyön laatusäkirjaan ja ohjaustyön kaikki toiminta tilastoidaan. Sekä Varsinais-Suomessa että Vaasan seudulla toimintaa kehittää ja ohjeistaa ohjausryhmä, johon kuuluvat keskeiset yhteistyötahot niin kunnista kuin vastaanottokeskuksesta sekä alueellisesta ELY-keskuksesta.

**OHJAUSTYÖN
RAKENTEISTA
JA KANSAIN-
VÄLISESTÄ
TOIMINNASTA**

Kuukausittain nuoren omaohjaaja laatii sosiaalityöntekijälle ja järjestön toiminnanjohtajalle jokaisesta nuoresta raportin, jossa kuvataan ohjaustyön etenemistä ja nuoren tilannetta.

Muita keskeisiä toiminnallisia rakenteita ovat työntekijäkokoukset kahdesti kuukaudessa, tiimipalaverit viikoittain, lähiesimiespalaverit ja ohjaajapalaverit noin kuudesti vuodessa. Henkilökunnan kehityskeskustelut sekä toiminnan suunnittelupäivät toteutetaan kahdesti vuodessa.

Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry on eurooppalaisen lastensuojeluorganisaatioiden yhteistyöfoorumi Euromet-allianssin jäsen. Joka toinen vuosi EHJÄ ry:n tuessa olevia nuoria osallistuu Euromet-allianssin järjestämälle nuorten Jamboree-leirille. Vuonna 2011 viikon mittainen leiri järjestetään Belgian Bruggessä, ja leirille osallistuu seitsemän EHJÄ ry:n nuorta sekä kolme ohjaajaa. Aiempina vuosina järjestön nuoret ovat osallistuneet Jamboree-leireille Sloveniassa ja Ranskassa.

EHJÄ ry:n nuorten maahanmuuttajien tuetun asumisen mallista ja toiminnasta on laadittu useita kirjallisia dokumentteja. Vuoden 2010 aikana ilmestyi FL Sanna Heikkilän tutkimus ”Ohjaaja kulkee vierellä ja tuuppii oikeaan suuntaan. Alaikäisinä Suomeen ilman huoltajaa turvapaikanhakijoina saapuneet nuoret”. Arviointitutkimuksessa käsitellään EHJÄ ry:n tuetun asumisen mallin vaikutuksia. Samana vuonna valmistui myös ohjaaja Pirjo Nykäsen ylemmän ammattikorkeakoulututkintoon sisältyvä opinnäytetyö ”Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakijataustaisten nuorten ohjauksen haasteet”, jossa kuvataan EHJÄ ry:n tuetun asumisen ohjaajien näkökulmaa ohjaustyöhön.

YTM, sosiaalipsykologi Kai Laitinen on toiminut Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n toiminnanjohtajana vuodesta 2004 lähtien. Tätä ennen Laitinen on työskennellyt Mannerheimin Lastensuojelu-liiton Helsingin yhdistyksen Korkeavuorenkadun nuorisokodin johtajana vuosina 1998-2004.

Heikkilä, Sanna 2010. ”Ohjaaja kulkee vierellä ja tuuppii oikeaan suuntaan” Alaikäisinä Suomeen ilman huoltajaa saapuneet nuoret. Tuetun asumisen mallin vaikutukset. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry.

Niemelä, Martti 2002. Tukea matkalla aikuisuuteen. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry. Specialvårdorganisationernas förbund EHJÄ rf. 20 vuotta. Juhlajulkaisu. (Toim.) Voutilainen, Marjut. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry.

Nykänen, Pirjo 2010. Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakijataustaisen nuorten ohjauksen haasteet. EHJÄ ry:n tuetun asumisen ohjaajien näkökulma. Opinnäytetyö (YAMK) Metropolia.

Toivikko, Kristiina 2009. Nuorten tuetun asumisen toiminta. Laatukäsikirja. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry.

LISÄTIETOJA: www.ehja.fi

YKSINTULLEET JA EU – LÖYDE- TÄÄNKÖ LAPSEN OIKEUKSIA KUNNIOITTAVA NÄKEMYS?

TAINA MARTISKAINEN

Lapsen oikeudet eivät ole läpäisseet EU:n maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaa. Näyttää pikemminkin siltä, että yksittäiset jäsenmaat yrittävät säädöksiä kiristämällä saada salakuljettajien ohjailemat hakijavirrat kääntymään naapurimaihin. Omia vetotekijöitä karsiva politiikka johtaa lasten ja aikuistuvien nuorten kiertelyyn maasta toiseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan jokainen maa on vastuussa alueelleen tulevista lapsista. Tämä ei tarkoita, että jokaisen lapsen tulisi saada jäädä maahan, mutta ratkaisua etsittäessä on punnittava lapsen etu ja hänen yksilölliset tarpeensa. Viimeaikainen kehitys näyttääkin siltä, että ainakin komissio on oivaltanut muutoksen tarpeen.

Sitoumukset lasten suojelemisesta asettavat suuria haasteita, kun yritetään tasapainoilla EU:n ulkopuolelta tulevan muuttopaineen hillitsemisen ja lapsen oikeuksien välillä. Ilman huoltajaa tulleet edustavat uhkaa, jossa yhdistyvät monet maahanmuuttajiin liittyvät pelot. Kipeimmillään asia näkyy lapsen oikeudessa perheeseensä. Mielikuvat lasten jäljessä tulevasta hallitsemattomasta, etupäässä muslimimaailmasta lähtevästä muuttotulvasta nousevat säännöllisesti julkiseen keskusteluun. Muun muassa Lapsen oikeuksien komitea on puuttunut lasten leimaamiseen ja patistanut valtioita toimiin sen estämiseksi.¹

Lasten moninaiset tilanteet yritetään pakottaa yhteen ankkurilapsi-stereotypiaan, mutta lapset päätyvät kuitenkin EU:n alueelle hyvin eri syistä ja erilaisissa tilanteissa. Ylittäessään EU:n rajat he kohtaavat byrokratian, joka on yhtäältä sitoutunut ihmisoikeuksiin mutta toisaalta luo yhä tehokkaampia keinoja ulkopuolelta tulevien hallitsemiseksi ja käännättämiseksi takaisin. Tämänhetkinen EU-maiden taloudellinen tilanne ja kiristynyt poliittinen ilmapiiri vaikeuttavat entisestään muualta tulleiden oikeuksien puolustamista.

Lapsen oikeudet ovat aikuisten oikeuksia turvatummat. Silti hämmästyttävän yleinen käsitys on, että voisimme valita vapaasti, miten kohtelemme turvapaikanhakijalapsia tai ettei lastensuojelulaki koskisi heitä lainkaan. Entä miten toimimme omien lastemme kanssa, jotka ovat syystä tai toisesta vailla vanhempiensa turvaa? Yhteiskunta yrittää auttaa vanhempia heidän kasvatustehtävässään ja lapsia viime kädessä erilaisin lastensuojelun keinoin. Lastensuojelun kustannukset ovat suuret, mutta kukaan ei vakavissaan esitä, että sen vuoksi tulisi evätä palveluja tai heikentää lastensuojelulakia. Turvapaikanhakijalasten aiheuttamia kustannuksia sen sijaan tivaataan virkamiehiltä tv-kameroiden edessä ja vaaditaan tiukennuksia lakiin tai heikennyksiä hakijoiden sosiaalietuuksiin.

Ilman huoltajaa tulleet lapset ovat viime vuosina herättäneet paitsi median ja suuren yleisön, myös päätöksentekijöiden kiinnostuksen. EU:n komissio on tukenut tiedon tuottamista ja keräämistä. Tietoa onkin kertynyt parin viime vuoden aikana runsaasti erilaisiin kansainvälisten järjestöjen raportteihin. Viranomaisten raportteja täydentävät kansalaisjärjestöjen raportit, kuten Human Rights Watch -järjestön selvitykset lasten tilanteesta Kreikassa² ja Terre des hommes -järjestön raportti turvapaikkaprosessista kadonneista lapsista.³

TIETOA JA TILASTOJA

Tilastointi ilman huoltajaa tulleista lapsista ei ole systemaattista, ja se perustuu usein arvioihin. Edes turvapaikanhakijoista ei ole luotettavia tilastoja, vaikka EU on pyrkinyt kehittämään tilastointia. Komission Eurostat-tilastointijärjestelmän mukaan vuonna 2009 EU:n alueelta haki turvapaikkaa 12 210 alaikäistä ilman huoltajaan. UNHCR tilastoi heitä olleen vuonna 2008 hieman yli 13 100. Sen sijaan EU:n rajaturvallisuusvirasto Frontex kertoo vuoden 2008 luvuksi 15 700. EU:n perusoikeusvirasto päätyy erilaisia tilastoja vertailemalla siihen, että ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijalasten määrä on pysynyt viimeisten 10 vuoden ajan suunnilleen ennallaan, ollen 4–5 % kaikista turvapaikanhakijoista EU:n alueella.⁴

EU:n rajaturvallisuusvirasto Frontex julkisti viime vuonna oman raporttinsa ilman huoltajaa tulleista turvapaikanhakijalapsista.⁵ Raportti ottaa lähtökohdaksi viraston edellisvuonna laatiman riskianalyysin: ilmiö on huolestuttavasti kasvava ongelma siitä huolimatta, että kohderyhmän absoluuttinen määrä näyttäisi olevan laskussa. Perusteluna on, että lasten suhteellinen osuus kaikista turvapaikanhakijoista nousi raportin tarkasteluvälillä (2008–2009, osittain myös 2010). Rajaviranomaisten näkökulmaan ja huoliin keskittyvä

raportti luettelee lähtömaita sekä erittelee matkareittejä ja vetovoi-
matekijöitä.

Raportin mukaan Kreikasta on tullut pääasiallinen portti EU:n alueelle. Esimerkiksi Norjaan tulleista afgaaninuorista 75 % tuli Kreikan kautta. Kreikassa lapset ja nuoret yrittävät parhaansa mukaan vältellä viranomaisia päästäkseen toivemaahansa – joka monella on tänään Ruotsi. Vaikka Ruotsi on tiukentanut politiikkaansa Irakista tulevia kohtaan, se ohitti tilastoja johtaneen Britannian.⁶ Kasvuvauhti vuodesta 2008 vuoteen 2009 oli Ruotsissa 49 % (1 510:stä 2 250:een). Yleisimmät lähtömaat Ruotsiin saapuneilla olivat Somalia, Afganistan ja edelleen Irak, vaikka hakemukset sieltä vähenivät 76 % tarkasteluvälillä.^a

Perusnäkökulmasta huolimatta raportti esittää myös arvioita siitä, millaisiin vaaroihin lapset ja nuoret joutuvat matkallaan: heillä on suuri riski joutua hyväksikäytetyksi prostituutiossa ja muussa seksibisneksessä, kotiapulaisina, tekstiiliteollisuudessa, tavaroiden pimeässä katukaupassa tai taskuvarkauden, huumekaupan ja kerjäämisen markkinoilla. Raportin mukaan algerialaisnuorilla on riski päätyä huumehuriireiksi kun taas kongolaiset voivat päätyä muuhun ka-
tukauppaan, nigerialaistytöt prostituutioon sekä Kiinasta ja Intiasta tulevat lapset pakkotyöhön. Raportti arvailee myös, että monissa maissa kiristynyt politiikka 16–17-vuotiaita kohtaan voi johtaa siihen, että matkaan lähetetään pian entistä nuorempia lapsia.

Toiset maat ovat rajavaltiovastuun toteuttamisessaan toisia tehokkaampia. Ranskassa lähes kolmasosa ilman huoltajaa tulleista hakijoista käännytettiin jo rajalta takaisin lähtömaihinsa vuosina 2007–2008.⁷ Belgia sen sijaan osoitti puheenjohtajuuskaudellaan, että rajaviranomaisilla on valvonnan lisäksi toinenkin rooli, kun kyse on lapsista ja nuorista: he ovat avainasemassa lasten tunnistamisessa. He voivat havaita heidän tarpeensa ja ohjata heidät palveluihin, mikä vähentää riskiä joutua hyväksikäytön uhriksi. Belgian aloitteesta pidettiin asiaa käsitellyt konferenssi. Laaditut suositukset tuovat yllättävän vahvasti lapsen oikeuksien mukaisia velvoitteita siihen, millaista politiikkaa EU:n ulkorajoilla tulisi harjoittaa.⁸

Euroopan muuttoliikkeen verkosto on komission perustama, unionin toimielinten tarpeisiin tietoa tuottava verkosto.⁹ Verkosto koko-
si 22 jäsenmaan osalta tietoja ilman huoltajaa tulleiden lasten maa-
hantulon syistä, turvapaikkamenettelyistä, vastaanottojärjestelyistä,
kotouttamisesta, säilönnöstä, ja palauttamisesta. Se sisältää myös
tilastoja. Maakohtaiset raportit koottiin yhteenvedoksi, joka tarjoaa
välähdyksiä eri maiden politiikasta ja käytännöistä.¹⁰

RAJAVIRAN- OMAISET AVAINASEMASSA

a / Raportti käsittelee vain turvapaikanhakijoita – mm. Välimeren maissa vain pieni vähemmistö hakee turvapaikkaa. Esim. Italiassa on pitkään rekisteröity vuosittain yli 7 000 lasta, jotka tulevat ilman huoltajaansa.

EU:n perusoikeusvirastolta ilmestyi loppuvuodesta 2010 selvitys täydentämään em. verkoston raporttia.¹¹ Siinä kerättiin tietoa lapsilta itseltään sekä heitä kohtaavilta aikuisilta haastattelemalla 336 lasta tai nuorta ja 302 heidän kanssaan työskentelevää aikuista 12 maassa. Esimerkiksi säilöönotto tulee lähemmäksi, kun lapset kertovat omat kokemuksensa. Monet olivat kokeneet päivien, jopa kuukausien säilöönottajakson. He eivät käsittäneet, miksi heidän vapauttaan rajoitettiin – eiväthän he olleet rikollisia. Jotkut aikuiset kuvasivat säilöönoton traumatisoivia vaikutuksia lapsiin.¹² Edustajajärjestelmästä sen paremmin lapset kuin aikuisetkaan eivät olleet kovin tietoisia. Monet lapset eivät osanneet sanoa, onko heillä edustajaa vai ei. Hämmäntävää oli, että jopa jotkut lasten kanssa työskentelevät aikuiset luulivat itse olevansa edustajia, vaikka näin ei ollut.¹³

**EU:N TURVA-
PAIKKA-
POLITIikka
TOIMII LASTEN
KANNALTA
HUONOSTI**

Vaikka tietoa näistä lapsista on kertynyt runsaasti, lapsen oikeudet eivät ole läpäisseet EU:n turvapaikka- ja maahanmuuttopolitiikkaa. Niitä ei huomioida johdonmukaisesti, ja paikoitellen säädökset ovat jopa keskenään ristiriitaisia. Ulkomaalaislainsäädäntöä muokataan kaikissa maissa jatkuvasti sen mukaan, miltä tilastot kulloinkin näyttävät. Vallitseva trendi näyttäisi olevan yritys hallita maahanmuuttovirtoja lakiteknisillä kikoilla jokaisen maan lyhyen aikavälin intressien mukaisesti. Jäsenmaat tuntuvat kilpailevan sillä, miten keksitään keinoja torjua vetotekijöitä ja suunnata turvapaikanhakijoita hakemaan turvaa mieluummin naapurimaasta.

Samaan aikaan jäsenmaat esiintyvät kuitenkin yhtenä rintamana, kun julkistetaan päätöslauselmia; harmonisointiprosessia yritetään viedä eteenpäin, vaikka tie on ollut kivinen. Siten EU:n tilannetta kokonaisuutena ei ole helppo hahmottaa. Kansalaisten tai kansalaisjärjestöjen on ollut vaikea seurata, mitä EU-rintamalla tapahtuu. Direktiivejä on tuskin ehditty panna täytäntöön kansallisesti kun niitä jo uudistetaan. Rintama myös rakoilee; esimerkiksi Iso-Britannia ja Tanska irtautuivat paluudirektiivistä, joka piti saattaa osaksi kansallista lainsäädäntöä viimeistään jouluaattona 2010. Jäsenmaat myös tulkitsevat pakolaissopimuksia ja toimeenpanevat EU-direktiivejä hyvin eri tavalla. Turvapaikanhakijoiden vastaanottoon ja turvapaikkaprosesseihin liittyvät järjestelmät ovat edelleen hyvin erilaisia ja vaihtelevan taseisia, vaikka yhtenäistämisestä on periaatteessa sovittu. Hakijan kohtalo määritty sen mukaan, mihin maahan hän sattuu tulemaan ensin. Moni on aikeissa mennä

VALLITSEVA TRENDI NÄYTTÄISI OLEVAN YRITYS HALLITA MAAHAN- MUUTTOVIRTOJA LAKITEKNISILLÄ KIKOILLA JOKAISEN MAAN LYHYEN AIKAVÄLIN INTRESSIEN MUKAISESTI.

maahan, jossa hänellä on jo sukulaisia tai tuttavvia, eli jossa hänellä saattaisi myös olla parhaat kotoutumisen edellytykset. Salakuljettajien järjestämät matkat saattavat kuitenkin katketa yllättäen tai päätyä toiseen maahan kuin oli sovittu.

Monet hakijoiden kohtaamat ongelmat kulminoituvat siinä, että maat tulkitsevat EU:n vastuunmäärittämisasetusta¹⁴ kaavamaisesti. Vastuu hakemuksen käsittelystä annetaan sille jäsenmaalle, jonne hakija on saapunut ensin. Ns. Dublin-asetus on saanut osakseen niin paljon kritiikkiä, että sen uusiminen on saatettu alkuun.¹⁵ Asetus antaa kuitenkin nykyiselläänkin joustovaraa; artiklan 3 mukaan jäsenmaa voi aina halutessaan ottaa hakemuksen käsittelyyn, vaikkei olisi siitä sopimuksen mukaan vastuussa. Se voi myös käyttää ns. humanitääristä lauseketta esimerkiksi ilman huoltajaa tulleen lapsen hyväksi. Kaukana lähtömaista olevat jäsenmaat eivät käytä näitä poikkeuksia kovin innokkaasti. Komissio onkin ehdottanut, että jäsenmaat tulee velvoittaa selkeämmin humanitääristen syiden huomioimiseen.

Lasten kannalta vastuunmäärittämisasetukseen liittyy oleellisesti ikäkysymys. Kun yhteiseen EU:n rekisteriin on kerran tallennettu tieto lapsen iästä, se otetaan annettuna. Esimerkiksi Suomessa lapsella itsellään ei ole mahdollisuuksia kyseenalaistaa viranomaisen merkintää tai vaatia itselleen iänmäärittystä. Iänmäärittelyn luotettavuuden ongelmat ovat laajasti tunnettuja, mutta silti jokainen Välimeren maissa tehty merkintä asettuu poliisin näkökulmasta luotettavaksi. Iänmäärittystä, johon Lampedusan saaren tai Kreikan rannoille poimittu haaksirikkoinen joutuu, ei varmasti voi verrata suomalaisen huippuasiantuntijoita hyödyntävään oikeuslääketieteelliseen iänmäärittelyyn. Suomestakin on palautettu Kreikkaan hakijoita, jotka ovat saattaneet olla alaikäisiä, koska heidät on merkitty Kreikassa täysi-ikäisiksi. Osa hakijoista kertoo olevansa nuorempia kuin ovat, mutta osa lapsista on myös kertonut valeh-

**VASTUUN-
MÄÄRITTÄMIS-
ASETUS KADOTTAA
VASTUUN
LAPSISTA**

delleensa tarkoituksella ikänsä ylöspäin. He ovat yrittäneet välttää esimerkiksi joutumasta alaikäisille tarkoitettuun yksikköön päätökseen jatkamaan matkaa. Vähemmistövaltuutettu otti tutkittavakseen joukon ns. Dublin-tapauksia ja kuvaa hyvin näiden lasten tilanteita ensimmäisessä ihmiskaupparaportoijan kertomuksessaan. Raportin mukaan joihinkin tapauksiin liittyi selviä merkkejä hyväksikäytöstä, jopa ihmiskaupan piirteitä, mutta silti Suomi palautti lapset ottamatta hakemuksia aineelliseen tutkintaan.¹⁶

TOIMINTA-SUUNNITELMA LINJAA YKSINTULLEIDEN KOHTELUA

Järjestöt ovat esittäneet fragmentaarisen otteen tilalle horisontaalista näkemystä, jossa ilman huoltajaa tulleiden lapsen oikeudet ja erityistilanteet tunnustettaisiin. Komissio julkistikin viime vuonna toimintasuunnitelmansa ilman huoltajaa tulleiden kohtelusta EU:ssa.¹⁷ Se erittelee lasten liikkumiseen johtavia monitahoisia syitä, tunnustaa epäkohdat ja sitoutuu lapsen oikeuksien vahvistamiseen kokonaisvaltaisesti. Sen mukaan tulee luoda yhteiset standardit edustajasta ja oikeusavusta. Se käsittelee myös kiistanalaista kysymystä iänmäärityksestä ja lupaa antaa siitä suositukset sekä järjestää koulutusta ja koota käsikirjan aiheesta.

Komission esittämät asiat täytyy kuitenkin hyväksyä jäsenmaita edustavassa ministerineuvostossa,^b tässä tapauksessa oikeus- ja sisäasioiden ministereiden toimesta. Jäsenmaiden yhteinen kanta on ilmaistu päätöslauselmassa,¹⁸ joka vahvistaa pääosin komission suunnan. Järjestöt kuitenkin pettyivät jäsenmaiden lauselmaan, joka korostaa lasten palauttamista takaisin lähtömaihinsa, eikä tuo riittäviä turvatakeita lasten kohteluun.¹⁹

Komissiolla ja järjestöillä on tukenaan laajempi eurooppalainen yhteisö Euroopan Neuvosto – myös se on antanut suositukset ilman huoltajaa tulleiden kohtelusta.²⁰ Tämä dokumentti on vähemmän tunnettu mutta kiinnostava: se suosittaa kahdenvälistä sopimusta valtion ja ilman huoltajaa tulleen välille. Suosituksen mukaan lapselle räätälöitäisiin yksilöllinen suunnitelma, jonka toimeenpano voi tapahtua vastaanottavassa maassa, lähtömaassa tai molemmissa.

JÄSENMAAT KOROSTAVAT PALAUTTAMISTA LÄHTÖMAIHIN

Muutamit maat ovat keksineet, miten palauttaa lapsia lähtömaansa näennäisesti rikkomatta kansainvälisiä sopimuksia: perustellaan lähtömaahan palautuskeskuksia, jonne voidaan järjestää paikallisiin olosuhteisiin nähden parempi hoiva. Näin luodaan keskelle sekasortoista maata ”riittävän turvallinen” paikka, jonne voidaan lähettää palautuskiellosta välittämättä lapsia, joilla ei ole varsinaisia

^b / Ministerineuvostosta käytetään myös nimitystä Euroopan unionin neuvosto.

turvapaikkaperusteita. Hollanti on rahoittanut tällaisten laitosten perustamista vuodesta 2005 Angolaan ja Kongoon, ja vuonna 2009 mukaan tuli Sierra Leone. Vastaavanlaisia suunnitelmia Irakin tai Afganistanin suhteen on ainakin Iso-Britanniassa, Tanskalla, Norjalla ja Ruotsilla.

On kiinnostavaa verrata esimerkiksi Norjan tai Britannian Afganistania koskevia suunnitelmia maata koskeviin faktoihin. Turvallisuustilanne on tuttua jokapäiväisestä mediasta. Maa on lisäksi yksi maailman köyhimmistä. YK:n ihmisoikeuskomissaarin toimiston kesäkuussa julkistama raportti on lohdutonta luettavaa: 23 %:lla afganistanilaisista on puhdasta juomavettä, lapsikuolleisuus on maailman kolmanneksi korkein, äitiyskuolleisuus toiseksi korkein, 15 vuotta täyttäneistä vain 24 % ja naisista 12,6 % on lukutaitoisia.²¹

Palautuskeskuksia on vastustettu aktiivisesti. Euroopan Neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Thomas Hammarberg on ilmaissut huolensa keskusten perustamisesta.²² Hollantilaiset lapsijärjestöt muistuttavat, että Hollanti mainostaa keskuksia ”hyvänä käytäntönä” koko EU:lle, vaikka ne rikkovat selvästi lapsen oikeuksia. Järjestöjen mukaan lapsia palautetaan lähtömaihinsa ilman riittävää tietoa lapsen olosuhteista. Palautettuja lapsia on haettu keskuksesta joidenkin perheenjäsenenä esiintyvien aikuisten toimesta. Aikuisien henkilöllisyyttä ei ole varmistettu, puhumattakaan lapsen edun ja tilanteen arvioinnista. Palauttaminen lähtömaihin vanhempien luokse ei koskaan ole helppoa. Erästäkin tyttöä yritettiin palauttaa Hollannista turvapaikkaprosessin aikana kuolleelle äidilleen Burundiin, kunnes valitustuomioistuimien lopulta päätti toisin.²³

Järjestöt olivat onnistuneet pitämään palautuskeskukset pois komission toimintasuunnitelmasta, mutta ministerineuvosto toi ne omaan päätöslauselmaansa. Jäsenmaiden uskotaan yhdessä päättäneen antaa poliittinen signaali kolmansista maista tuleville. Järjestöt toivoivat Euroopan parlamentilta tukea kannalleen, mutta asia näyttää jääneen muiden asioiden jalkoihin.^c Komissiolta odotetaan keväällä 2011 uutisia suunnitelman toimeenpanon etenemisestä. Samaan aikaan palautuskeskukset elävät jäsenmaiden suunnitelmissa vahvasti. Guardian-lehti tiesi esimerkiksi kertoa, että Britannian hallitus on varannut neljä miljoonaa puntaa palautuskeskuksen perustamiseen Kabuliin.²⁴

c / Parlamentilla on Lissabonin sopimuksen myötä entistä enemmän valtaa EU-lainsäädännössä, ja se voi toimia vastavoimana neuvostolle. Sillä onkin ollut eräviä kantoja, viimeksi mm. turvapaikkamenettely- ja ihmiskauppadirektiivien kohdalla, joihin se haluaisi vahvempaa oikeusapua ja edustajan roolia.

Kaikista huonoista käytännöistä huolimatta on myös positiivisia esimerkkejä lapsen oikeuksien nousemisesta lakeihin ja niiden toimeenpanoon. Toukokuussa 2010 päättyi jo loputtomalta näyttänyt taistelu Saksassa: hallitus ilmoitti vihdoinkin päätöksestä poistaa maahanmuuttajalapsia koskeva varauma, jonka se teki ratifioidessaan Lapsen oikeuksien sopimuksen. Varauma toteaa karusti, ettei sopimus estä Saksaa laatimasta ulkomaalaisten oikeuksia rajoittavia lakeja.²⁵ Tämä johti muun muassa siihen, että 16 vuotta täyttäneitä on voitu kohdella turvapaikkaprosessissa kuten aikuisia ja monet nuoret ovat saaneet jäädä maahan vain siihen saakka, kunnes täytävät 18 vuotta. Nyt voidaan toivoa, että esimerkiksi lasten säilöönottoihin tullaan puuttumaan Saksassa, millä voisi olla vaikutuksia laajemminkin EU:ssa.

Hollantilaiset tuomarit puolestaan näyttivät, miten lapsen etua voidaan punnita päätöksissä. Erään turvapaikanhakijanuoren tapausta käsitellessään tuomarit menivät tuntikausiksi itse istumaan Schipholin lentokentän suljetulle alueelle nähdäkseen, millaiset olot siellä on. He totesivat, että 15-vuotiaan tytön pitäminen näissä tiloissa oli rangaistuksen tyyppistä, lähinnä säilöönottoon verrattavaa. Päätöksessään he totesivat, että maahanmuuttopoliittisen signaalin antaminen ei oikeuta tuollaiseen kohteluun, ja tuomitsivat valtion korvauksiin työlle. Hollannissa säilöönottoa on perusteltu sillä, että siellä katoaa niin paljon turvapaikanhakijanuoria, joita sitten saatetaan löytää Amsterdamin prostituutiokaduilta. Oikeusministeri on em. tuomareiden tapaan todennut, että muita vaihtoehtoja näiden tyttöjen suojelemiseksi on, ja niitä on edelleen kehitettävä.²⁶

On ehkä sittenkin vain ajan kysymys, että lapsen oikeudet läpäisevät EU:n maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan. Toivoa antaa se, että lapsen oikeudet ovat yleisesti ottaen saamassa painoarvoa EU:ssa. Komissiolta odotetaan vuoden 2011 ensimmäisen neljänneksen aikana strategiaa lapsen oikeuksista. Tämä tulee toivottavasti vahvistamaan myös ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeuksien puolustamista.

Taina Martiskainen työskentelee Lastensuojelun Keskusliitossa erityisasiantuntijana työalueenaan maahanmuuttajalasten ja -perheiden asiat. Turvapaikanhakijalapsen ja erityisesti ilman huoltajaa tulleet ovat olleet jo 10 vuoden ajan yksi keskeisimpiä kohderyhmiä, etenkin vaikuttamistyössä. Liitto on eurooppalaisen järjestöverkoston Separated Children in Europe Programme jäsen ja Martiskainen on verkoston yhdyshenkilö Suomessa.

- 1 Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin. General Comment n:o 6, Committee on The Rights of The Child, CRC/GC/2005/6. (YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti n:o 6 ilman huoltajaa tulleiden lasten kohtelusta.) Kohta IV. Applicable principles, b) Non-discrimination (art. 2).
- 2 Unaccompanied Children in Greece. Human Rights Watch, 2008. <http://www.hrw.org>
- 3 Disappearing, departing, running away. A surfeit of children in Europe? Study carried out in Belgium, France, Spain and Switzerland on the disappearances of unaccompanied foreign minors placed in institutions. Terre des Hommes 2009. <http://www.terredeshommes.org>
- 4 Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report, Conference Edition. Fundamental Rights Agency, 2010, 22. http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA-fullreport-sep-asylum-conference-2010_EN.pdf
- 5 Unaccompanied Minors in the Migration Process. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (FRONTEX), Risk Analysis Unit, December 2010. http://www.fronter.europa.eu/newsroom/news_releases/art86.html
- 6 Britanniaasta haki turvapaikkaa 2,167 alaikäistä ilman huoltajaansa vuonna 2009, mikä on noin puolet vähemmän kuin edellisenä vuonna. Lähteet: Newsletter No. 33, Spring 2010. Separated Children in Europe Programme, 46, ja Newsletter No. 31 Spring 2009, 50. http://www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/publications/newsletter/index.html sekä EMN:n raportti s. 81 (ks. viite 10)
- 7 Policies on Reception, Return and Integration arrangements for, and numbers of, unaccompanied minors – an EU comparative study. European Migration Network, 2010, 95. <http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/prepareShowFiles.do?directoryID=115>
- 8 Belgian puheenjohtajakauden seminaari “Unaccompanied Children: children crossing the external borders of the EU in search of protection” 9.–10.12.2010. RECOMMENDATIONS. Löydettävissä esim. http://www.savethechildren.net/alliance/europegroup/europegrp_pubs.html
- 9 Neuvoston päätös Euroopan muuttoliikeverkoston perustamisesta (2008/381/EY) asettaa verkoston tavoitteeksi ”...vastata yhteisön toimielinten sekä jäsenvaltioiden viranomaisten ja laitosten tarpeeseen saada tietoa maahanmuutto- ja turvapaikka-asioista tuottamalla ajantasaista, puolueetonta, luotettavaa ja vertailukelpoista tietoa näitä asioita koskevan politiikan suunnittelun tukemiseksi Euroopan unionissa.” <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:131:0007:0012:FI:PDF>
- 10 Policies on Reception, Return and Integration arrangements for, and numbers of, unaccompanied minors – an EU comparative study. European Migration Network, 2010. <http://emn.intrasoft-intl.com/Downloads/prepareShowFiles.do?directoryID=115>
- 11 Separated, asylum-seeking children in European Union Member States. Comparative Report. Fundamental Rights Agency, 2010. http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA-fullreport-sep-asylum-conference-2010_EN.pdf

- 12 Ibid, 108–111.
- 13 Ibid, 76–79.
- 14 Neuvoston asetus niiden perusteiden ja menettelyjen vahvistamisesta, joiden mukaisesti määritetään kolmannen maan kansalaisen johonkin jäsenvaltioon jättämän turvapaikkahakemuksen käsittelystä vastuussa oleva jäsenvaltio (EY) N:o 343/2003.
- 15 Komission arviointiraportti Dublin-järjestelmästä kesäkuussa 2007; KOM(2007) 299 sekä Vastuunmäärittämisasetuksen muuttamista koskeva ehdotus KOM(2008) 820.
- 16 Kansallisen ihmiskaupparaporttoijan kertomus 2010. Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Vähemmistövaltuutettu, julkaisusarja 7, Helsinki 2010, 91–98. [http://www.vahemmistovaltuutettu.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/Ihmiskaupparaportti%202010_suomi_netiversio/\\$file/Ihmiskaupparaportti%202010_suomi_netiversio.pdf](http://www.vahemmistovaltuutettu.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/Ihmiskaupparaportti%202010_suomi_netiversio/$file/Ihmiskaupparaportti%202010_suomi_netiversio.pdf)
- 17 Communication from the commission to the European Parliament and the Council, Action Plan on Unaccompanied Minors (2010–2014), COM (2010) 213/3.
- 18 Council conclusions on unaccompanied minors, Justice and Home Affairs Council meeting 3 June 2010.
- 19 Ks. esim. Human Rights Watch 4.6.2010. EU: Defer Hasty Returns of Migrant Children <http://www.hrw.org/en/news/2010/06/04/eu-defer-hasty-returns-migrant-children-0>
- 20 Recommendation CM/Rec(2007)9 of the Committee of Ministers to Member States on life projects for unaccompanied migrant minors: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1164769&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> . EN on laatinut myös täydentävän muistion suosituksista: Explanatory Memorandum to the Recommendation CM/Rec(2007)9 of The Committee of Ministers to Member States on Life Projects for unaccompanied migrant minors. European Committee on Migration (CDMG). <http://www.enaro.eu/umas/download/recommendation-cm-rec-2007-9-explanatory-memorandum-en.pdf>
- 21 Human Rights Dimension of Poverty in Afghanistan. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, 2010, Kabul, 2–3.
- 22 http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?postId=30
- 23 Position paper on the return of separated children to reception houses in countries of origin. Defence for Children-ECPAT the Netherlands and UNICEF-the Netherlands, 22.4.2010.
- 24 Guardian 7.6.2010. UK to deport child asylum seekers to Afghanistan <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jun/07/child-asylum-seekers-uk-afghanistan>
- 25 Convention on the Rights of the Child 1989 - Germany reservation text: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/NORM/759D8EB36FE73C43C1256402003FC9A1?OpenDocument>
- 26 O'Donnel, Rebecca (2010). Experiences of Children & Challenges for Actors at the Border. Puheenvuoro konferenssissa “Belgian Presidency Conference on Unaccompanied Children at the External Border of the EU”, 9.– 10.12.2010, 5. Save the Children EU Office. http://www.savethechildren.net/alliance/europegroup/europegrp_pubs.html

YKSINTULLEET-PROJEKTI

1.4.2008–31.5.2011

LIITE 1

Henkilöstö

- YTM Marja Lahtinen, projektipäällikkö *1.4.–23.11.2008*
- VTM, sosiaalipsykologi Henna Mustonen, projektipäällikkö *17.11.2008–31.5.2011*
- Toimintaterapeutti, lastenpsykoterapeutti Salli Alanko, psykososiaalinen asiantuntija *1.1.2009–31.3.2011* (20 t/vk)

Ohjausryhmä

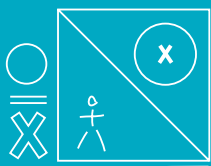
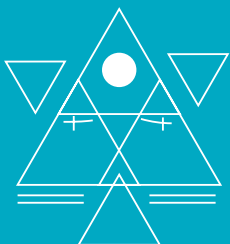
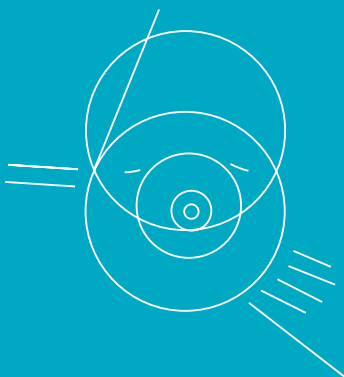
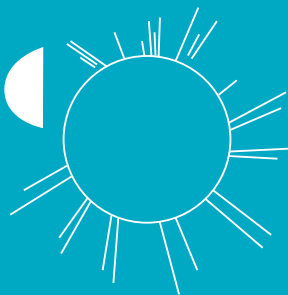
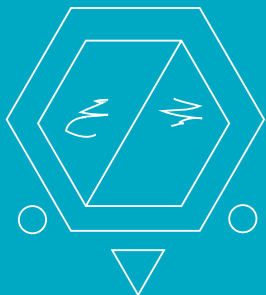
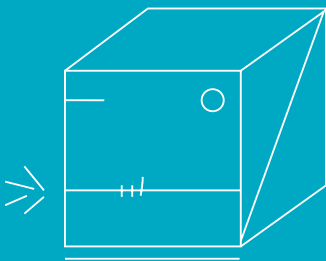
- Tiina Kaipio, toiminnanjohtaja, Yhteiset Lapsemme ry, ajalla *1.4.–30.11.2008*
- Tuula Kumpumäki, toiminnanjohtaja, Yhteiset Lapsemme ry, *15.3.2009* alkaen
- Kai Laitinen, toiminnanjohtaja, Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry
- Taina Martiskainen, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto
- Irma Marttinen, tiedottaja, Yhteiset Lapsemme ry
- Riitta Moghaddam, sosiaalityöntekijä, Espoon ryhmä- ja perheryhmäkoti
- Yrjö Männistö, puheenjohtaja, Yhteiset Lapsemme ry
- Marja-Leena Rauma, edustaja
- Susanne Tengman, tulosalueen johtaja, Maahanmuuttovirasto

Asiantuntijat

- Katri Kanninen, PsT, psykologi, psykoterapeutti VET, kouluttajapsykoterapeutti
- Jari Meskanen, psykologi
- Ann-Christin Qvarnström-Obrey, PsM, psykologi, lastenpsykoterapeutti

Projektin arviointi

- Jarkko Hautamäki, PsT, erityispedagogiikan professori
- Airi Hautamäki, PsT, sosiaalipsykologian ja psykologian professori, LP psykologi

LAPSEN ETU ENSIN

Suomeen saapuu ilman huoltajaa alaikäisiä turvapaikanhakijoita, joista suurin osa tulee konfliktialueilta Somaliasta, Irakista ja Afganistanista. Julkisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle ovat jääneet kysymykset yksin tulleiden lasten hyvinvoinnista, heidän kokemuksistaan ja lapsen edun toteutumisesta. Lapsen etu on kansainvälisiin ja kansallisiin velvoitteisiin kirjattu periaate, joka tulee ottaa huomioon kaikissa lasta koskevissa päätöksissä – myös turvapaikanhakijalasten kohdalla.

Yksintulleet-projektin julkaisussa *Lapsen etu ensin* keskitytään siihen, mitä lapsen etu ja oikeudet käytännössä tarkoittavat ja miten lapsen edun periaatetta voidaan soveltaa turvapaikanhakijalasten tapauksissa. Julkaisun keskeisiä aiheita ovat lisäksi turvapaikanhakijalasten hyvinvointiin, traumatisoitumiseen ja ihmiskauppaan liittyvät kysymykset.

YHTEISET LAPSEMME
ALL OUR CHILDREN

